

Voorbeelden (mogelijke) grensoverschrijdingen artikel 23 GW

Zoektocht naar goede toon en inhoud van de kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten.'

NB: dit document is enkel bedoeld om de zoektocht naar de juiste toon en inhoud te ondersteunen. De opmaak en de juiste taal zijn daarom achterwege gelaten.

In de introductie op de Kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten' benadrukken we de opdracht die scholen hebben in relatie tot het kind. We maken duidelijk dat in het huidige tijdsframe de belangen van het kind in het onderwijs voorop moeten staan. Kinderen moeten onderwijs krijgen dat bijdraagt aan kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming, en daarmee voorbereidt op actieve deelname aan de democratische rechtsstaat. Daarnaast moeten leerlingen zich in het onderwijs altijd vrij en veilig voelen.

Dit is een perspectiefverschuiving ten opzichte van de afgelopen vijftig jaar, waarin bij de inrichting van scholen de vrijheid van ouders om een keuze te maken voor onderwijs dat paste bij hun levensbeschouwing of opvoedingsideaal centraal stond. Artikel 23 van de grondwet (hierna: GW) bestond in de eerste plaats om deze vrijheid te garanderen, en daardoor werden ook de grenzen van het artikel bepaald.

Met een herziene kijk op het onderwijs moeten ook de grenzen van artikel 23 worden herzien. Niet langer kan het recht op opvoedingsvrijheid en een eigen identiteit gebruikt worden als reden om de vrijheid, veiligheid en kansengelijkheid van kinderen, om allen met eenzelfde basis bij te dragen aan de democratische rechtsstaat niet te hoeven waarborgen. Dat is het normatieve uitgangspunt waar vanuit wij denken dat een aantal praktijken niet langer passen binnen de huidige kijk op Artikel 23 GW. De aangescherpte burgerschapsopdracht is daar een invulling van.

In februari 2020 beschreef de Inspectie van het Onderwijs (hierna: inspectie) in het 'Themaonderzoek burgerschapsonderwijs en het omgaan met verschil in morele opvattingen' drie vormen waarin scholen zich op ongewenste wijze tot de burgerschapsopdracht kunnen verhouden:

- Scholen kunnen de burgerschapsopdracht tegenwerken door het actief ondermijnen van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat of het weglaten van curriculumvereisten;
- Scholen kunnen de burgerschapsopdracht tegenwerken door onvoldoende aandacht te besteden aan het nuanceren van of compenseren voor eigen opvattingen die, wanneer verkeerd begrepen, ten koste kunnen gaan van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat;
- Scholen kunnen de burgerschapsopdracht tegenwerken door onvoldoende aandacht te besteden aan uitingen van leerlingen die ten koste gaan van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat.

Per vorm leggen wij op onderstaande pagina's kort uit op welke manier scholen hiermee de burgerschapsopdracht tegenwerken en geven wij een aantal concrete voorbeelden. Op de laatste pagina staan drie overige voorbeelden die mogelijk strijdig zijn met bovengenoemde interpretatie van artikel 23 GW. Voor al deze voorbeelden geldt ook de vraag of het verstandig is ze in de brief te benoemen, met name omdat het niet gaat om daadwerkelijke voorbeelden van overtreding van de GW (maar om interpretaties daarvan), de rol van het departement t.o.v. van de rechter en de discrepantie tussen OCW en IvhO..

Acties op basis van de basiswaarden of weghaten van curriculumvereisten

De burgerschapsopdracht vraagt van scholen dat ze de basiswaarden van de democratische rechtsstaat niet ondermijnen en dat ze hun curriculum dusdanig invullen dat deze strookt met de wettelijke opdracht. Wanneer scholen zich niet aan deze voorschriften houden, is het duidelijk dat ze de burgerschapsopdracht wettelijk overtreden.

Concreet kan dit inhouden:

1. *Dat een school, bijvoorbeeld via lesmateriaal, het idee overdraagt dat abortus wettelijk verboden is en dat vrouwen die abortus plegen daarom minderwaardig zijn*

In lijn met hun grondslag mogen scholen verkondigen dat abortus tegen hun geloofsrichting ingaat, maar daarbij moeten ze altijd noemen dat de wet stelt dat dit toegestaan is én dat andersdenkenden verdraagzaamheid verdienen. Doen ze dit niet, dan ondermijnen ze de basiswaarden van de democratische rechtsstaat.

2. *Dat een school ieder boek verbant met daarin onderwerpen als homoseksualiteit*

Dit mag niet, omdat onderwijs op het gebied van seksuele diversiteit een verplicht onderdeel van het burgerschapscurriculum en van de kerndoelen in het po en vo is. Dit betekent dat scholen het bestaan van homoseksualiteit moeten benoemen, duidelijk moeten maken wat homoseksualiteit is en dat het volgens de wet is toegestaan.

Deze voorbeelden zijn zeker ooit aan de orde geweest, maar we weten niet of dit nog steeds het geval is. Daarmee zijn de voorbeelden dus wel hypothetisch. Volgens de inspectie zijn er weinig voorbeelden van scholen die actief de basiswaarden van de burgerschapsopdracht ondermijnen of curriculumvereisten weglaten.

De algehele acceptatie van homoseksualiteit afwijzen en het klimaat van homoseksualiteit bevorderen

De burgerschapsopdracht vraagt niet alleen van scholen dat ze de basiswaarden van de democratische rechtsstaat niet ondermijnen, maar vraagt ook dat ze de basiswaarden van de democratische rechtsstaat actief overdragen en, zowel in hun curriculum als via het klimaat op hun school, bevorderen.

Dit betekent dat het voor leerlingen duidelijk moet zijn dat de school zich schaart achter basiswaarden als gelijkwaardigheid, verdraagzaamheid en tolerantie. Is dit voor leerlingen niet duidelijk omdat een school opvattingen overdraagt die, wanneer verkeerd geïnterpreteerd of onvoldoende ingebed in een breder verhaal waarin naast de eigen opvattingen ook de basiswaarden naar voren komen, ten koste kunnen gaan van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat of van het gevoel van vrij- en veiligheid dat leerlingen op een school ervaren, dan doet een school geen recht aan de burgerschapsopdracht.

Concreet kan dit inhouden:

3. *Dat een school algehele acceptatie van homoseksualiteit afwijst zonder daarbij voldoende duidelijk te maken dat dat niet betekent dat het een jongen niet vrijstaat wel homo te zijn*

Binnen artikel 23 GW is het toegestaan dat scholen hun eigen overtuigingen aan leerlingen overdragen. Dit betekent dat het scholen vrij staat om uit te dragen dat zij de algehele acceptatie van homoseksualiteit afwijzen. Tegelijkertijd is het echter hun taak om een klimaat te creëren waarin leerlingen de ruimte voelen tot autonome persoonsvorming, én een leerling zich altijd vrij en veilig moet voelen. Besteedt een school hieraan niet voldoende aandacht, dan wordt deze ruimte beperkt en doet een school geen recht aan de burgerschapsopdracht en voldoet het niet aan de eisen omtrent een veilig schoolklimaat.

4. *Dat een school de verschillen tussen jongens en meisjes benadrukt zonder daarbij voldoende duidelijk te maken dat het iedereen vrij staat te zijn wie ze willen zijn*

Op sommige scholen met een specifiek godsdienstige signatuur wordt aan verschillen tussen jongens en meisjes een grote rol toegekend. Dit kan zich bijvoorbeeld uiten in de kledingvoorschriften die aan jongens en meisjes wordt opgelegd, in de taken en rollen die impliciet of expliciet aan jongens en meisjes worden toegeschreven of in situaties waarin jongens en meisjes

in de klas van elkaar worden gescheiden. Dit is in principe toegestaan, mits er geen onderscheid wordt gemaakt naar niveau of leerstof (en jongens bijvoorbeeld les over elektrotechniek zouden krijgen wanneer meisjes leskrijgen over verzorging, dit is wettelijk verboden). Maar om echt recht te doen aan de burgerschapsopdracht, moet een school aan haar leerlingen wel voldoende duidelijk maken dat de opgelegde kledingvoorschriften, de toegeschreven rollen en de genderbinariteit telkens de leidraad vormt niet bepalend hoeven te zijn voor de manier waarop ze zich willen ontwikkelen, en moeten scholen leerlingen de ruimte geven om hier op een andere manier invulling aan te geven

Opvolden de aandacht voor de antidemocratische uitingen van leerlingen

Dat scholen de opdracht hebben om een schoolklimaat te waarborgen dat in lijn is met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, vraagt ook van hen dat zij aandacht hebben voor de antidemocratische uitingen die door leerlingen worden gedaan. Negeren ze dit soort uitingen, dan kan het door de leerlingen geïnterpreteerd worden alsof ze deze uitingen stilzwijgend accepteren. Bovendien ontnemen scholen zichzelf hiermee van de mogelijkheid om over het onderwerp in gesprek te gaan en daarmee de verdraagzaamheid onder hun leerlingen te versterken.

Concreet kan dit inhouden:

5. Dat onderwijspersoneel niet reageert op intentioneel discriminerende uitingen

Het is geen zeldzaamheid dat leerlingen discriminerende uitingen doen over maatschappelijke groeperingen. In 2013 rapporteerde het onderzoeksbureau Panteia dat 31 procent van de ondervraagde docenten had meegemaakt dat er discriminerende opmerkingen over Joden werden gemaakt, we hebben geen reden om aan te nemen dat dit minder is geworden. Discriminerende opmerkingen worden bij uitstek ook gemaakt over moslims, homoseksuelen en vrouwen, door docenten blijft dit vaak onbesproken. Dit heeft niet in de laatste plaats te maken met een gebrek aan handelingsbekwaamheid van docenten op dit gebied. Echter, los van de intentie van onderwijspersoneel moeten scholen discriminerende uitlatingen van leerlingen actief bevragen, ter bevordering van een schoolklimaat dat in lijn is met de basiswaarden van de democratische rechtstaat.

6. Dat onderwijspersoneel geen oog heeft voor niet-intentioneel discriminerende uitingen

Op 1 november 2022 startte Stichting Asian Raisins een campagne om aandacht te genereren rondom het verjaardagslied 'Hanky Panky Shanghai'. Dit verjaardagslied is ontstaan uit racistische stereotypen en dient volgens Asian Raisins te worden verbannen op scholen en op de pabo. Het lied bestaat uit een fictieve 'Chinees' taal en de handgebaren zijn racistische karikaturen die het uiterlijk van Oost- en Zuidoost-Aziatische mensen bespotten. Zelfs wanneer leerlingen dit zelf niet zo bedoelen, wordt dit als kwetsend en respectloos ervaren. In lijn met de burgerschapsopdracht hebben scholen de plicht om dit bespreekbaar te maken.

Overige voorbeelden

Onderstaande voorbeelden vallen niet onder één van de specifieke categorieën..

1. Renaissancescholen

Onlangs heeft de eerste Renaissanceschool haar deuren geopend (als particuliere school). Dit hoeft binnen de grenzen van artikel 23 GW geen probleem te zijn, mits het onderwijs dat op de school gegeven wordt kansenongelijkheid of een gevoel van ongelijkwaardigheid niet in de hand werkt.

Op basis van de website van de school hebben we reden om aan te nemen dat dit wel het geval is. Op de website spreekt de Forum-school onder meer van 'klimaathysterie', van 'coronapaniek' en van 'indoctrinatie' op het regulier onderwijs. Geeft de school volgens zo'n zelfde denklijn les, dan werkt dit allereerst een houding van kinderen in de hand die het hen moeilijk zal maken om op gelijke voet met andere kinderen in de democratische rechtsstaat hun weg te vinden én die hen mogelijk zelfs isoleert van de samenleving als geheel. Daarnaast zorgt het voor een informatieasymmetrie die de kinderen in hun vervolgopleiding of op de arbeidsmarkt noodzakelijkerwijs zal tegenwerken.

2. Meldgebod voor menstruerende meisjes

Volgens de regels van Yunus Emre (stichting ISNO) in Den Haag moeten meisjes hun menstruatie melden bij de juf. De reden is dat vrouwen (volgens de geloofsleer die op deze school wordt aangehangen) tijdens hun menstruatie 'onrein' zijn en vanuit dat uitgangspunt het gebed niet mogen verrichten. Meisjes moeten hun menstruatie melden om dit gebod te waarborgen.

De overtuiging dat meisjes tijdens hun menstruatie het gebed niet mogen verrichten, mag in lijn met de godsdienstvrijheid bestaan en hoeft voor hun gevoel van vrijheid, veiligheid en gelijkwaardigheid ook geen bedreiging te vormen. Maar het gedwongen moeten melden van menstruatie heeft minder te maken met de godsdienstvrijheid van het kind en meer met godsdienstvrijheid van de ouder en de leerkracht. Een meisje zal zich alleen vrij en gelijkwaardig voelen op het moment dat het al dan niet bidden tijdens haar menstruatie een eigen keuze is. En een meisje zal zich alleen veilig voelen wanneer zij niet het idee krijgt ingeprent dat haar menstrueren een stigma verdient. De regels van ISNO respecteren dit, wat ons betreft, niet.

3. Kledingvoorschriften

Vanwege de ruimte voor eigenheid mogen bijzondere scholen van hun leerlingen en personeel verlangen dat ze met hun kleding niet zichtbaar een ander geloof uiten dan dat waarop de grondslag van de school gebaseerd is. Dit gebeurt ook op sommige reformatorische en islamitische scholen. Openbare scholen mogen dit niet, en mogen religie-gerelateerde kleding zelfs verbieden wanneer het bijvoorbeeld de veiligheid van leerlingen in het geding brengt.

Vanuit dat uitgangspunt valt het als vreemd te beschouwen dat aan leerlingen van bijzondere scholen geboden wordt om (bijvoorbeeld) hoofddoeken te dragen wanneer dit ook voor hen onveilig kan zijn. Opnieuw zou binnen de herziene grenzen van artikel 23 moeten gelden: veiligheid boven godsdienstvrijheid – zeker wanneer het in de eerste plaats de godsdienstvrijheid van de ouders is en niet eens van de kwetsbare leerling zelf.

Het is ons echter niet heel duidelijk of hoofddoeken inderdaad de veiligheid verminderen. Is dit niet zo, dan is dit geen goed voorbeeld. Is dit wel zo, dan is het een goed voorbeeld voor deze brief maar zal het weer een heel nieuwe discussie openen. Want als hoofddoeken gevaarlijk zijn tijdens gym, moeten ze dan niet helemaal worden verboden? Dit willen we niet beweren. We kunnen wel stellen dat het dan aan de leerling zelf is om de afweging te maken, en dat de school dit niet kan vragen van leerlingen.

Voorbeelden (mogelijke) grensoverschrijdingen artikel 23 GW

Zoektocht naar goede toon en inhoud van kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten.'

NB: dit document is enkel bedoeld om de zoektocht naar de juiste toon en inhoud te ondersteunen. De opmaak en de juiste taal zijn daarom achterwege gelaten.

In de introductie op de Kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten' benadrukken we de opdracht die scholen hebben in relatie tot het kind. We maken duidelijk dat in het huidige tijdsframe de belangen van het kind in het onderwijs voorop moeten staan. Kinderen moeten onderwijs krijgen dat hen kwalificeert, socialiseert en subjectificeert, en daarmee voorbereid op actieve deelname aan de democratische rechtsstaat. Daarnaast moeten leerlingen zich in het onderwijs altijd vrij en veilig kunnen voelen.

Dit is een perspectiefverschuiving ten opzichte van de afgelopen vijftig jaar, waarin de keuzevrijheid van ouders, passend bij hun levensbeschouwing, voorop stond bij de keuze voor onderwijs. Onderwijs moest de belangen van de ouders behartigen. Artikel 23 van de grondwet (GW) bestond in de eerste plaats om dit te garanderen, en daardoor werden ook de grenzen van het artikel bepaald.

Met een herziene kijk op het onderwijs moeten ook de grenzen van artikel 23 dus worden herzien. Niet langer kan het recht op opvoedingsvrijheid en een eigen identiteit gebruikt worden als reden om de vrijheid, veiligheid en kansengelijkheid van kinderen, om allen met eenzelfde basis de democratische rechtsstaat te kunnen gaan ontdekken, niet te hoeven waarborgen. Dat is het normatieve uitgangspunt waar vanuit wij denken dat een aantal praktijken niet langer passen binnen de huidige kijk op Artikel 23 GW. De aangescherpte burgerschapsopdracht is daar een invulling van. De voorbeeldpraktijken staan hieronder genoemd.

Daarbij moet worden vermeld dat dit wat ons betreft geen praktijken zijn die onder **geen enkele omstandigheid** buiten de grenzen van artikel 23 GW vallen: onder de juiste voorwaarden, waarmee vrijheid, veiligheid en kansengelijkheid alsnog zou worden gewaarborgd, zou dit wel het geval kunnen zijn. Dit wordt ook uit de voorbeelden hieronder duidelijk. In de kabinetsreactie kunnen we een minder genuanceerde versie van de voorbeelden presenteren.

1. Seksualiteit en man-vrouwverhoudingen in lesboeken

In haar advies beschrijft de Onderwijsraad de diversiteit die bestaat in lesmethodes die door scholen worden gebruikt. Voor zowel bijzondere als openbare scholen geldt dat scholen volgens de grondwet vrij zijn om iedere lesmethode te kiezen. Verschillen in opvattingen die in lesmethoden worden gepresenteerd zijn onderdeel van de waardenpluriformiteit die binnen artikel 23 GW kan en mag bestaan. Maar hieraan zitten grenzen.

In de laatste versie van de Kabinetsreactie schreven we hier al over:

"Zo hoort er in lesmateriaal te staan dat discriminatie op grond van geslacht, seksuele gerichtheid, genderidentiteit of welke grond dan ook verboden is, en mag lesmateriaal nooit discriminerend of racistisch zijn of tot discriminatie of racisme aanzetten." (6)

We zouden dit concreter kunnen maken door concrete voorbeelden te noemen. Dit zouden voorbeelden zijn die enerzijds gaan over de informatie die in lesboeken niet mag worden weggelaten, en anderzijds over de dingen die in lesboeken niet mogen worden gezegd.

In de eerste categorie kunnen we scholen noemen die het liefst ieder boek met daarin onderwerpen als homoseksualiteit van hun school zouden verbannen. Dit mag niet, omdat seksualiteit een verplicht onderdeel van het burgerschapscurriculum is. Dit betekent dat scholen het bestaan van homoseksualiteit moeten benoemen én duidelijk moeten maken dat homoseksualiteit geaccepteerd is en volgens de wet is toegestaan.

In de tweede categorie kunnen we scholen noemen die met hun lesmateriaal het idee geven dat bijvoorbeeld abortus wettelijk verboden is. In lijn met hun grondslag mogen scholen verkondigen

dat abortus tegen hun geloofsovertuiging is, maar daarbij moeten ze altijd noemen dat de wet hier anders over denkt én dan andersdenkenden verdraagzaamheid verdienen.

Deze voorbeelden zijn zeker ooit aan de orde geweest, maar we weten niet of dit nog steeds het geval is. Daarmee zijn de voorbeelden dus wel hypothetisch.

2. Jongens en meisjes scheiden tijdens lessen op school

In haar advies beschrijft de Onderwijsraad hoe in de onderwijspraktijk soms onderscheid wordt gemaakt tussen leerlingen op basis van geslacht. Binnen bijzondere scholen moet dat, waar passend vanuit de grondslag van de scholen, binnen de grenzen van artikel 23 GW kunnen, maar alleen zolang het kansenongelijkheid of een gevoel van ongelijkwaardigheid niet in de hand werkt.

In de laatste versie van de Kabinetsreactie schreven we hier al over:

"... eisen en beperkingen moeten volgens de Onderwijsraad ook gelden voor de onderwijspraktijk, waarin er op verschillende manieren onderscheid gemaakt wordt tussen leerlingen naar geslacht. Opnieuw maakt de Onderwijsraad duidelijk: dit is niet zonder meer acceptabel binnen de grenzen van artikel 23 GW, voor zover het kan schuren met het uitgangspunt van gelijkwaardigheid van mensen ongeacht hun geslacht en voor zover het het idee bestendigt van een genderbinariteit." (7)

We zouden dit concreter kunnen maken door het voorbeeld te noemen dat ook in het Onderwijsraadadvies genoemd wordt: dat scholen bijvoorbeeld mannelijke leerlingen extra les over elektrotechniek geven, terwijl vrouwelijke leerlingen alleen les in muziek of verzorging krijgen. Of dat scholen mannelijke leerlingen tijdens biologielessen alleen les geven over het mannelijk lichaam, en vrouwelijke leerlingen alleen over het vrouwelijk lichaam. Naast het gevoel van ongelijkwaardigheid en genderbinariteit dat hierdoor ontstaat, ontstaat er vanuit de opvatting over verschillende toekomstrollen ook een informatiekloof die geen recht doet aan de kansengelijkheid die onderwijs hoort te waarborgen. Daarnaast levert het gevoelens van sociale onveiligheid op voor leerlingen die zich als (bijvoorbeeld) non-binair identificeren.

Dit zijn echter opnieuw hypothetische voorbeelden. Er zijn ons geen voorbeelden bekend van scholen waarop dit werkelijk gebeurt.

3. Renaissancescholen

Onlangs heeft de eerste Renaissanceschool haar deuren geopend (als particuliere school). Dit hoeft binnen de grenzen van artikel 23 GW geen probleem te zijn, mits het onderwijs dat op de school gegeven wordt kansenongelijkheid of een gevoel van ongelijkwaardigheid niet in de hand werkt.

Op basis van de website van de school hebben we reden om aan te nemen dat dit wel het geval is. Op de website spreekt de Forum-school onder meer van 'klimaathysterie', van 'coronapaniek' en van 'indoctrinatie' op het regulier onderwijs. Geeft de school volgens zo'n zelfde denklijn les, dan werkt dit allereerst een houding van kinderen in de hand die het hen moeilijk zal maken om op gelijke voet met andere kinderen in de democratische rechtsstaat hun weg te vinden en die hen mogelijk zelfs isoleert van de samenleving als geheel. Daarnaast zorgt het voor een informatieasymmetrie die de kinderen in hun vervolgopleiding of op de arbeidsmarkt noodzakelijkerwijs zal tegenwerken.

4. Meldgebod voor menstruerende meisjes

Volgens de regels van Yunus Emre (stichting ISNO) in Den Haag moeten meisjes hun menstruatie melden bij de juf. De reden is dat vrouwen (volgens de geloofsleer die op deze school wordt aangehangen) tijdens hun menstruatie 'onrein' zijn en vanuit dat uitgangspunt het gebed niet mogen verrichten. Meisjes moeten hun menstruatie melden om dit gebod te waarborgen.

De overtuiging dat meisjes tijdens hun menstruatie het gebed niet mogen verrichten, mag in lijn met de godsdienstvrijheid bestaan en hoeft voor hun gevoel van vrijheid, veiligheid en gelijkwaardigheid ook geen bedreiging te vormen. Maar het gedwongen moeten melden van menstruatie heeft minder te maken met de godsdienstvrijheid van het kind en meer met godsdienstvrijheid van de ouder en de leerkracht. Een meisje zal zich alleen vrij en gelijkwaardig voelen op het moment dat het al dan niet bidden tijdens haar menstruatie een eigen keuze is. En

een meisje zal zich alleen veilig voelen wanneer zij niet het idee krijgt ingeprint dat haar menstrueren een stigma verdient. De regels van ISNO respecteren dit, wat ons betreft, niet.

5. Kledingvoorschriften

Vanwege de ruimte voor eigenheid mogen bijzondere scholen van hun leerlingen en personeel verlangen dat ze met hun kleding niet zichtbaar een ander geloof uiten dan dat waarop de grondslag van de school gebaseerd is. Dit gebeurt ook op sommige reformatorische en islamitische scholen. Openbare scholen mogen dit niet, en mogen religie-gerelateerde kleding zelfs verbieden wanneer het bijvoorbeeld de veiligheid van leerlingen in het geding brengt.

Vanuit dat uitgangspunt valt het als vreemd te beschouwen dat aan leerlingen van bijzondere scholen geboden wordt om (bijvoorbeeld) hoofddoeken te dragen wanneer dit ook voor hen onveilig kan zijn. Opnieuw zou binnen de herziene grenzen van artikel 23 moeten gelden: veiligheid boven godsdienstvrijheid – zeker wanneer het in de eerste plaats de godsdienstvrijheid van de ouders is en niet eens van de kwetsbare leerling zelf.

Het is ons echter niet heel duidelijk of hoofddoeken inderdaad de veiligheid verminderen. Is dit niet zo, dan is dit geen goed voorbeeld. Is dit wel zo, dan is het een goed voorbeeld voor deze brief maar zal het weer een heel nieuwe discussie openen. Want als hoofddoeken gevaarlijk zijn tijdens gym, moeten ze dan niet helemaal worden verboden? Dit willen we niet beweren. We kunnen wel stellen dat het dan aan de leerling zelf is om de afweging te maken, en dat de school dit niet kan vragen van leerlingen.

From: 5/1/2 e
 Sent Date: Tue Jun 7 16:58:14 2022
 To: 5/1/2 e
 CC:
 Subject: RE: Beleidsreactie advies Onderwijsraad art. 23

Ho: 5/1/2 e

Ik is oké, mits op dat moment nog gelegenheid is voor onze 5/1/2 e om er iets van te vinden. Onze reactie is namelijk niet verder afgestemd, en wel belangrijk dat zij ook nog even kan worden gezien de rol van toezicht. Prima als dat wat jullie betreft parallel in de lijn kan, maar liever niet pas op het moment dat 'ie al bijna bij de minister(s) ligt.

Dank vast en groet!

5/1/2 e

Van: 5/1/2 e @minocw.nl<gt
 Verzonden: dinsdag 7 juni 2022 16:51
 Aan: 5/1/2 e @owinsp.nl<gt
 Onderwerp: RE: Beleidsreactie advies Onderwijsraad art. 23

Hi 5/1/2 e

Wij danken u wel voor de opmerkingen en dit is zeker behulpzaam. Ik ben momenteel druk bezig om de opmerkingen te verwerken. Ik hoop de nieuwe versie einde van deze week de lijn in te doen en ik zal jullie op dat moment ook de laatste versie sturen. Is dat oké voor jullie?

Groet, 5/1/2 e

Van: 5/1/2 e @owinsp.nl<gt
 Verzonden: vrijdag 3 juni 2022 13:41
 Aan: 5/1/2 e @minocw.nl<gt
 CC: 5/1/2 e @owinsp.nl<gt
 Onderwerp: RE: Beleidsreactie advies Onderwijsraad art. 23

Ho: 5/1/2 e

Bejegenvoegd onze opmerkingen. Zoals je kan zien: het zijn er best een hoop. Een groot deel heeft te maken met het feit dat op veel punten de teksten niet overeenstemmen met wat er eerder rondom de nieuwe burgerlijk wet is gesteld. Over die teksten is uitgebreid overleg gevoerd tussen OCW en inspectie tijdens de totstandkoming van die wet, dus wat ons betreft moet de brief meer daarmee in lijn worden gebracht. Des te meer omdat het om zulke recente wetgeving gaat én omdat ons toezicht is gebaseerd op die wetten en de teksten in de toelichting. Daar nu van afwijken is dus niet wenselijk. Collega 5/1/2 e heeft al de nodige tekstsuggesties gedaan. Hopelijk zijn die behulpzaam.

Wat betreft het vervolg: hoe nu dat eruit? We zouden graag een volgende versie ontvangen zodat de 5/1/2 e ook kan medeelen.

Bedankt alvast, en groet!

5/1/2 e

Van: 5/1/2 e
 Verzonden: vrijdag 3 juni 2022 09:51
 Aan: 5/1/2 e @minocw.nl<gt
 Onderwerp: RE: Beleidsreactie advies Onderwijsraad art. 23

Ho: 5/1/2 e

Goede vraag. Ik zal even nagaan welke collega dat is, weet ik niet direct. Kom ik vandaag en anders na het weekend op terug.

Groet!

5.1/2 e

Van: 5.1/2 e @minocw.nl>

Verzonden: vrijdag 3 juni 2022 09:24

Aan: 5.1/2 e @owinsp.nl>

Onderwerp: RE: Beleidsreactie advies Onderwijsraad art. 23

Goedemorgen,

Dank je wel en geen probleem hoor! Ik heb ook even een andere vraag. Naast art. 23 ben ik momenteel ook druk bezig met informeel onderwijs. In het coalitieakkoord is de ambitie opgenomen om sneller in te grijpen bij (informeel) onderwijs met een anti-integratief, antidemocratisch of anti-rechtsstatelijk karakter. Voor regulier onderwijs is dat via jullie en op andere manieren goed geborgd, voor informeel onderwijs is dat nog minder het geval. Op dit moment maken wij een plan van aanpak voor het ingrijpen bij informeel onderwijs. Daarnaast kijken wij momenteel ook naar het uitdragen van antidemocratische of antirechtsstatelijke waarden in lesmateriaal. Ik hoorde van 5.1/2 e dat een van jullie collega's hier ook mee bezig is. Is het mogelijk om in contact te komen met de desbetreffende collega? Ik zal graag een meeting willen inplannen.

Alvast bedankt en ik hoor graag van je.

Groet, 5.1/2 e

Van: 5.1/2 e @owinsp.nl>

Verzonden: vrijdag 3 juni 2022 09:00

Aan: 5.1/2 e @minocw.nl>

Onderwerp: RE: Beleidsreactie advies Onderwijsraad art. 23

Hi 5.1/2 e

Ik ben de brief niet vergeten 😉 Je krijgt vanochtend een reactie. Wilde hem nog door een collega laten meelezen en die kon vanochtend pas lezen. Hopelijk levert dat niet al te grote problemen op.

Groet!

5.1/2 e

Van: 5.1/2 e @minocw.nl>

Verzonden: woensdag 25 mei 2022 16:33

Aan: 5.1/2 e @owinsp.nl>

Onderwerp: RE: Beleidsreactie advies Onderwijsraad art. 23

Hoi hoi,

Super fijn om te horen. Voor vrijdag 3 juni zou heel fijn zijn. Mocht dit niet lukken kan je mij altijd eventjes mailen.

Groet, 5.1/2 e

Van: 5.1/2 e @owinsp.nl>

Verzonden: woensdag 25 mei 2022 16:31

Aan: 5.1/2 e @minocw.nl>

Onderwerp: RE: Beleidsreactie advies Onderwijsraad art. 23

Hoi 5.1/2.e

Dank voor je bericht en je bent aan het juiste adres. Wanneer heb je een reactie nodig?

Groet!

5.1/2.e

5.1/2.e

5.1/2.e

T 06 5.1/2.e

5.1/2.e @owinsp.nl

Inspectie van het Onderwijs
St.-Jacobsstraat 200 | 3511 BT | Utrecht
Postbus 2730 | 3500 GS | Utrecht

Van: 5.1/2.e @minocw.nl>

Verzonden: woensdag 25 mei 2022 16:28

Aan: 5.1/2.e @owinsp.nl>

Onderwerp: Beleidsreactie advies Onderwijsraad art. 23

Beste 5.1/2.e

Via 5.1/2.e en 5.1/2.e heb ik je gegevens doorgekregen. Ons is gevraagd om een beleidsreactie te schrijven over het Onderwijsraadadvies "Grenzen stellen, ruimte laten". Voordat wij de reactie binnenkort richting de minister sturen wil ik jullie graag laten meelezen. Ik stuur de beleidsreactie in de bijlage mee en de volgende stukken zijn voor jullie denk ik het belangrijkste:

- * Onderaan blz. 5: Bovendien beoordeelt de Inspectie van het Onderwijs of lesmaterialen conform wettelijke voorschriften zijn zodat via lesmateriaal geen antidemocratische of antirechtsstatelijke waarden worden aangeleerd (...)
- * Bovenaan blz. 7: de Inspectie van het Onderwijs beoordeelt of de uiting van de eigen identiteit van een school in strijd is met de wettelijke grenzen
- * Bovenaan blz. 6 gaat over toezicht in het algemeen en de wens om scherper toe te zien.

Allereerst mijn vraag of ik bij jou aan het goede adres ben? Zo ja, is het mogelijk om op korte termijn de reactie door te nemen en te kijken of je op- en/of aanmerkingen heb?

Alvast bedankt en ik hoor graag van je.

Met vriendelijke groet,

5.1/2.e
Beleidsmedewerker

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)
Directie Primair Onderwijs (PO), afdeling BSJ
Rijnstraat 50 | 2515 XP | Den Haag
Postbus 16375, | 2500 BJ | Den Haag

06 5.1/2.e
5.1/2.e @minocw.nl

Werktijd: 5.1/2.e

5/1/2022

Van:

Verzonden:

Aan:

CC:

5/1/2022

woensdag 20 juli 2022 12:33

5/1/2022

5/1/2022

Onderwerp:

Re: Directeurenoverleg Onderwijs & Emancipatie 5 juli

Bijlagen:

Verslag in concept Directeurenoverleg Onderwijs Emancipatie 5 juli 2022.docx

Ha 5/1/2022

Dank voor het verslag. Ik heb hier nog een paar punten op en bij:

- 1) volgens mij hadden we ook afgesproken dat we een soort overzichtslijstje zouden krijgen van de onderwerpen die in de verschillende gremia/vergadersettings worden besproken. Om te voorkomen dat we dingen dubbel doen.
- 2) in het verslag staat dat "MPVO zich hard wil uitspreken". Dat is niet helemaal wat ik bedoeld heb te zeggen. MPVO hecht aan gelijkheid (art 1) en wil daar een stevige toon op kiezen. Tegelijkertijd hebben we art 6 (vrijheid van godsdienst) en art 23. Een stevige toon kiezen betekent een zorgvuldige woordkeus omdat het allemaal grondrechten zijn. Dat is niet op alle onderwerpen even makkelijk.
- 3) in het verslag staat dat er na het gesprek met MPVO een gesprek met beide bwp plaatsvinden. Daarvan hebben we gezegd "als nodig". Dat bekijken we ook mede nav het eerste gesprek met alleen MPVO.

Tot slot een vraag van mij: nu staat in het verslag per directeur een parafrasering van de hoofdlijn die gewisseld is. Daarmee zijn het geen notulen en is het ook niet echt een besluitenlijst. Ik vind dat wat diffuus. Wat mij betreft maken we een besluitenlijst en een actiepuntenlijst. Daarmee kunnen we verder, scheelt tijd in de verslaglegging en is de status helder (besluitenlijst). Tenzij dit op bezwaren van een van de collega's stuit.

Voor nu: mooie zomer en in september zien we elkaar weer.

Groet,

5/1/2022

Verstuurd vanaf mijn iPad

Op 15 jul. 2022 om 09:38 heeft 5/1/2022 @minocw.nl> het volgende geschreven:

Goedemorgen,

In de bijlage vinden jullie het verslag van 30 juni in concept. Mochten er onjuistheden in staan hoor ik dit graag!

Dinsdag 13 september 16.00-17.00 staat het volgende overleg gepland.

Voor nu een fijne zomer gewenst!

Met vriendelijke groet,

5/1/2022

Van: 5/1/2022

Verzonden: vrijdag 1 juli 2022 15:11

Aan: 5.1/2 e @minocw.nl>; 5.1/2 e @minocw.nl>
5.1/2 e @minocw.nl>
CC: 5.1/2 e @minocw.nl>; 5.1/2 e @minocw.nl>
5.1/2 e @minocw.nl>; 5.1/2 e @minocw.nl>
5.1/2 e @minocw.nl>; 5.1/2 e @minocw.nl>
5.1/2 e @minocw.nl>; 5.1/2 e @minocw.nl>
5.1/2 e @minocw.nl>; 5.1/2 e @minocw.nl>
5.1/2 e @minocw.nl>; 5.1/2 e @minocw.nl>
5.1/2 e @minocw.nl>
5.1/2 e @minocw.nl>

Onderwerp: Directeurenoverleg Onderwijs & Emancipatie 5 juli

Goedemiddag,

In de bijlage treffen jullie de stukken voor het directeurenoverleg Onderwijs & Emancipatie a.s. dinsdag 5 juli 16.00-17.00: de agenda en drie bijbehorende bijlagen. Tevens heb ik het verslag van de startbijeenkomst van 1 maart toegevoegd.

Tot dinsdag!

Met vriendelijke groet,

5.1/2 e

Beleidsmedewerker

Directie Emancipatie

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

M 06

5.1/2 e

@minocw.nl

5/12/e

Van:

5/12/e

Verzonden:

dinsdag 9 augustus 2022 14:52

Aan:

5/12/e

Onderwerp:

bijeenkomsten Art 23 GW.

Beste allemaal,

In het regeerakkoord is opgenomen dat dit kabinet geen noodzaak ziet om artikel 23 van de Grondwet aan te passen. De afgelopen periode zijn echter bij de ontwikkeling van beleid en het plegen of voorbereiden van interventies de grenzen van artikel 23 GW afgetast. In de praktijk blijkt het namelijk niet altijd even eenvoudig politieke wensen, huidige onderzoekspraktijk en staand beleid in overeenstemming te brengen. Daarbij rijst regelmatig de vraag of we de grenzen van het artikel lijken te overschrijden, waar de grenzen precies liggen en wat we, binnen de ruimte die Art. 23 GW biedt, mogelijk en wenselijk achten op het gebied van nieuw beleid, nieuwe wet- en regelgeving en toezicht. De verwachting is dat deze vragen de komende tijd niet minder pregnant zullen worden. Dit mede vanwege aanstaande Kamerbrieven over onder meer het advies van de Onderwijsraad, identiteitsverklaringen, sociale veiligheid, burgerschap, informeel onderwijs en de stichting van nieuwe scholen.

Onze ambitie is daarom om middels enkele bijeenkomsten aandacht aan te besteden aan de vraag: *Waar begint en eindigt de verantwoordelijkheid van de overheid voor het onderwijs? En dan met name m.b.t. sociale veiligheid, burgerschap en het uitdragen van 'levensbeschouwelijke' normen en waarden.*

Om te proberen een antwoord op deze vraag te formuleren zal allereerst op 15 augustus a.s. een lezing worden verzorgd door 5/12/e. Een variant van deze lezing is eerder ook gegeven aan de Tweede Kamer. Daarnaast zullen vervolgens ook twee sessies plaats vinden met Minister Wiersma waarvoor sommigen van jullie binnenkort uitgenodigd zullen worden. Op basis van deze bijeenkomsten willen we enkele gedeelde uitgangspunten op papier zetten die als voor toekomstig beleid kunnen sturen en als inhoudelijke basis kunnen dienen voor de Kamerbrieven die in het najaar van 2022 zullen worden verstuurd.

Vooraf jullie hebben vanuit jullie positie en/of dossiers vaak te maken met bovenstaande vraagstukken. We hopen dan ook van harte dat jullie bij dit traject betrokken willen zijn en mede daarom live of digitaal de bijeenkomst met 5/12/e willen bijwonen.

Hebben jullie vragen of suggesties weet ons dat te vinden!

Vr gr

5/12/e

nota

TER VOORBEREIDING
Aan: MPVO

Primair Onderwijs

Van

5/12/2022
T +316 5112 8

Datum

16 augustus 2022

Referentie

5/12/2022

Bijlagen

1. PPT positiebepaling
2. Definitief advies LA
3. Samenvatting advies LA

Voorbereiding bijeenkomsten positiebepaling Art. 23 GW

Aanleiding

In het regeerakkoord is opgenomen dat dit kabinet geen noodzaak ziet om artikel 23 van de Grondwet aan te passen. Toch zijn de afgelopen periode bij de ontwikkeling van beleid en het plegen van interventies de grenzen en ruimte van art. 23 GW afgetast. Regelmatig rijst daarbij de vraag wat die grenzen en ruimte nu eigenlijk inhouden of, in andere woorden, waar de verantwoordelijkheid van de overheid voor het onderwijs begint en waar die verantwoordelijkheid eindigt.

In het zoeken naar een antwoord op deze vraag blijkt het niet altijd even eenvoudig om de politieke, juridische en beleidsmatige invalshoek met elkaar in overeenstemming te brengen. Dit vormt een uitdaging voor het ontwikkelen van beleid richting scholen en voor de communicatie daarover richting de Kamer. Middels twee bijeenkomsten op 23 en 30 augustus, gevoed door een eerdere inhoudelijke bijeenkomst verzorgd door 5/12/2022¹ aan medewerkers van po, vo, WJZ, Kennis, DE en IvHO, en door het advies van de Landsadvocaat over informeel onderwijs (zie bijlage 2), willen we hierin verandering brengen. Doel van de bijeenkomsten is om te komen tot een nadere positiebepaling ten aanzien van art. 23 GW als basis voor beleid en Kamerbrieven tijdens deze regeerperiode. Deze nota bereidt u voor op de eerste bijeenkomst op 23 augustus.

Bij de bijeenkomst zullen aanwezig zijn: medewerkers directie po, vo, WJZ, DPO en DGPV.

Toelichting

De eerste bijeenkomst op 23 augustus gebruiken we om de politieke, juridische en beleidsmatige perspectieven binnen OCW op de Vrijheid van Onderwijs nader uit te diepen en een gezamenlijke taal te ontwikkelen. Dit specifiek in relatie tot de reeks brieven die na de zomer naar de Kamer zal worden verstuurd en die allen raken aan art. 23 GW.

Context: een ademend artikel

Art. 23 GW is een dynamisch wetsartikel dat in zijn uitwerking grotendeels

¹ 5/12/2022 verzorgde nagenoeg dezelfde inhoudelijke bijeenkomst voor de Tweede Kamer op 24-6-2022.

afhankelijk is van de betekenis die de politiek eraan toekent. Daarbij is de uitwerking weliswaar gebonden aan een aantal juridische grenzen, beginselen en internationale kaders die de reikwijdte van art. 23 GW zowel waarborgen als beperken. Bij uitstek voor art. 23 GW geldt bovendien dat de politiek bij het uitwerken ervan rekening dient te houden met de ontwikkelingen in de samenleving. art. 23 GW is immers een artikel dat de kern van de samenleving direct raakt. Ondanks de stevige begrenzingen van art 23 GW hebben veranderingen in de samenleving dus een weerslag op de invulling van het artikel. Daarmee wordt op verschillende manieren naar het artikel gekeken, ook intern bij OCW.

Stap 1: We verhelderen de invalshoeken op de ruimte die art. 23 GW biedt

Ten aanzien van de ruimte die er binnen de grenzen van art. 23 GW overblijft en de keuzes die er daarbinnen te maken zijn betreffende de verantwoordelijkheid van de overheid voor het onderwijs, hebben wij vooraf aan het overleg drie invalshoeken gedestilleerd: de juridische (WJZ, beleidsjuristen), de beleidsmatige (beleidsdirecties) en de politieke invalshoek (politieke leiding). Door tijdens de bijeenkomst deze invalshoeken expliciet te maken en de waarden en overwegingen waarop ze gebaseerd zijn met elkaar te delen, ontstaat er meer duidelijkheid over toekomstig beleid. Dit doen we door te reflecteren op thema's als:

- Burgerschap
- Sociale veiligheid
- De uitzonderingspositie van het bijzonder onderwijs
- Informeel onderwijs

Deze thema's en vraagstukken die hieruit voort komen worden tijdens de bijeenkomst nader toegelicht.

Stap 2: We gaan op zoek naar een geïntegreerde positiebepaling

De verwachting is dat het expliciteren van invalshoeken, waarden en overtuigingen kan leiden tot meer samenhang en eenduidigheid. Hierop kan worden voortgeborduurd in stap 2, waar er door de vertegenwoordigers (WJZ, juristen, beleidsdirectie en politieke top) van de verschillende invalshoeken onderling wordt gezocht naar samenhangende kernpunten voor een geïntegreerde positiebepaling voor beleid richting scholen en voor communicatie over beleid richting de Kamer.

Stap 3: We bepalen hoe we de geïntegreerde positiebepaling gaan benutten

In stap 3 wordt er nagedacht over de concrete vervolgstappen die kunnen of moeten worden genomen. De vervolgstappen hebben in ieder geval betrekking op een aantal brieven dat na de zomer naar de Kamer moet worden gestuurd:

- De beleidsreactie Onderwijsraadadvies rondom art. 23 GW
- De brief identiteitsverklaringen/Gomarus
- De brief maatregelen Sociale Veiligheid
- De brief voortgang Meer Ruimte voor Nieuwe Scholen
- De beleidsagenda informeel onderwijs

Tot slot: hoe verder?

Uitskomsten van deze bijeenkomst worden verwerkt tot input voor de bijeenkomst op 30 augustus, waarin deze verder zal worden besproken en uitgewerkt.

Bij deze volgende bijeenkomst schuift ook de Inspectie van het Onderwijs aan zodat in deze bijeenkomst ook het toezichtsperspectief kan worden meegenomen.

De uitkomsten uit de twee bijeenkomsten zullen vervolgens worden verwerkt tot een 'positiedocument'. Het 'positiedocument' zal toekomstige beleidskeuzes sturen en als inhoudelijke basis fungeren voor de Kamerbrieven die in het najaar van 2022 zullen worden verstuurd.

81

From: 5/12 s
Sent Date: Tue Aug 16 15:19:13 2022
To: 5/12 s
CC: 5/12 s
Subject: RE: art 23 GW bijeenkomst 30 aug > ter info

OK!

Van: 5/12 s @minocw.nl<gt;
Verzonden: dinsdag 16 augustus 2022 15:18
Aan: 5/12 s @owinsp.nl<gt;
CC: 5/12 s @owinsp.nl<gt;; 5/12 s @minocw.nl<gt;
Onderwerp: RE: art 23 GW bijeenkomst 30 aug > ter info

Yes! Ik zal gelijk daarna contact zoeken met jullie (5/12 s / jouzelf)

Van: 5/12 s @owinsp.nl<gt;
Verzonden: dinsdag 16 augustus 2022 15:17
Aan: 5/12 s @minocw.nl<gt;
CC: 5/12 s @owinsp.nl<gt;; 5/12 s @minocw.nl<gt;
Onderwerp: RE: art 23 GW bijeenkomst 30 aug > ter info

Ah dank. Dus de resultaten van interne sessie van 23/8 krijgen we ter voorbereiding van gesprek op 30/8?

Van: 5/12 s @minocw.nl<gt;
Verzonden: dinsdag 16 augustus 2022 15:15
Aan: 5/12 s @owinsp.nl<gt;
CC: 5/12 s @owinsp.nl<gt;; 5/12 s @minocw.nl<gt;
Onderwerp: art 23 GW bijeenkomst 30 aug > ter info

Hoi,

Hopelijk helpt dit. 5/12 s weet er ook van.

Vr gr

5/12 s

Notulen sessie Sociale Veiligheid/Artikel 23/Informeel Onderwijs

23 augustus 2022

Vooraf

5126 : twee vragen vooraf...

- Hoe voorkomen we dat we wanneer de inspectie aansluit niet opnieuw het gesprek voeren dat we vandaag voeren? Iets om over na te denken.
- Kunnen we in een plaatje schetsen wat we op ieder van deze onderwerpen doen? Art. 23 GW wordt vaak platgeslagen met het onderwerp van de dag. Het helpt als we visueel laten zien dat alles wat we doen onderdeel is van een groter plan. Los van onze eigen positie zoek ik meer inzicht in wat we doen per thema.

Van start

5126 : Vanuit een beleidsperspectief is alles wat in de grondwet staat gelijk. En dus ook gelijkheid en godsdienstvrijheid, die beide in art. 23 GW samenkomen. Hoe zorg je er in casussen voor dat je voor beide aandacht houdt?

5126 : Op zo'n moment moet je misschien kijken naar de waarden die in de maatschappij het meest belangrijk zijn geworden, niet naar wat een artikel ooit zei en bedoelde. Wil je voorruit, dan kun je niet altijd conservatief blijven maar moet je ooit de randjes opzoeken.

5126 : Vanuit een politiek perspectief is dit lastiger, omdat vanuit een politiek perspectief beide waarden absoluut zijn afhankelijk van de partij die het woord heeft. Zowel een CDA als een VVD beroept zich voor haar perspectief op art. 23 GW.

5126 : Je moet op zoek naar een balans. Je wil dat er ruimte is voor 'wokeness', maar je wilt ook niet dat het opgelegd wordt. Beleidsmatig is het gemakkelijker om aan de ene kant door te schieten dan aan de ander, gemakkelijker om aan de progressieve kant door te schieten dan aan de conservatieve kant. Maar we moeten ons ervan bewust blijven dat ook dit te ver kan gaan. Dat zijn we in Nederland nog minder dan bijvoorbeeld in Amerika, waar het onder een bepaalde leeftijd verboden is om over bepaalde onderwerp te spreken binnen het onderwijs.

Ik denk dat we als OCW op de troepen voorruit moeten lopen, maar aandacht moeten houden voor het evenwicht en dus aan *beide* kanten moeten normeren, niet alleen aan de conservatieve kant. We vinden het moeilijker als een Forum-school controversiële dingen roept, dan als een vrije school controversiële dingen roept omdat de inhoud van die dingen meer in het progressieve zit.

5126 : De vrijheid van richting is geen absoluut recht dat dus mag worden beperkt door de wetgeving. Maar van oudsher is het wel een heel zwaar recht, waar je niet zomaar aan kan tornen. Niettemin is het inderdaad zo dat er een beweging gaande is naar andere belangen, waar andere belangen meer gewicht krijgen dan de vrijheid van richting en het opvoedingsrecht dat daar (mede) aan ten grondslag ligt. Omdat de samenleving steeds complexer en pluriformer wordt, omdat de rechten van het kind meer aandacht krijgt, ontstaat er meer ruimte. Uiteindelijk is het aan de wetgever om te bepalen waar rondom die ruimte de grenzen liggen. Daarin kun je vanwege de vrijheid van richting die echt nog steeds in art. 23 GW besloten ligt niet te ver in het progressieve doorslaan. Maar wat doe je dan wel? Je kunt gaan handhaven en kijken hoe ver je voor de rechter komt, of je kunt wetten gaan aanpassen. Niet per se de grondwet, maar bijvoorbeeld de burgerschapswet, die je kunt aanscherpen.

5126 : Vrijheid van richting is een containerbegrip dat niet nader is uitgewerkt. Andere grondrechten, zoals gelijkheid en de rechten van het kind, zijn dat wel.

5.1/2.e : Richting gaat mijns inziens niet alleen over geloofsrichting maar ook over richting van een school in bredere zin. De vrijheid van richting als vrijheid om te bepalen tussen welke andere kinderen jouw kind ziet. Dat is een perspectief dat nog niet zo vaak besproken wordt, maar dat misschien wel besproken zou moeten worden in een context van kansengelijkheid. Juist binnen openbaar onderwijs wordt die richting vanuit art. 23 GW ook gezocht en dat leidt, los van het geloof, tot kansengelijkheid omdat kinderen met verschillende achtergronden minder snel met elkaar in de klas komen.

De uitwerking is dat als je meer gelijke achtergronden in een klas hebt, die mensen allemaal wel gelijk worden behandeld maar terwijl ongelijke achtergronden in een klas allemaal ongelijk behandeld worden ten opzichte van die andere klas (hoewel gelijk ten opzichte van elkaar).

Met staatsonderwijs voorkom je dat enig achtergrondkenmerk relevant is voor de school waarop je zit en voor de kwaliteit van onderwijs die je krijgt. Of dat nou een religieuze bubbel is om een sociaaleconomische dijk. Wanneer is dát in strijd met artikel 1?

5.1/2.e : Dat iedereen nu een eigen school kan stichten, werkt dat misschien wel in de hand.

5.1/2.e : Voortschrijdend inzicht is inderdaad dat het een ultieme liberale droom is, maar zonder liberale uitkomst.

5.1/2.e : Tegelijkertijd past niet één, mal alle leerlingen.

5.1/2.e : Maar dat kun je uitwerken in de pedagogische ruimte, die niet onder vrijheid van richting valt maar onder vrijheid van inrichting. Al wordt dat ook vaak onder vrijheid van richting geschaard.

Kortom, waar je het hebt over vrijheid van richting kun je alles erbij slepen. Zaak is nu om kaf van het koren te scheiden en te bepalen wat we wel onder vrijheid van richting willen scharen en wat niet.

5.1/2.e : 5.1/2.c

5.1/2.e : 5.1/2.c

5.1/2.e : Klopt het, 5.1/2.e dat de vrijheid van richting nog te ruim is?

5.1/2.e : Het is concreter dan het ooit geweest is, maar er is nog een hoop ruimte waarbinnen er kan worden verscherpt. Maar verscherpen heeft twee kanten: het verduidelijkt wat wel en niet kan, maar je loopt al gauw tegen grenzen aan betreft wat je wel en niet aan scholen kan vragen.

5.1/2.e : Dit lijkt me een spanning met wat 5.1/2.e zegt, die wel denkt dat er normatief richting scholen kan worden opgetreden.

5.1/2.e : Ik denk dat scholen sterker in hun richting worden door andere richtingen. Scholen willen aanscherping op één domein, maar niet altijd op een ander. Dat geeft mij het idee dat er ruimte is voor aanscherping, mits er domeinen zijn waarop je elkaar politiek kunt vinden. En ik denk dat die gedeelde domeinen er wel zijn.

In een soort visiebrief zouden we die gedeelde domeinen kunnen formuleren. Misschien juist niet aan de hand van casuïstiek, maar traditioneel ingekleed: welke normen en waarden vinden we nou belangrijk? Dit kan heel goed aan de hand van burgerschap.

Zelfs vanuit DENK kwam er een motie rondom burgerschap. Zij zijn daar niet op tegen, ze willen alleen duidelijkheid.

5.1/2 e : De gewetensvraag blijft dan wel wat er gebeurt op een reformatorische of islamitische school. Zijn de kinderen erbij geholpen als er alleen maar vinkjes worden gezet? Het risico is dat we alleen nadenken over de beschrijving en niet over de implementatie. Zonder dat het uitgedacht is, is een visie op hoofdlijnen niet voldoende waardevol.

5.1/2 e : zou dat samen met islamitische en reformatorische scholen kunnen? Dat is ingewikkeld, maar ook ontzettend leuk.

5.1/2 e : Ik denk niet dat wij die scholen nou zó belangrijker moeten vinden dat we ze met ons aan een tafel zitten. Ik heb geen voorkeur binnen art. 23 GW wat daar wel en niet gebeurt; alleen dat álles er ineens binnen kan. Natuurlijk kun je wel een gesprek voeren met scholen überhaupt om te voorkomen dat de discussie telkens gaat over inrichting en niet om wat we kinderen nu allen moeten willen meegeven. Maar dit moet met alle scholen, waaronder islamitische en reformatorische scholen.

5.1/2 e : In een kader van de inspectie zijn de uitwerkingen al echt wel concreter. Tegelijkertijd moet je ook als kernwaarde hebben om respect te blijven hebben voor pluriformiteit. Daar zou je misschien wel wat meer op kunnen gaan zitten.

5.1/2 e : Maar het blijft theoretisch en redelijk 'macro' wat we gaan doen, terwijl vanuit hun geloofsovertuiging islamitische en reformatorische stromingen dingen als homoseksualiteit afwijzen. Daar blijf ik buikpijn aan overhouden.

5.1/2 e : Als in het regeerakkoord staat dat we art. 23 GW ongemoeid laten, dan laten we dat ongemoeid. De ruimte zit binnen burgerschap, dat we kunnen optuigen om art. 23 GW te compenseren. Met het verduidelijken van burgerschap doe je hetzelfde als wanneer je de grondwet wijzigt.

5.1/2 e : Volgens mij kun je verder gaan dat dat. Je kunt best analytisch opschrijven dat dit een art. 23 GW dat met de samenleving mee beweegt en dat op den duur misschien toe is aan wijziging. Maar niet nu.

5.1/2 e : Zo'n analyse moet nu volgens mij meer gaan over het probleem van polarisatie. Als er iets is dat christelijke partijen wel zoeken, en dat liberale partijen ook in toenemende mate belangrijk vinden, zijn dat algemene waarden. En die kunnen we vinden in burgerschap. Juist, en dat kun je er wel bij zeggen, in relatie tot art. 23 GW. Kom je er aan het eind van de rit achter dat dat niet genoeg is, dan kun je op zo'n moment zeggen dat je misschien verder zal moeten dan dat.

Dat je aan de ene kant COC hebt en aan de andere kant een imam, dat moet je niet willen hebben. Als kind moet je geen speelbal worden van een maatschappelijke discussie. En dat is waar we ons op moeten richten, vanuit een standpunt van verbinding.

Maar op casuïstiek is dit niet van toepassing. Tegelijkertijd kunnen we het wel in hetzelfde licht uitleggen. Daarmee loop je dan soms aan tegen grenzen die misschien aan de rechter zullen moeten worden voorgelegd. Maar dat is niet erg.

5.1/2 e : MRvNS geeft straks ruimte voor ontelbare scholen met ontelbare waarden. Een extra argument is dat het in die context extra van waarde is om duidelijk te maken wat we daarbinnen als samenleving altijd belangrijk vinden.

5.1/2.e : Maar volgens mij is het heel moeilijk om binnen die casuïstiek dan te bepalen wat koren is en wat kaf. Ook vanuit de burgerschapsopdracht.

5.1/2.e Volgens mij moeten we accepteren dat we vanuit een politieke hoek dingen soms ridiculiseren om het polariserende te voorkomen. Zelfs als we daar dan zelf mee polariseren.

5.1/2.e Misschien voelt het alsof je dan zelf dingen polariseert, maar dat vind ik niet. Wij herstellen een evenwicht. Wij neutraliseren. Ook als dat vereist dat we ergens soms een tik op geven.

5.1/2.e Waar het wel spannend wordt is als jij zaken normeert door *management by speech*, terwijl de inspectie daar vanuit de wet nog niet zo veel kan. Dat is iets waar we het in de volgende sessie met hen over zouden moeten hebben.

5.1/2.e We zouden een paar casussen moeten hebben om te bepalen wat dat dan in de praktijk betekent.

Samenvatting 5.1/2.e

- Vanuit de politiek willen we polarisatie tegengaan.

5.1/2.e : Maar hoe je tegengaan van polarisatie ziet, is heel belangrijk. Dat is niet smakeloos. Dat is niet alles wat je ziet maar laten gaan. Door alles te laten gaan, jaag je polarisatie aan. Polarisatie moet je tegengaan door duidelijk te zijn in wat de norm is.

5.1/2.e : Wiens norm is dat?

5.1/2.e : De norm die we in de wet hebben en die in de burgerschapswet staat vastgelegd.

5.1/2.e Af en toe kiezen wij ook positie. En voor een deel van Nederland, zijn we dan helemaal niet zo neutraal. En of dat is wat de meerderheid van Nederland wil, weet ik ook niet.

5.1/2.e : Het verschil tussen normen stellen en polariseren is dat je in het normen stellen alles eraan doet om niet te polariseren.

5.1/2.e : De andere kant kan het zo ervaren dat je polariseert, maar dat is niet altijd te voorkomen. Zelfs niet als je dat zelf niet zo bedoelt. Ik zal nooit automatisch polariseren. Pas als de norm niet helder is of door iemand anders wordt geridiculiseerd, dan helpt het niet om alleen maar op een neutrale manier te zeggen dat dat de norm is. Dus je moet dat met overtuiging zeggen. En dat is wat mij betreft geen polarisatie, maar duidelijkheid. We laten als overheid te vaak over ons heen lopen, op deze gebieden. Informeel onderwijs is daar een ultiem voorbeeld van.

- Gebaseerd op de ervaringen die we hebben, gaan we de burgerschapsopdracht verder invullen. En dat vraagt niet alleen iets aan de wetgevingskant, maar ook aan de implementatiekant.

5.1/2.e : In plaats van eerst na te denken over een wet, denk ik dat we moeten beginnen met een brief waarin we het kader waarbinnen we willen handelen vormgeven en de aanscherpingen tot uitdrukking brengen.

5.1/2.e Volgens mij is dat wel een mooie exercitie voor de volgende bijeenkomst.

5.1/2.e : Juist omdat we de nieuwe burgerschapsopdracht nog zo kort hebben, zal een RvS wel vragen waarom we hier nu mee bezig zijn.

5.1/2.e : We maken dit stuk omdat we de Kamer willen vertellen hoe wij de burgerschap beleven. Tegen de achtergrond van de samenleving, van alle casussen die daarbinnen spelen. Nu wordt er vanuit scholen zelf heel erg bedacht wat er onder burgerschap moet worden verstaan. Dat kan wel een probleem zijn. En dat mogen we best eens problematiseren en stellen dat burgerschap uiteindelijk moet leiden tot een duidelijker kader, dat deels ook in de wetgeving kan worden opgenomen en aan de Inspectie kan worden gegeven.

Voor de volgende bijeenkomst

5.1/2.e Volgens mij willen we het over drie thema's hebben..

- Als we de burgerschapswet aan zouden mogen scherpen, hoe zouden we dat dan willen doen?
- Wat betekent dit voor de Inspectie? Wat zou de Inspectie misschien zelf ook willen dat ze konden?
- Informeel onderwijs...

5.1/2.e : Om te voorkomen dat ik dit bij de nota moet gaan zeggen - er zijn een aantal elementen die ik op basis van het advies van de LA vast over informeel onderwijs wil zeggen.

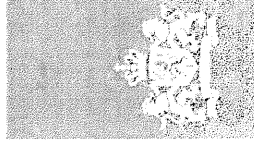
Als je niet weet wat er fout is, dan heeft dat als nadeel dat alles fout is en dat we geen zin en onzin meer van elkaar kunnen scheiden. Dat is niet goed omdat dat polarisatie voedt. Wat ik, in die lijn, belangrijk vind uit het advies van de LA:

- Dat we de meldplicht uit de Wpo en Wvo aanvullen
- Dat we een norm opstellen waaraan informele instituten moeten voldoen en daarop door de Inspectie laten handhaven en sanctioneren. De afbakening van wat er onder informele instituten valt moet weliswaar nog plaatsvinden, maar daar heeft de LA een voorzet voor gedaan. Strafbaarstellingen daar hoeft ik het niet over te hebben.

We moeten scherper zijn op wat we vinden van onderwijs, wat daarbinnen centraal moet staan en wat daar afbreuk aan doet. Door die uitgangspunten scherper te formuleren en handhaving te organiseren kom je al een heel eind. Alle maatregelen gericht op het onderbrengen van informeel onderwijs in ons kader, zo lees ik de mogelijke aanvullende instrumenten van de LA, zou ik willen uitvoeren.

Overige punten rondom de beleidsagenda informeel onderwijs:

- De brief informeel gaat er zo snel mogelijk uit, maar moet wel nog aan de ministerraad worden voorgelegd. Daarmee wordt de deadline voor de brief 10 september (9 dagen voor de CWIZO)
- Voor die tijd moet er door WJZ worden gecheckt of wat er geschreven is waar kan worden gemaakt. Of er is een verdere prioriteitstelling vanuit Wiersma nodig.
- Voordat de Inspectie volgende week aanschuift, moet er vanuit OCW een duidelijke en eenduidige richting bestaan over wat er van hen wordt verwacht.

Artikel 23 GW – positiebepaling voor toekomstig beleid

Bijeenkomst 1
23 augustus 2022

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Agenda

- Aanleiding
- Doel bijeenkomst 1
- Positiebepaling aan de hand van vier thema's:
 - Burgerschap
 - Sociale veiligheid
 - De uitzonderingspositie van het (nieuwe) bijzonder onderwijs
 - Informeel onderwijs
- Op zoek naar een geïntegreerde positie: waar vinden we elkaar?
- De geïntegreerde positie in de praktijk: wat gaan we daar mee doen?
- Vooruitblik naar bijeenkomst 2

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Aanleiding

- Het regeerakkoord stelt: Er is geen noodzaak om art. 23 GW aan te passen
- Zo lang de regering ervoor kiest om art. 23 GW niet te wijzigen, dient er bij de uitwerking van art. 23 GW in ieder geval met de volgende beginselen rekening te worden gehouden (Zoontjens, 2022):
 - Vrijheid van richting voor bijzonder onderwijs
 - Neutraliteit van openbaar onderwijs
 - Afwezigheid staatspedagogiek (ongeschreven)
- Toch blijft ook (of: juist) bij het gelijk blijven van art. 23 GW de vraag terugkeren of scholen en overheidsinstanties wel binnen de grenzen van het artikel blijven en wat die grenzen eigenlijk zijn (Onderwijsraad, 2021)
- Dit met name op het gebied van sociale veiligheid, burgerschap en 'levensbeschouwelijke' (eveneens: politieke) waarden en normen en de 'bijzonderheid' van bijzonder onderwijs.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Aanstaande brieven rondom de thema's op een rijtje

- Beleidsreactie Onderwijsraadadvies over Art. 23 GW
- Brief identiteitsverklaringen / Gomarus
- Brief maatregelen Vrij en veilig onderwijs
- Brief voortgang Meer Ruimte voor Nieuwe Scholen
- Beleidsagenda Informeel onderwijs

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Media
Wetenschap

Doel van deze bijeenkomst

- Een (bescheiden) zoektocht naar de vraag (in het kader van de vrijheid van onderwijs):

Waar begint en eindigt de verantwoordelijkheid van de overheid voor het onderwijs? Hoe verhoudt dit zich tot vraagstukken over sociale veiligheid, burgerschap en het uitdragen van 'levensbeschouwelijke' normen en waarden?

- In eerste instantie lijken de juridische, beleidsmatige en politieke perspectieven hierop niet altijd (even gemakkelijk) in overeenstemming te brengen
- Door binnen OCW samen op de gestelde vraag te reflecteren, verwerven we meer duidelijkheid over de verschillende invalshoeken aan de hand waarvan het gemakkelijker wordt de invalshoeken in overeenstemming te brengen en te denken over daaruit voortvloeiende vervolgstappen
- Ambitie is om binnen OCW te kunnen werken vanuit een geïntegreerde positie voor beleid richting scholen en voor communicatie over beleid richting de Kamer

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Deze bijeenkomst: Reflectie vanuit drie invalshoeken

2. Politieke invalshoek
3. Juridische invalshoek
4. Beleidsmatige invalshoek

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Invalshoeken en waarden

- Iedere invalshoek speelt zich af rondom een aantal waarden. Afhankelijk van de invalshoek krijgen, binnen de kaders van art. 23 GW, verschillende waarden prioriteit
- Een onmisbare noot: art. 23 GW is niet het enige kader waar vanuit de invalshoeken hun waarden ontleen. Verschillende andere kaders spelen een aanvullende of zelfs, afhankelijk van de invalshoek, een bepalende rol: de EVRM, het IVRK, ...
- Voordat we overgaan op de thema's aan de hand waarvan de verschillende invalshoeken verder vorm en inhoud moeten krijgen, vragen we jullie om kort na te denken over de waarden die binnen jouw invalshoek prioriteit hebben
- Denk hierbij aan waarden als: burgerschap, sociale veiligheid, politieke moed, politieke betrouwbaarheid, opvoedingsvrijheid, waardenpluriformiteit, ...

1. Burgerschap

Denk aan vragen zoals (onder welke voorwaarden) het, binnen de kaders van Art. 23 GW, toelaatbaar is dat...

...genderdiversiteit (via lesmateriaal) als norm wordt gesteld

...homoseksualiteit (via lesmateriaal) zondig wordt genoemd

...een schoolbestuur uitspreekt dat Poetin een held is

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

2. Sociale veiligheid

Uit: Het Nationaal Curriculum Kader (NCK) voor de basisschool, versie 2017, pagina 104

Denk aan vragen zoals (onder welke voorwaarden) het, binnen de kaders van Art. 23 GW, toelaatbaar is dat...

...(islamitische) scholen meisjes verplichten om het te melden wanneer zij menstrueren

...leerlingen voor of tijdens lessen gescheiden worden naar geslacht

3. Uitzonderingspositie (nieuw) bijzonder onderwijs

Denk aan vragen zoals (onder welke voorwaarden) het, binnen de kaders van Art. 23 GW, toelaatbaar is dat...

...er onderscheid gemaakt wordt naar levensovertuiging bij het toelaten van docenten en/of leerlingen

...er onderscheid gemaakt wordt naar politieke overtuiging bij het toelaten van docenten en/of leerlingen

...scholen identiteitsverklaringen uitzetten waarin specifieke opvattingen over gender of seksualiteit wordt afgewezen of omarmd

4. Informeel onderwijs

Denk aan vragen zoals (onder welke voorwaarden) het toelaatbaar is dat... *

...informeel onderwijs direct en intentioneel de ambities van de burgerschapsopdracht tegenwerkt

...informeel onderwijs indirect en onintentioneel de ambities van de burgerschapsopdracht ondermijnt

**anders dan de vorige thema's, valt informeel onderwijs niet binnen de kaders van art. 23 GW. De vraag is of we daar verandering in willen brengen en waarom?*

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

De geïntegreerde positie in de praktijk

- Wat zouden we anders willen t.a.v. ons beleid richting scholen?
- Wat zouden we anders willen t.a.v. onze communicatie richting de kamer?
- Hoe willen we dat bereiken? Hoe past dat binnen het geschetste kader?
- Wat moet daarvoor gebeuren?

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Hoe verder?

- De uitkomsten van deze bijeenkomst worden verwerkt als input voor de volgende sessie op 30 augustus
- Daar schuift ook de Inspectie van het Onderwijs aan
- Na de tweede bijeenkomst wordt alle input verwerkt tot een (voorlopig) kader dat het uitgangspunt vormt voor nieuw beleid de inhoudelijke basis voor Kamerbrieven en Kamervragen

5/12/6

Van: 5/12/6
Verzonden: woensdag 24 augustus 2022 11:51
Aan: 5/12/6
Onderwerp: Uitkomsten artikel 23-bijeenkomst 1 (en nota artikel 23-bijeenkomst 2)
Bijlagen: Notulen overleg MPVO.docx; Nota ter voorbereiding_bijeenkomst 2 positiebepaling art. 23 GW_v0.2.docx

Ha allen,

Gisteren vond de eerste sessie Sociale Veiligheid/Artikel 23/Informeel Onderwijs met de minister plaats. Ter voorbereiding van de volgende sessie op 30 augustus hebben 5/12/6 en ik in een nieuwe nota alvast de uitkomsten van de sessie samengevat op papier proberen te zetten, maar dat hebben we natuurlijk alleen vanuit ons eigen perspectief kunnen doen. Wij zijn benieuwd of de samenvatting ook vanuit jullie perspectief adequaat en volledig is en zo niet, wat jullie er aan zouden willen schrappen, wijzigen of toevoegen. Zouden jullie dat mij, bij voorkeur vandaag nog, willen laten weten? Mocht ik in de adreslijst iemand gemist hebben die wel bij de sessie aanwezig was én deze mail zou moeten ontvangen, laten het me dan ook graag weten. Dan stuur ik hen deze mail alsnog.

De nota heb ik bijgevoegd. Daarnaast heb ik ook de 'volledige' (maar misschien evenzeer subjectieve) notulen van de bijeenkomst bijgevoegd. Die zijn door 5/12/6 en mij (in aanvulling op ons geheugen) gebruikt als bron bij het schrijven van de nota.

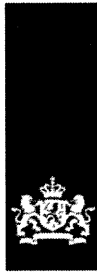
Vriendelijke groeten,

5/12/6

Beleidsmedewerker

.....
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)
Directie Primair Onderwijs (PO), afdeling BSJ
Rijnstraat 50 | 2515 XP | Den Haag
Postbus 16375, 2500 BJ | Den Haag
.....

☎ 06 5/12/6
✉ 5/12/6 @minocw.nl

nota

TER VOORBEREIDING
Aan: MPVO

Primair Onderwijs

Van

5/12 e

T +31 6 112 8

Datum

26 augustus 2022

Referentie

Bijlagen

1. PPT positiebepaling
bijeenkomst 2 30 augustus
2. Gespreksverslag
bijeenkomst 2

Voorbereiding bijeenkomst 2 positiebepaling Art. 23 GW

Aanleiding

In het regeerakkoord is opgenomen dat dit kabinet geen noodzaak ziet om artikel 23 van de Grondwet aan te passen. Toch zijn de afgelopen periode bij de ontwikkeling van beleid en het plegen of voorbereiden van interventies de grenzen en ruimte van art. 23 GW afgetast. Regelmatig rijst daarbij de vraag wat die grenzen en ruimte nu eigenlijk inhouden of, in andere woorden, waar de verantwoordelijkheid van de overheid voor het onderwijs begint en waar die verantwoordelijkheid eindigt. Tijdens twee bijeenkomsten op 23 en 30 augustus willen we antwoord geven op deze vraag.

Tijdens de eerste bijeenkomst is er vanuit drie invalshoeken (de juridische, de beleidsmatige en de politieke invalshoek) gezocht naar een geïntegreerde positie waar vanuit vraagstukken en dilemma's die raken aan art. 23 GW en aan de vraag waar de verantwoordelijkheid van de overheid voor het onderwijs begint en waar die verantwoordelijkheid eindigt eenduidig beantwoord kan worden. De geïntegreerde positie werd op hoofdlijnen gevonden in de burgerschapsopdracht.

Maar als geïntegreerde positie waar vanuit vraagstukken eenduidig beantwoord kunnen worden, is de burgerschapsopdracht pas werkbaar zodra zij nader is geconcretiseerd. Dit nader concretiseren van de burgerschapsopdracht en van de maatregelen die vanuit de burgerschapsopdracht getroffen moeten worden is het doel van de tweede bijeenkomst op 30 augustus. Deze nota bereidt u voor op deze bijeenkomst.

Bij de tweede bijeenkomst zullen aanwezig zijn: medewerkers directie PO, VO, WJZ, DPO, DGPV en de Inspectie van het Onderwijs.

Toelichting

Uitkomsten bijeenkomst 1

Een artikel in beweging

Startpunt van de bijeenkomst was de constatering dat art. 23 GW, dat al ruim 100 jaar oud is, moet worden beschouwd als contract met de samenleving. Hieruit volgt dat wanneer de samenleving verandert, de invulling van het contract dat ook doet. Gegeven dat de samenleving continu verandert, blijft (her)bezinning op het artikel daarom nodig. Bijvoorbeeld op de verhouding van het artikel ten

aanzien van andere grondwetsartikelen, maar ook ten aanzien van concrete (of minder concrete) thema's die maatschappelijk steeds sterker spelen: polarisering in de samenleving, nieuwe vormen en soorten openbaar en bijzonder onderwijs, de positie van de leerling zelf en de zoektocht naar verbindende normen en waarden.

Kaf van het koren scheiden

De grote vrijheid die art. 23 GW van oudsher met zich meedraagt heeft diverse voordelen, maar leidt ook tot neveneffecten zoals kansenongelijkheid en anti-integratieve praktijken die, zeker in een polariserende samenleving, ongewenst zijn. In de vrijheid die art. 23 GW biedt en de keuzes waarvoor art. 23 GW vanuit die vrijheid ruimte zou kunnen maken, moet daarom het kaf van het koren gescheiden worden om zo, zonder aanpassing van art. 23 GW, toch aan te kunnen sturen op het verbeteren van de praktijk. Daarin moet verbetering niet gericht zijn op slechts één kant van het politieke spectrum, maar op beide kanten en dus op alle scholen – alleen dan ontstaat er politiek en maatschappelijk draagvlak. Er moet een balans worden gecreëerd, en daarvoor moet een basis van gedeelde waarden worden gevonden. Een dergelijke basis moet herleidbaar kunnen zijn tot de burgerschapsopdracht.

Concretiseren van de burgerschapsopdracht

Maar een basis van gedeelde waarden is pas werkelijk en functioneel herleidbaar tot de burgerschapsopdracht op het moment dat de burgerschapsopdracht nader is geconcretiseerd. Dit is dan ook de taak die we hebben. Concreter bestaat zo'n taak in het beantwoorden van de volgende vragen:

- Als we de burgerschapsopdracht zouden moeten vatten in een normatief kader, hoe zouden we dat dan doen?
- Als we dit normatief kader in de praktijk zouden willen implementeren, hoe zouden we dat dan doen?
- Wat betekent dit voor de taak van de Inspectie? Hoe staat de Inspectie daar zelf tegenover?

Met in het achterhoofd dat de burgerschapsopdracht in deze context bedoeld is om polarisatie tegen te gaan, zal in het beantwoorden van deze vragen een vierde vraag continu centraal staan:

- Met welke toon willen we het normatief kader naar de samenleving uitdragen? Willen we dat doen *vanuit* een balans of *richting* een balans, en wat betekent dat concreet?

Verdere concretisering noodzakelijk

In plaats van direct al na te denken over de wet en over de implementatie daarvan, zouden we kunnen beginnen met een brief waarin we het normatief kader waarbinnen zo'n wet al dan niet kan worden ingevoerd vormgeven en waarin we de verscherppingen ten aanzien van de burgerschapsopdracht tot uitdrukking brengen. Een dergelijke brief zou ook leidend kunnen zijn voor andere brieven en beleid tijdens deze regeerperiode.

Doel bijeenkomst 2

Het doel van bijeenkomst 2 is om stil staan bij de volgende vragen:

1. Is er overeenstemming over de uitkomsten van bijeenkomst 1: dat we willen werken aan Bindend Burgerschap (BB) om polarisatie tegen te gaan?
2. Zo ja, kunnen we tijdens bijeenkomst 2 conceptueel en inhoudelijk meer handen en voeten proberen te geven aan BB?
3. Hoe kan 'BB' kan helpen bij vraagstukken t.a.v. sociale veiligheid, nieuw bijzonder onderwijs en informeel onderwijs?
4. Hoe verder na deze bijeenkomsten? Waarbij we specifieke aandacht willen vragen voor de brieven die het sterkst met deze bijeenkomst samenhangen (bijv. de beleidsreactie op het advies van de Onderwijsraad over Art 23 GW.)

5/12 e

Van:

5/12 e

Verzonden:

vrijdag 26 augustus 2022 10:11

Aan:

5/12 e

Onderwerp:

RE: 20220824 Opzet aanscherping burgerschapsopdracht binnen kaders artikel 23.docx

Bijlagen:

20220824 Opzet aanscherping burgerschapsopdracht binnen kaders artikel 23 [REDACTED].docx

Ha [REDACTED] in de bijlage de reactie van [REDACTED] en van mij. Onze indruk was dat de minister meer zocht naar inhoudelijke standpunten over mogelijke aanpassingen in de burgerschapsopdracht, ook om dat de gedachten te scherpen. Het is trouwens bepaald geen sinecure om dat op zulke korte termijn uit de mouw te schudden (dus ik begrijp alleszins de gekozen aanpak). Vraag is dus wel of dit het document is waar hij op zit te wachten.

5/12 e

Van:

5/12 e

@minocw.nl>

Verzonden: woensdag 24 augustus 2022 22:37

Aan:

5/12 e

@minocw.nl>;

5/12 e

@minocw.nl>;

5/12 e

@minocw.nl>;

5/12 e

@minocw.nl>;

5/12 e

@minocw.nl>;

5/12 e

@minocw.nl>;

5/12 e

@minocw.nl>

Onderwerp: 20220824 Opzet aanscherping burgerschapsopdracht binnen kaders artikel 23.docx

Ha mensen,

Ik heb even eea op papier gezet naar aanleiding van de vraag van de minister gisteren om opties in de burgerschapswet. Het is nog rudimentair en ik merk dat ik nog niet een heel rijke set aan voorbeelden in de tekst heb verwerkt. Graag jullie commentaar en aanvullingen! En inschatting of we dit op deze korte termijn zo aan de minister moeten voorleggen. Ik heb wel flinke aarzelingen of we dit soort zaken zo snel uit de mouw moeten schudden en relatief ondoordacht voor moeten leggen. De burgerschapswet die er ligt heeft drie tot vier jaar gekost, zeer veel denkwerk en discussie met een grote groep mensen. Dat is een contrast met dit stuk, wil ik maar zeggen.

Qua proces zie ik het als volgt voor me:

- Ik deel het nu met jullie (PO, VO, WJZ) en stuur het zo dadelijk ook naar [REDACTED] en [REDACTED] van de inspectie. Ik vraag jullie en hen morgen of uiterlijk vrijdagochtend te reageren.
- Als we het stuk dinsdag bij M willen hebben, moet het vrijdag de lijn in (vrijdag/weekend [REDACTED] en [REDACTED] maandagochtend [REDACTED] maandagmiddag tas M).
- Ik wil het dan ook morgen, uiterlijk vrijdagochtend delen met MBO en DE (meer ter info).

Groeten!

5/12 e

89

From: 5/12/8
Sent Date: Fri Aug 26 11:09:00 2022
To: 5/12/8
CC: 5/12/8
Subject: RE: Stuk burgerschap en art 23 nav gesprek MPVO
Attachments: 20220824 Opzet aanscherping burgerschapsopdracht binnen kaders artikel 23 [REDACTED].docx(42KB)

Hi 5/12/8

Bejauwde onze opmerkingen en suggesties. Ik probeer je zo even te bellen.

Van 5/12/8

5/12/8

Van 5/12/8 @minocw.nl>

Verzonden: woensdag 24 augustus 2022 22:48

Aan: 5/12/8 @owinsp.nl>; 5/12/8 @owinsp.nl>

CC: 5/12/8 @minocw.nl>; 5/12/8 @minocw.nl>

Onderwerp: Stuk burgerschap en art 23 nav gesprek MPVO

Ha 5/12/8 en 5/12/8

Jullie weten dat we gisteren met de minister gesproken hebben over artikel 23, en dat er volgende week een gesprek is waarvoor de inspectie ook is uitgenodigd. 5/12/8 heeft al met jullie geschakeld over één deel van de uitkomsten, nl. informeel onderwijs. Hij heeft het misschien ook al aangekondigd, maar het gesprek ging ook over de mogelijkheden om over de band van burgerschap de balans tussen onderwijsvrijheid en (zeg) artikel 1 GW wat te verschuiven – dat alles binnen de kaders van artikel 23. Hij vroeg om een stuk met opties daarvoor. Ik heb vandaag bijgaande opzet gemaakt die ik graag met jullie deel. Zien jullie kans er morgen of uiterlijk vrijdagochtend op te reageren? Aanvullingen zijn ook welkom! Het heeft mijn sterke voorkeur om voor optie 1 te gaan in dit verhaal. Ik denk dat jullie begrijpen waarom.

Het ligt nu ook ter afstemming voor bij ons intern (PO, VO, WJZ, en voor het weekend deel ik het ook nog met DE en MBO). Als het hier intern goed genoeg wordt gevonden, is het de bedoeling om het maandag in de tas van de minister te krijgen.

Hartelijke groet,

5/12/8

5/1/2022

Van: 5/1/2022
Verzonden: maandag 27 juni 2022 23:08
Aan: 5/1/2022
CC: 5/1/2022
Onderwerp: nota OR

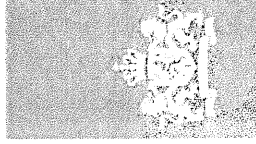
Ha 5/1/2022

Ik heb nog 2 punten in de brief (1 vraag tav identiteitsverklaring: komt dat niet later en een zin doe volgens mij niet lekker loopt).

En omdat er veel loopt op het terrein van sociale veiligheid lijkt het mij handig om kort aan te geven wat er nog volgt de komende tijd (voor de zomer en vlak na de zomer; bv paar bullets in de nota achteraan). Lukt dat denk je?

Groet,

5/1/2022

Artikel 23 GW – positiebepaling voor toekomstig beleid

Bijeenkomst 2
30 augustus 2022

Agenda

- Terugblik op bijeenkomst 1: Bindend Burgerschap
- Doel van bijeenkomst 2:
 - Inhoudelijk handen en voeten proberen te geven aan 'BB'
 - Nadenken over hoe 'BB' kan helpen bij vraagstukken t.a.v. sociale veiligheid, nieuw bijzonder onderwijs en informeel
- Voorstel/vraag: Hoe verder na deze bijeenkomsten?

Terugblik op bijeenkomst 1: Bindend Burgerschap

- Samenleving verandert dus ook art. 23 GW (als contract) verandert in zekere mate: polarisatie, nieuw bijzonder onderwijs en zoektocht naar verbinding
- Er moet een balans worden gecreëerd, en daarvoor moet een basis van gedeelde waarden worden gevonden. Een dergelijke basis moet herleidbaar kunnen zijn tot de burgerschapsopdracht. Ofwel: Bindend Burgerschap (BB)
- Maar een basis van gedeelde waarden is pas werkelijk en functioneel herleidbaar tot de burgerschapsopdracht op het moment dat de burgerschapsopdracht nader is geconcretiseerd
- Dit is de taak die we hebben – zijn we het daarover eens?

Doel van bijeenkomst 2: Invulling geven aan BB en aan de toepassing daarvan

- Kernvraag over invulling:

BB wil een middenpositie innemen in het politiek spectrum, om zo maatschappelijk en politiek draagvlak te creëren. Wat zijn (voorbeelden van) de gedeelde waarden en normen die bij deze middenpositie horen?

- Kernvraag over toepassing:

Welke maatregelen kunnen en willen we dat er worden genomen om deze invulling tot haar recht te doen komen? Hoe verhoudt dit zich tot de thema's waar we, gegeven de brieven die er deze zomer naar de Kamer zullen worden verstuurd, mee te maken hebben?

Hoe kan BB een rol spelen bij vraagstukken op gebied van:

- Sociale veiligheid
- De uitzonderingspositie van (nieuw) bijzonder onderwijs
- Informeel onderwijs

Wat betekent dit voor de a.s brieven over:

- Beleidsreactie Onderwijsraadadvies over Art. 23 GW
- Brief identiteitsverklaringen / Gomarus
- Brief maatregelen Vrij en veilig onderwijs
- Brief voortgang Meer Ruimte voor Nieuwe Scholen
- Beleidsagenda Informeel onderwijs

Hoe verder (voorstel/vraag)

- Werken aan positiesdocument intern?
- Werken aan visiebrief extern?
- Strengere handhaving burgerschapsopdracht, aanscherpen onderzoekskaders en/of kerndoelen formuleren/concretiseren?
- Management by speech: interviews, gesprekken besturen, symposium, etc.?

5/12/6

Van: 5/12/6
Verzonden: donderdag 15 september 2022 17:43
Aan: 5/12/6
CC: 5/12/6
Onderwerp: Planning CWIZO/RWIZO/MR komende maanden tbv artikel 23 brief

Hoi 5/12/6

Met dank aan 5/12/6 voor het uitzoekwerk, hierbij de planning voor de CWIZO en hoger de komende maanden. Als de Kamerbrief over artikel 23 in november in de TK moet liggen, en de brief sowieso langs RWIZO moet, dan moet de brief uiterlijk 7 oktober bij CWIZO worden aangeleverd. Mogelijk is dat erg kort dag, uitstel betekent uiterlijk aanleveren 4 november, voor een RWIZO op 29 nov en uiteindelijke MR op 2 dec.

Dat ter achtergrond t.b.v. burgerschapsdeel wat a.s. maandag aan de orde kan komen in de CWIZO bij de behandeling van de brief vrij en veilig onderwijs.

Deadline aanleveren stukken CWIZO	CWIZO vergadering	Tijdstip	
Zomerreces (16 jul - 14 aug)			
vrijdag 19 augustus 2022	maandag 29 augustus 2022	16:00 - 17:30	dinsda
vrijdag 26 augustus 2022	maandag 5 september 2022	16:00 - 18:00	dinsda
vrijdag 9 september 2022	maandag 19 september 2022	16:00 - 18:00	dinsda
vrijdag 23 september 2022	maandag 3 oktober 2022	16:00 - 17:30	dinsda
vrijdag 7 oktober 2022	maandag 17 oktober 2022	16:00 - 17:30	dinsda
Herfstreces (22 okt - 30 okt)			
vrijdag 21 oktober 2022	maandag 31 oktober 2022	16:00 - 17:30	dinsda
vrijdag 4 november 2022	maandag 14 november 2022	16:00 - 17:30	dinsda
vrijdag 18 november 2022	maandag 28 november 2022	16:00 - 17:30	Eerste
vrijdag 2 december 2022	maandag 12 december 2022	16:00 - 17:30	Eerste
Kerstreces (24 dec - 3 jan)			

Groet,

5/12/6

From: [REDACTED]
Sent Date: Mon Oct 10 13:04:49 2022
To: [REDACTED]
CC: [REDACTED]
Subject: Kamerbrief beleidsreactie advies OWR artikel 23 GW

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap | Rijksoverheid.nl

M: 06^{5.1/2.e}

E-mailadres: 5.1/2.e @minocw.nl

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap | Rijksoverheid.nl

From: 5/12/6 [redacted]
Sent Date: Thu Oct 13 17:30:24 2022
To: 5/12/6 [redacted]
CC: 5/12/6 [redacted]
Subject: RE: Kamerbrief beleidsreactie advies OWR artikel 23 GW
Attachments: 221012 Kabinetsreactie_Onderwijsraadadvies art. 23 ivho.docx(152KB)

0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99

5.172.e

6.1/2.8

Van: 512e@owinsp.nl>
Verzonden: woensdag 12 oktober 2022 09:55
Aan: 512e@minocw.nl>; 512e@minocw.nl>

Onderwerp: RE: Kamerbrief beleidsreactie advies OWR artikel 23 GW

Dit is gisteren niet gelukt. Met alle verzoeken om te reageren die ook vanuit het departement komen, is één dag om met een afgestemde reactie te komen echt te kort. Ik doe mijn best vanochtend te reageren.

Verzonden: dinsdag 11 oktober 2022 09:10

CC: 5.1/2.e @minocw.nl>

Bij dezen dan de conceptbrief. We hopen dat het nog lukt om feedback te geven vandaag!

Verzonden: maandag 10 oktober 2022 13:05

info@minocw.nl>

Vanuit de directies PO en VO werken we aan een beleidsreactie op het advies van de OWR over artikel 23 GW. Graag stemmen we die ook af met de IvHO.

Wij zijn van plan het concept morgenochtend te delen (via 5.12 e) en zouden graag morgen einde dag reactie willen. Dat is helaas een moordend tempo, maar vanwege het tijdspad van de brief kan dat helaas niet anders.

Hopelijk lukt het om feedback te leveren, kijk maar welke manier je prettig vindt (per mail, telefonisch etc.).

……………………………
 …………………………

Team maatschappelijke vraagstukken

Directie VO

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Rijnstraat 50 | 2515 XP Den Haag

[illegible]

M: 065.1/2.e

E-mailadres: 5.1/2 e [redacted]@minocw.nl

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap | Rijksoverheid.nl

kinderen kunnen vertrouwen.⁰⁵ Voor de overheid brengt dit twee taken met zich mee: (1) om de gemeenschappelijke kern waar vanuit en de grenzen waarbinnen scholen geacht worden te handelen helder te definiëren, zodat scholen niet hoeven worden aangekeken op het niet voldoen aan eisen die nooit duidelijk zijn gesteld. En (2) om te handhaven wanneer scholen zich buiten de gestelde grenzen begeven. Dit zijn we verplicht aan de kinderen en ouders die hun onderwijs genieten.

Als overheid beschikken we al over een uitgebreid instrumentarium om aan taak 2 te kunnen voldoen. Zo hebben we de Inspectie, maar ook andere overheidsinstanties met een bevoegdheid om de grenzen van het onderwijs te bewaken. Hieronder vallen onder meer het Openbaar Ministerie, het College voor de Rechten van de Mens en ook OCW zelf. Onlangs nog heeft uw Kamer met het aannemen van de wet uitbreiding bestuurlijk instrumentarium mijn eigen handhavingsbevoegdheden willen uitbreiden.

Ook leerlingen, ouders en personeelsleden kunnen rechtstreeks naar de rechter stappen om onrechtmatig handelen aan de kaak te stellen. Ik wil er vanuit OCW voor zorgen dat dit instrumentarium beter gebruikt wordt, maar wil ook iedereen buiten mijn invloedssfeer op het hart drukken om, waar nodig, van hun rechten en bevoegdheden gebruik te maken.

Ook met taak 1 zijn we als kabinet druk aan de slag, zo veel moet duidelijk zijn geworden uit deze brief. Maar we zijn er nog niet.

Tot slot

Zoals al vaker aangegeven is het mijn missie om vrijheid, veiligheid en gelijkwaardigheid van elke leerling te kunnen garanderen. Hiertoe blijf ik mij inspannen voor een heldere afbakening van de grenzen aan artikel 23 GW. Ik zal u op de hoogte houden van mijn inspanningen en van de voortgang daarvan.

De minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs,

Dennis Wiersma

⁰⁵ *Grenzen stellen, ruimte laten*, p.60-62

5/12 e

Van: 5/12 e
Verzonden: maandag 17 oktober 2022 14:33
Aan: 5/12 e
CC: 5/12 e
Onderwerp: MTVO over art 23 brief

Urgentie: Hoog

Ha mensen,

Het MTVO vroeg ons vorige week om de brief ook even in hun gezelschap te bespreken. Dat is zojuist gebeurd.

Mij lijken dat terechte punten. Nu is het even de vraag of er nog tassen gehaald gaan worden – mocht dat wel het geval zijn, is het dan een idee om een zin of twee aan de nota toe te voegen met de suggestie de brief met deze lijn te verbreden en te versterken?

Groeten,

5/12 e

5/12 e

TEAM MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap | Directie Voortgezet Onderwijs
Rijnstraat 50, 2515 XP Den Haag | Postbus 16375, 2500 BJ Den Haag | 5/12 e
T 06 5/12 e | E 5/12 e @minocw.nl

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Digitale minuut

Onderwerp

Commissiebrief met verzoek Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies
'Grenzen stellen, ruimte laten'

Datum minuut 18-10-2022

Zaaknummer

Zaakhouder

5.1/2.e

Directie

PO

Paraferen

5.1/2.e

Akkoord

13-10-2022 11:15:07

-v4

-v6

-v1

Paraferen

5.1/2.e

Akkoord

13-10-2022 13:29:30

Er is intern- OCW overleg geweest over de eerste versie van de brief. Hierbij is afgesproken om aandachtspunten van verschillende directies te verwoorden in de nota. De afgesproken lijn is dat deze nota via min OCW naar min PVO gaat, zodat min PVO de reactie van min OCW kan meewegen. Na de reactie gaat het team verder met verdere uitwerking en afstemming. Gegeven de deadline om op 4-11 aan te leveren bij de CWIZO is het belangrijk om in de week van 17-10 een reactie te hebben vanuit de bwp op deze versie van de kabinetsreactie.

-v5

-v9

-v1

-v5

-v9

-v1

Adviseren

5.1/2.e

namens 5.1/2.e

Akkoord

13-10-2022 13:45:28

-v5

-v9

-v1

Adviseren

5.1/2.e

Akkoord

13-10-2022 13:46:55

Paraferen

5.1/2.e

Akkoord

18-10-2022 07:56:05

-v16

-v11

-v1

Toelichting

Documenten

Referentie

Titel

Opsteller

Nota Kamerbrief kabinetsreactie advies
Onderwijsraad 'Grenzen stellen, ruimte
laten'.docx

5.1/2.e

Documenten

Referentie

Titel

Opsteller

Kabinetsreactie_Onderwijsraadadvies
art. 23_1.0.docx

5.1/2 e

Onderwijsraad - advies Grenzen stellen
ruimte laten.pdf

5.1/2 e

De JG: Commissie de reactie
van paritiek commissie

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Digitale minuut

Onderwerp

Commissiebrief met verzoek Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies
'Grenzen stellen, ruimte laten'

Datum minuut 18-10-2022

Zaaknummer

Zaakhouder

Directie

18-10-2022

5/12 e

PO

Paraferen
5/12 e

Akkoord
13-10-2022 11:15:07

-v4 5/12 e -v6 -v1

Paraferen
5/12 e

Akkoord
13-10-2022 13:29:30

Er is intern-OCW overleg geweest over de eerste versie van de brief. Hierbij is afgesproken om aandachtspunten van verschillende directies te verwoorden in de nota. De afgesproken lijn is dat deze nota via min OCW naar min PVO gaat, zodat min PVO de reactie van min OCW kan meewegen. Na de reactie gaat het team verder met verdere uitwerking en afstemming. Gegeven de deadline om op 4-11 aan te leveren bij de CWIZO is het belangrijk om in de week van 17-10 een reactie te hebben vanuit de bwp op deze versie van de kabinetsreactie.

Adviseren
5/12 e namens 5/12 e

Akkoord
13-10-2022 13:45:28

-v1 -v1

Adviseren
5/12 e

Akkoord
13-10-2022 13:46:55

-v5 -v9 -v1

Paraferen
5/12 e

Akkoord
18-10-2022 07:56:05

-v16 -v11

Toelichting

Documenten

Referentie

Titel

Opsteller

Nota Kamerbrief kabinetsreactie advies
Onderwijsraad 'Grenzen stellen, ruimte
laten'.docx

5/12 e

Documenten

Referentie

Titel

Opsteller

Kabinetsreactie_Onderwijsraadadvies
art. 23_1.0.docx

5.12 e

Onderwijsraad - advies Grenzen stellen
ruimte laten.pdf

5.12 e

TER BESLUITVORMING
Aan: MPVO, MOCW

NIET TER VERZENDING

nota

Kamerbrief kabinetsreactie advies Onderwijsraad
'Grenzen stellen, ruimte laten'

Aanleiding

In oktober 2021 heeft de Onderwijsraad het advies 'Ruimte laten, grenzen stellen' gepubliceerd. De kabinetsreactie op dit advies moet eind dit kalenderjaar naar de Tweede Kamer worden gestuurd.

Dat betekent dat deze uiterlijk in de CWIZO van 14 november (aanleveren 4 november) en de RWIZO van 29 november moet liggen. U heeft voor het zomerreces een eerdere versie ontvangen. Op basis van gesprekken rond de zomer over artikel 23 GW ligt er nu een nieuwe versie voor met daarin de normerende kant vanuit de burgerschapsopdracht.

Geadviseerd besluit

U wordt beiden geadviseerd om:

- Uw reactie te geven op de toon en de inhoud van de brief, zodat we verder kunnen met het uitwerken en (interdepartementaal en intern OCW) afstemmen van de beleidsreactie. Deze versie is nog **niet** de versie die we willen verzenden.

Kernpunten

- De Onderwijsraad adviseert om artikel 23 GW ongemoeid te laten, maar duidelijker te zijn in wat scholen moeten aanbieden (de kern), wat ze mogen aanbieden en wat ze absoluut *niet mogen* (de grenzen van artikel 23 GW).
- Rond de zomer hebben er twee brainstormsessies plaatsgevonden met MPVO over zijn visie op artikel 23 GW. De uitkomsten van deze brainstorm vormen de basis van deze beleidsreactie.
- De beleidsreactie heeft in principe alleen betrekking op het funderend onderwijs.
- De brief richt zich nu voornamelijk op burgerschap, en kent daarom een beperkt aantal acties die volgen uit de visie. Als u een meer actiegerichte brief wilt is het nodig om de scope te verbreden, naar bijvoorbeeld leermiddelen.
- De beleidsreactie is als volgt opgebouwd:
 - Deel I waarin MPVO een normerende insteek kiest, en stelt dat de vrijheid van onderwijs niet misbruikt mag worden om de democratische rechtstaat te ondermijnen.
 - Deel II van de brief bevat een samenvatting van het advies van de OWR en de acties die MPVO onderneemt om daar invulling aan te geven. In het kort stelt de OWR:
 - Vul de verplichte, gemeenschappelijke kern duidelijker in vanuit de democratische rechtstaat

Voortgezet Onderwijs

Van

5/12/21

T + 3:5/12/21

5/12/21

5/12/21

T + 3:5/12/21

5/12/21

Datum

12 oktober 2022

Referentie

Bijlagen

Kamerbrief kabinetsreactie
advies Onderwijsraad 'Grenzen
stellen, ruimte laten'

Intern OCW afgestemd

PO, VO, DE, WIZ, HO&S, MBO

Datum
12 oktober 2022

- Definieer de buitengrens scherp aan de hand van de democratische rechtsstaat
- Hanteer de democratische rechtsstaat ook als richtsnoer voor overheidszorg
- Als reactie daarop geven we aan dat:
 - De in 2021 aangescherpte burgerschapsopdracht biedt handvatten om duidelijker te maken wat valt binnen de gemeenschappelijke kern, en waar de buitengrenzen van de vrijheid van onderwijs liggen. Daar willen we de komende tijd optimaal gebruik van maken, en waar nodig aanscherpen.
 - Daarnaast verwijst de brief naar het wetsvoorstel uitbreiding bestuurlijk instrumentarium.
 - MPVO benoemd in de brief dat er nog een aparte brief volgt over identiteitsverklaringen. Dat is gegeven de complexiteit en cf. uw eerdere besluit een aparte brief, zodat de beleidsreactie op het OWR advies tijdig (voor eind 2022) naar de TK kan.
- De directie WJZ wil meegeven dat in de conceptbeleidsreactie wordt aangegeven dat het instrument van de burgerschapsopdracht krachtiger mag worden ingezet dan tot op heden is gedaan. Dit is echter nog niet onderzocht en kan om deze reden nog onvoldoende worden onderbouwd. WJZ geeft aan dat het raadzaam is om de huidige burgerschapsopdracht en de mogelijke problemen eerst te onderzoeken.
- De Directie MBO doordent nog wat de verdere consequenties van deze brief voor het middelbaar beroepsonderwijs zijn.
- In de conceptbeleidsreactie staat de nieuwe wettelijke burgerschapsopdracht po/vo centraal, die basis biedt voor een gefundeerde reactie. Het mbo kent (nog) geen dergelijke wettelijke opdracht. De directies MBO en WJZ willen meegeven dat het goed is om de conceptbeleidsreactie in samenhang te bezien met het lopende traject waarin de landelijke kaders voor burgerschap in het mbo worden gedefinieerd. OCW heeft een commissie ingesteld die hierover in het najaar een adviesrapport uitbrengt. Daarmee wordt middels verduidelijking en herijking invulling gegeven aan wat de Onderwijsraad noemt de 'gemeenschappelijke kern', maar worden ook de 'groene zone' en de 'buitengrens' verduidelijkt. MOCW heeft, met akkoord van MPVO, per brief van 1 juli gecommuniceerd om eerst het gesprek met de TK en het veld te willen aangaan voordat nieuwe landelijke kaders worden vastgelegd. De planning is om in de eerste helft van 2023 het juridische traject te starten.

Hoof' niet meer

Ik spreek met
Wiel, bij de TK

Het zal
niet meer

De directie MBO
niet de p. 440-441
beoordeling is

ECOS

7 bij mbo

Toelichting

- **Politieke context:** aan de inhoud van artikel 23 GW worden deze kabinetperiodes geen wijzigingen aangebracht, aldus het coalitieakkoord. Ook de OWR adviseert geen fundamentele wijzigingen in artikel 23 GW.
- **Krachtenveld:** artikel 23 GW is een heet hangijzer in het onderwijsveld. De aangescherpte burgerschapswetgeving raakte voor (m.n.) confessionele scholen en hun vertegenwoordigers al aan artikel 23 GW. Wij verwachten met deze brief eenzelfde reactie. Tegelijkertijd is er maatschappelijk ook ruimte voor een andere visie op artikel 23 GW, zoals deze ook in de brief wordt geschetst.

Wat wordt er
behoort?

f

Handwritten notes at the top of the page, including "11/11" and "van Onderwijs, Cultuur en Sport".

van Onderwijs, Cultuur en Sport

> Retouradres Postbus 16375 2500 BJ Den Haag

Aan de voorzitter van de Tweede
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Handwritten notes in the middle of the page, including "Kabinetsreactie" and "Grenzen stellen, ruimte laten".

Primair Onderwijs
Rijnstraat 50
Den Haag
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Contactpersoon

5.1/2.e

5.1/2.e

5.1/2.e

T +316

Datum

Betreft Kabinetsreactie Onder

Handwritten notes at the bottom of the letter, including "Kabinetsreactie" and "ruimte laten".

Onze referentie

Bijlagen

Onderwijsraad advies

Artikel 23 van de grondwet (hierna: GW) schept voor ouders en scholen de ruimte om verantwoordelijkheid te nemen voor het onderwijs van hun kinderen. Dat doet het via het tweede lid, dat stelt dat het geven van onderwijs vrij is. Tegen die achtergrond lijkt het artikel door sommigen te worden beschouwd als bewijs van het recht op absolute onderwijsvrijheid, en heeft in discussies rondom artikel 23 GW lange tijd vooral de ruimte voor scholen voor een eigen visie en identiteit centraal gestaan. Die eenzijdige nadruk past niet meer bij deze tijd, zo stelt de Onderwijsraad in het advies *Grenzen stellen, ruimte laten*, dat het in 2021 publiceerde.¹ Ik sluit mij daar met volle overtuiging bij aan.

Als minister voor Primair en Voortgezet onderwijs zie ik het als mijn taak om ervoor te zorgen dat ieder kind zich, in lijn met de basiswaarden van onze democratische rechtsstaat, vrij en veilig weet om zichzelf te kunnen zijn, op school en in het leven daarna. Hieruit volgt een belangrijke opdracht voor scholen: om respect, tolerantie en verdraagzaamheid te stimuleren en om zorg te dragen voor een veilig schoolklimaat. Het recht van een school op een eigen visie en identiteit mag door bestuurders, leraren en ouders nooit worden gebruikt als excuses om niet aan die opdracht te hoeven voldoen.

Te vaak nog wordt het dat nu wel. Dit is ontoelaatbaar, en daar mag strenger op worden gehandhaafd. Immers, het recht op de vrijheid van onderwijs is niet onbegrensd. Het is van belang dat we met scholen een balans vinden tussen het recht dat ze hebben op onderwijsvrijheid en de opdracht die ze hebben om kinderen in een vrij en veilig leerklimaat voor te bereiden op hun rol in de democratische rechtsstaat. Nu meer dan ooit.

In het coalitieakkoord is aangegeven dat we artikel 23 GW niet herzien. Dat is voor de voorgestelde balans ook helemaal niet nodig. Hiervoor hebben we een ander instrument in handen: de burgerschapsopdracht. De onlangs aangescherpte burgerschapsopdracht in het primair en voortgezet onderwijs maakt dit duidelijk wat

¹ *Grenzen stellen, ruimte laten: artikel 23 Grondwet in de democratische rechtsstaat*, Onderwijsraad (2021)

*Conciliëren
zo hebben we het al besproken in
Dinastien*

minimaal van scholen wordt verwacht waar het gaat om het onderwijzen van burgerschap en het bevorderen van respect voor elkaar en voor de democratische rechtsstaat. Maar dit instrument mag nog krachtiger worden ingezet - krachtiger dan dat tot op heden is gedaan. We moeten alerter zijn op grensoverschrijdingen en dienen ervoor te waken dat we niet onterecht terugdeinzen wanneer iemand ons, wijzend op artikel 23 GW, de mond probeert te snoeren, zich niet bewust van de nuances die het Grondwetsartikel kent.

Onze referentie
34044192

Op de reikwijdte en grenzen van artikel 23 GW kom ik in deel II van deze brief uitgebreider terug. Daarmee kom ik tegemoet aan het verzoek van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap om een kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies uit 2021, dat ik in deel II als leidraad zal gebruiken. In deel I werk ik eerst mijn eigen visie op artikel 23 GW verder uit in het licht van de burgerschapsopdracht in het primair en voortgezet onderwijs als instrument om respect voor de democratische rechtsstaat en voor elkaar te waarborgen. Zoals later zal blijken, is mijn visie grotendeels in lijn met de nuances van artikel 23 GW zoals door de Onderwijsraad uiteengezet.

*Staan in de wet
de laatste 10
niet meer burgerschap
aanpak van de Staat
wijze! maar vorme het*

I. Onderwijsvrijheid in het licht van de burgerschapsopdracht

Artikel 23 GW biedt ouders en scholen via het tweede lid het recht op onderwijsvrijheid - maar alleen bij gratie van de overheidszorg die via het eerste lid wordt gegarandeerd. Deze overheidszorg houdt onder meer in dat ouders ervan uit mogen gaan dat hun kinderen op school leren hoe zij kunnen functioneren in en bijdragen aan de Nederlandse samenleving. Voor een dergelijk functioneren zijn alle basisvaardigheden noodzakelijk: taal, rekenen, digitale geletterdheid, maar zeker ook burgerschap. Onze samenleving, een democratische rechtsstaat, is er immers een die staat of valt bij de mate waarin burgers in staat zijn om zich kritisch maar ook open, respectvol, tolerant en verdraagzaam op te stellen. Met de burgerschapsopdracht wil de overheid garanderen dat scholen onze kinderen hierop voorbereiden.

Sinds de aanscherping stelt de burgerschapsopdracht duidelijke eisen aan een school: dat de school kinderen voorziet in kennis van en respect voor de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en in de sociale en maatschappelijke competenties die nodig zijn om deel te kunnen nemen aan een democratische rechtsstaat. Maar wat nog wel eens vergeten lijkt te worden, is dat de burgerschapsopdracht ook aan de cultuur van een school eisen stelt. Deze moet ook in overeenstemming zijn de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Alleen dan kan de school werkelijk fungeren als oefenplaats voor het ontwikkelen van de genoemde basiswaarden en vaardigheden. Daaruit volgt dat een school in haar handelen nooit deze basiswaarden mag ondermijnen en zich actief in moet zetten om de ontwikkeling van burgerschapsvaardigheden te faciliteren. Daarnaast heeft een school een wettelijke taak om zorg te dragen voor een veilig schoolklimaat, waarin discriminatie en racisme geen plaats hebben.

Dit betekent niet dat verschillen niet mogen bestaan, integendeel: om de ontwikkeling van burgerschapsvaardigheden te faciliteren, is het essentieel dat een school haar leerlingen kennis laat maken met de verschillen die er noodzakelijkerwijs in een democratische rechtsstaat bestaan. Immers, onze samenleving is ook divers en pluriform. Onderwijs is de plek waar je kennismaking met iedereen. Deze kennismaking is cruciaal om angst voor 'de ander' in onze

2. Het does - rausel

diverse en pluriforme samenleving te voorkomen. Bovendien: een school moet ruimte bieden voor uiteenlopende meningen. Vrijheid van meningsuiting vormt immers één van de wezenlijke grondslagen van een democratische samenleving. Dat daaruit fricties en botsingen in waarden volgen, is onontkoombaar. Wel is het noodzakelijk dat een school duidelijke mechanismen heeft om met dergelijke confrontaties om te kunnen gaan op een manier dat het voor iedereen duidelijk wordt dat verschillen in denkbeelden niet afdoen aan het respect dat een persoon verdient. En dat gelijkwaardigheid te allen tijde voorop staat.

Onze referentie

En hoe gaat dat nu?
Normatieve hier

Maar het waarborgen van de vrijheid van meningsuiting en van de confrontaties die daaruit volgen is echt iets anders dan het toestaan van een wereld waarin intimidatie, ophitsen, discriminatie, racisme en onverdraagzaamheid zonder gevolgen mogen bestaan. Daar waar de vrijheid van meningsuiting wordt misbruikt om anderen de mond te snoeren, te intimideren, te discrimineren of te bedreigen, stellen we een harde grens. Handelingen en uitspraken van een dergelijke aard zijn in strijd met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Hiervoor mag er, ook in het licht van de burgerschapsopdracht, dus geen ruimte zijn. En daar moet strenger op worden gehandhaafd. Onverdraagzaamheid mag niet worden "gepredikt" en daarbij maakt het niet uit welke hoek een dergelijke "preek" komt. Dit geldt voor handelingen en uitspraken op alle flanken van het politiek-maatschappelijke spectrum; of dat nu de linkerflank is, de rechterflank, de religieuze of de atheïstische.

toepassen op de andere kant - fiktief

We moeten voorkomen dat onverdraagzame ideologieën in het onderwijs geïnstitutionaliseerd worden en dat kinderen een speelbal worden van politiek-maatschappelijke discussies. Ieder kind heeft recht op vrij en veilig onderwijs en ieder kind heeft recht op een kansrijke toekomst. Waar in plaats van het kind de overtuiging van een school op nummer één staat, gaat er iets grondig mis. En waar ten koste van het kind de eigen overtuigingen worden verheerlijkt, daar moeten wij hard ingrijpen.

Winkels als die
Tweede minister
Het onderwijs heeft
op dit vlak nog niet eerder
zo politiek of geregeld
opgespannen
kan we doen?

Daarbij moeten we niet bang zijn om af en toe de veronderstelde grenzen van artikel 23 GW op te zoeken en te normeren, begrenzen en in te grijpen waar nodig. Ik spreek van 'veronderstelde' grenzen omdat in het licht van de huidige maatschappelijke ontwikkelingen de traditionele kijk op de grenzen van artikel 23 GW verouderd is. Tegen de achtergrond van de democratische rechtsstaat zijn sommige praktijken en uitgingen binnen scholen écht ongeoorloofd. Tegelijkertijd zijn de nieuwe grenzen niet altijd even scherp. Het is mijn ambitie om daar de komende jaren verandering in te brengen; om met het aftasten van de grenzen ook duidelijker in beeld te krijgen wat die grenzen nu precies zijn. In zijn advies geeft de Onderwijsraad hier een aantal goede eerste suggesties voor. Hieronder vat ik de suggesties samen en ga ik in op de acties die ik in gang zet om met de suggesties aan de slag te gaan. Hierbij zal ook telkens de zojuist uiteengezette visie rondom artikel 23 GW in het licht van de burgerschapsopdracht terugkomen.

2006?

II. Kernpunten advies Onderwijsraad

Met zijn informerende notitie 'Onderwijsvrijheid én overheidszorg' waarschuwde de Onderwijsraad in 2019 al: in de toepassing van artikel 23 GW moeten we de balans tussen onderwijsvrijheid en overheidszorg niet uit het oog verliezen.² Het Onderwijsraadadvies *Grenzen stellen, ruimte laten* bouwt op deze waarschuwing

² *Onderwijsvrijheid én overheidszorg: spanning in artikel 23*, Onderwijsraad (2019)

voort, en schetst voor ons de handvaten om daar op een effectieve manier aan te beantwoorden. Die handvaten bestaan in een richtsnoer voor wat de overheid van scholen hoort te eisen en welke grenzen de overheid te respecteren heeft.

Onze referentie

Het expliciteren van een dergelijk richtsnoer dient volgens de Onderwijsraad een tweeledige functie: enerzijds biedt het scholen meer duidelijkheid over de verwachtingen waarin zij moeten voldoen – deze duidelijkheid blijkt er vandaag de dag nog niet altijd voldoende te zijn. Anderzijds geeft het de overheid een vaste en gerechtvaardigde grond om kwesties aan te pakken die zonder richtsnoer als controversieel zouden kunnen worden beschouwd.³

Als richtsnoer draagt de Onderwijsraad de democratische rechtsstaat aan. De kern van zijn advies luidt: *Stel de democratische rechtsstaat nadrukkelijker centraal bij onderwijsvrijheid én overheidszorg*. De Onderwijsraad komt vanuit deze kernboodschap tot drie aanbevelingen:

Aanbeveling 1: Vul de verplichte, gemeenschappelijke kern duidelijker in vanuit de democratische rechtsstaat

Het is de taak van het onderwijs om onze kinderen te leren hoe zij kunnen functioneren in en bijdragen aan de Nederlandse samenleving. Dit is de veronderstelling die ten grondslag ligt aan de visie die ik in deel I van deze brief uiteen heb gezet. Dit is ook de veronderstelling die ten grondslag ligt aan de eerste aanbeveling van de Onderwijsraad: om een verplichte, gemeenschappelijke kern van alle onderwijs duidelijk in te vullen vanuit de democratische rechtsstaat.

Geen idee

De noodzaak tot een dergelijke kern is relatief nieuw, en beperkt de vrijheid die scholen eerder hadden om hun onderwijs vanuit een eigen verhaal vorm te geven. Deze beperking beschouwt de Onderwijsraad als gerechtvaardigd: met de opkomst van antidemocratische krachten elders in de wereld en ook steeds meer in ons eigen land, is de democratische rechtsstaat niet langer een gegeven. De Onderwijsraad noemt de waarschuwing van de Staatscommissie parlementair stelsel dat een deel van de bevolking dreigt af te haken van de democratische politieke orde en stelt: "Niet alle burgers hebben de mogelijkheden en kennis om mee te doen in de democratie". Met een duidelijker ingevulde gemeenschappelijke kern, kan de overheid hier verandering in brengen.⁴

De gemeenschappelijke kern bestaat uit wat de Onderwijsraad 'positieve verplichtingen' noemt: verplichtingen aangaande alles wat een school haar leerlingen wél moet leren om voor iedereen hun burgerschap in onze democratische rechtsstaat te waarborgen. Dit is in ieder geval kennis over en vaardigheden met betrekking tot de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, volgens de Onderwijsraad:

- Het bestaansrecht en de gelijkwaardigheid van anderen
- Geweldloosheid en zelfbeschikking
- Respect voor fundamentele rechten en vrijheden
- Respect voor verscheidenheid en openheid
- Verdraagzaamheid

³ *Grenzen stellen, ruimte laten*, p.15

⁴ *Grenzen stellen, ruimte laten*, p.32

In de oude burgerschapsopdracht kwamen deze kernwaarden nog onvoldoende terug, stelt de Onderwijsraad.⁵ De nieuwe opdracht biedt al meer helderheid en zekerheid, maar er moeten nog stappen worden gezet. Daartoe is op 1 juli 2022 het Expertisepunt Burgerschap (EB) in het leven geroepen, gevormd door SSV, Kennispunt MBO Burgerschap, SLO en ProDemos. Met kennisbijeenkomsten, een helpdesk, een overzicht van aanpakken en methodes, nascholing en, op den duur, individuele ondersteuning, helpt het Expertisepunt scholen bij het uitwerken van de burgerschapsopdracht. De komende periode wordt de ondersteuning via het EB verder uitgebreid, onder andere middels de inzet van burgerschapsexperts. Tegelijkertijd wordt er aan de invulling van concrete kerndoelen van het burgerschapsonderwijs gewerkt. De kerndoelen daarna op scholen worden getest.

Goed burgerschapsonderwijs vraagt ook iets van het schoolklimaat, benadrukt de Onderwijsraad.⁶ Een veilig schoolklimaat staat fricties en botsingen toe, biedt ruimte voor afwijkende meningen en maakt het mogelijk om met elkaar in discussie te gaan en om van elkaar te leren. In de Kamerbrief Vrij en veilig onderwijs introduceer ik daarom een aantal maatregelen die specifiek dit veilige schoolklimaat kunnen ondersteunen. De maatregelen dragen daarmee bij aan een versterking van de randvoorwaarden voor goed burgerschapsonderwijs.

Aanbeveling 2: Definieer de buitengrens scherp aan de hand van de democratische rechtsstaat

De overheid dient alerter te zijn op grensoverschrijdingen, stelt de Onderwijsraad.⁷ De raad wijst op een kwalijke valkuil waar we als samenleving almaar weer in dreigen te belanden: dat ophef over praktijken of uitingen te snel de vraag op tafel werpt of artikel 23 GW moet worden herzien. Bij uitstek zo'n valkuil toont aan dat de balans die in het artikel is ingebakken tussen onderwijsvrijheid én overheidszorg te vaak niet wordt gezien. Want een bewustzijn van die balans maakt duidelijk dat zij die meteen oproepen om of artikel 23 GW te herzien een belangrijke vraag overslaan: of wat een school of persoon met zo'n praktijk of uiting doet of laat überhaupt wel binnen de reikwijdte van de grondwettelijke onderwijsvrijheid valt. Vaker dan eens is het antwoord op die vraag 'nee'. Want tegen de achtergrond van de democratische rechtsstaat zijn sommige handelingen en uitingen binnen scholen écht ongeoorloofd, vindt ook de Onderwijsraad.⁸

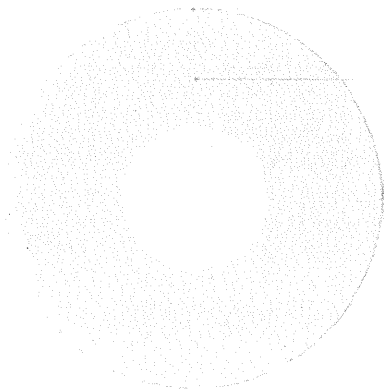
De balans tegen onderwijsvrijheid en overheidszorg schetst de raad in zijn advies als een figuur met een kern, een groene zone en een buitengrens (zie figuur 1).

⁵ Grenzen stellen, ruimte laten, p.34

⁶ Grenzen stellen, ruimte laten, p.46

⁷ Grenzen stellen, ruimte laten, p.38

⁸ Grenzen stellen, ruimte laten, p.38 41

buitengrens

groene zone

Onze referentie
34044192

Figuur 1

Binnen de groene zone heeft een school ruimte voor een eigen identiteit en kan zij de handelingsvrijheid van kinderen beperken, stelt de Onderwijsraad, maar alleen zolang de school met de beperkingen die ze oplegt niet indruist tegen de basiswaarden van de democratische rechtsstaat.⁹ Over wanneer dit het geval is, bestaat nu nog onduidelijkheid. In andere woorden: over de buitengrens van onderwijsvrijheid bestaat nu nog onduidelijkheid. Naast het nader definiëren van de gemeenschappelijke kern, wil ik ook ~~deze groene zone~~ nader definiëren. De aangescherpte burgerschapsopdracht biedt hiervoor de juiste basis, en met de intensivering van het toezicht ligt de lat voor scholen al hoger dan voorheen. Die lat is nu in principe hoog genoeg, zo constateert ook de Onderwijsraad.¹⁰ Maar er mag scherper op worden toegezien.

Meer in het bijzonder mag er scherper worden toegezien op de constante waarborging van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, bijvoorbeeld waar het gaat om lesmateriaal. Ook de Onderwijsraad maakt duidelijk: in lijn met het principe van een gemeenschappelijke kern en een buitengrens, horen ondanks de vrijheid van onderwijs bijvoorbeeld eisen en beperkingen te gelden voor lesmateriaal. Zo hoort er in lesmateriaal te staan dat discriminatie op grond van geslacht, seksuele gerichtheid of genderidentiteit verboden is, en mag lesmateriaal nooit discriminerend zijn of tot discriminatie aanzetten. De raad vindt dat de Inspectie met deze blik mag kijken naar de leermiddelen die de school gebruikt.¹¹ Ik deel de visie van de raad. De inspectie zal in haar toezicht het gebruik van leermiddelen dan ook expliciet meenemen en daarbij actief rekening houden met de eisen die door de burgerschapsopdracht worden gesteld. Het herziene toezichtkader van de Inspectie is daarbij een stap in de goede richting.

Vergelijkbare eisen en beperkingen moeten volgens de Onderwijsraad ook gelden voor de onderwijspraktijk, waarin er op verschillende manieren onderscheid gemaakt wordt tussen leerlingen naar geslacht. Opnieuw maakt de raad duidelijk: dit is niet zonder meer acceptabel binnen de grenzen van artikel 23 GW, voor zover het kan schuren met het uitgangspunt van gelijkwaardigheid van mensen ongeacht hun geslacht en voor zover het idee bestendigt van een genderbinariteit.¹²

⁹ Grenzen stellen, ruimte laten, p.26-27

¹⁰ Grenzen stellen, ruimte laten, p.?

¹¹ Grenzen stellen, ruimte laten, p.52-53

¹² Grenzen stellen, ruimte laten, p.54-55

Wat kunnen kinderen nog met
deze brief erel en niet verdoen?
En bij niet: kunnen niet? Wat B
daarom nog nodig?

Wil ik recht in deze
brief al kunnen doen,
Wat dat?

Hee?

Vanuit hetzelfde uitgangspunt van gelijkwaardigheid heb ik in maart van dit jaar nadrukkelijk aan scholen gevraagd om hun toelatingsbeleid tegen het licht te houden.¹³ Zoals benadrukt in het coalitieakkoord mogen scholen in hun toelatingsbeleid nooit direct onderscheid maken op grond van ras, nationaliteit, seksuele geaardheid of burgerlijke staat. Ik vind het belangrijk dat scholen zich hieraan houden en transparant zijn over de wijze waarop de procedure rondom toelating verloopt. Het moet voor ouders en leerlingen helder zijn welke rechten en plichten zij hierin hebben: waar het gaat om toegang tot het onderwijs, moeten de kansen van iedereen gelijk zijn. Om dezelfde reden kan onderwijsvrijheid wat mij betreft ook niet bestaan in het institutioneel afwijzen van bepaalde seksuele oriëntaties of genderidentiteiten. In een brief over identiteitsverklaringen kom ik hier uitgebreider op terug.

Aanbeveling 3: Hanteer de democratische rechtsstaat ook als richtsnoer voor overheidszorg

De Onderwijsraad adviseert een evenwichtig overheidsoptreden, waarin de wetgever een duidelijke grensbepaling verzorgt waarop scholen, ouders en kinderen kunnen vertrouwen.¹⁴ Voor de overheid brengt dit twee taken met zich mee: (1) om de gemeenschappelijke kern waarvan uit en de grenzen waarbinnen scholen geacht worden te handelen helder te definiëren, zodat scholen niet hoeven worden aangekeken op het niet voldoen aan eisen die nooit duidelijk zijn gesteld. En (2) om te handhaven wanneer scholen zich buiten de gestelde grenzen begeven. Dit zijn we verplicht aan de kinderen en ouders die hun onderwijs genieten.

Als overheid beschikken we al over een uitgebreid instrumentarium om aan taak 2 te kunnen voldoen. Zo hebben we de Inspectie, maar ook andere overheidsinstantie met een bevoegdheid om de grenzen van het onderwijs te bewaken. Hieronder vallen onder meer het Openbaar Ministerie, het College voor de Rechten van de Mens en ook OCW zelf. Onlangs nog heeft uw Kamer met het aannemen van de wet uitbreiding bestuurlijk instrumentarium mijn eigen handhavingsbevoegdheden willen uitbreiden.

Ook leerlingen, ouders en personeelsleden kunnen rechtstreeks naar de rechter stappen om onrechtmatig handelen aan de kaak te stellen. Ik wil er vanuit OCW voor zorgen dat dit instrumentarium beter gebruikt wordt, maar wil ook iedereen buiten mijn invloedssfeer op het hart drukken om, waar nodig, van hun rechten en bevoegdheden gebruik te maken.

Ook met taak 1 zijn we als kabinet druk aan de slag, zo veel moet duidelijk zijn geworden uit deze brief. Maar we zijn er nog niet.

¹³ Kamerbrief Toelatingsbeleid en toegankelijkheid, 17 maart 2022

¹⁴ *Grenzen stellen, ruimte laten*, p.60-62

Tot slot

Onze referentie

Zoals al vaker aangegeven is het mijn missie om vrijheid, veiligheid en gelijkwaardigheid van elke leerling te kunnen garanderen. Hiertoe blijf ik mij inspannen voor een heldere afbakening van de grenzen aan artikel 23 GW. Ik zal u op de hoogte houden van mijn inspanningen en van de voortgang daarvan.

Minister van V&O

De minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs,

Dennis Wiersma

108

From: 51/2 e @minbzk.nl>
Sent Date: Mon Oct 24 14:25:19 2022
To: 51/2 e
CC: 51/2 e
Subject: RE: Voorleggen brief Onderwijsraadadvies art. 23 GW
Attachments: Kabinetsreactie_Onderwijsraadadvies art. 23_1.0_CZW.docx(143KB)

Beste 51/2 e

Bijgaand alvast enkele eerste opmerkingen en suggesties van onze kant, met dank ook aan 51/2 e (CC).

In de tekst zelf zijn diverse vragen en opmerkingen opgenomen, aan einde meer algemene punten.

We horen graag wat het vervolg is, of jullie minister al heeft gereageerd op jullie nota en of hij ervan op de hoogte is dat een brief als deze ook de verantwoordelijkheid van MZBL betreft.

Mvg 51/2 e

Van: 51/2 e @minocw.nl>

Verzonden: maandag 17 oktober 2022 14:02

Aan: 51/2 e @minbzk.nl>

Onderwerp: RE: Voorleggen brief Onderwijsraadadvies art. 23 GW

Beste 51/2 e

Dank voor de informatie. Ik zal dit meenemen naar mijn collega's. Excuses aan mijn kant. Ik had jullie hierover eerder een mail kunnen sturen. Iets waar jullie nu iets aan hebben, maar ik neem dit zeker mee voor de volgende keer.

Ik zie jullie reactie graag tegemoet.

Grt 51/2 e

Van: 51/2 e @minbzk.nl>

Verzonden: maandag 17 oktober 2022 13:55

Aan: 51/2 e @minocw.nl>

Onderwerp: RE: Voorleggen brief Onderwijsraadadvies art. 23 GW

Beste 51/2 e

Dank voor het toesturen van deze versie van een conceptreactie. Gelet op het onderwerp kan ik me zo voorstellen dat de brief mede namens de MBZK uit zal (moeten) gaan - mss kan je dat jullie minister nog meegeven - en dat we ook gezamenlijk over de planning komen te spreken.

Een reactie voor het einde van deze week kan ik niet garanderen; het komt voor ons eerlijk gezegd nogal wat uit de lucht vallen.

Mvg 51/2 e

Van: 51/2 e @minocw.nl>

Verzonden: maandag 17 oktober 2022 10:33

Aan: 51/2 e @minbzk.nl>

Onderwerp: Voorleggen brief Onderwijsraadadvies art. 23 GW

Beste 51/2 e

Momenteel zijn wij (OCW) druk bezig met het schrijven van een beleidsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten; artikel 23 Grondwet in het licht van de democratische rechtsstaat'. Gelet op het aankomend herfstreces hebben wij een eerste versie die wij ook graag bij jullie willen voorleggen aangezien het over de Grondwet gaat. Deze versie leggen wij ter informatie voor aan de ministers zodat wij de reacties tijdens het herfstreces kunnen verwerken.

Ben ik bij jou aan het juiste adres? Zo ja, is het mogelijk om voor einde deze week een reactie te sturen? Neem vooral contact op bij vragen.

Ik hoor graag van je.

Met vriendelijke groet,

5.1/2.e
Beleidsmedewerker

.....
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)
Directie Primair Onderwijs (PO), afdeling BSJ
Rijnstraat 50 | 2515 XP | Den Haag
Postbus 16375, | 2500 BJ | Den Haag
.....

06 5.1/2.e
5.1/2.e @minocw.nl
Werktijd: 5.1/2.e

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die voortvloeit uit het gebruik van elektronische berichten.
This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die voortvloeit uit het gebruik van elektronische berichten.
This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

110

From: [redacted]
Sent Date: Fri Nov 25 13:58:33 2022
To: [redacted]
CC: [redacted]
Subject: Terugkoppeling gesprek OCW en profielorganisaties

Dag collega's,

Gistermiddag spraken [redacted] en ikzelf met de vertegenwoordigers van Verus, VOS/ABB, ISBO, VGS en VBS, de profielorganisaties. Dat had betrekking op onze inzet rondom burgerschap en die op artikel 23 GW. Het was een nuttig gesprek, en ik merkte dat zij het erg prettig vonden met OCW in gesprek te kunnen.

Op hoofdlijnen hebben we ze geïnformeerd over waar we staan op beide thema's. Op het gebied van burgerschap gaven ze allemaal aan blij te zijn met de wet, maar minder met de gekozen ondersteuningsstructuur. Meest specifiek Verus en VOS/ABB, die o.a. vrezen dat hun (betaalde) burgerschapsadviseurs concurrentie krijgen van (door de overheid betaalde) burgerschapsexperts van het EB.

Los daarvan gaven ze aan (met name de ISBO) zorgen te hebben over de rol van de inspectie bij het beoordelen van nieuwe aanvragen via MRVNS, en de rol die het EB daarin speelt.

Verder waren ze kritisch op pogingen om 'evidence-based' lesmethoden en aanpakken in te zetten op dit gebied. Sowieso staat de trend van 'meten is weten' (hun eigen woorden) ze tegen. Zij zijn van mening dat de persoonsvormende kant het onderspit delft.

Over art. 23 hebben we het kort gehad, vooral vanwege de tijd. Alle organisaties vonden het advies van de OWR te kort door de bocht, en vonden het bestaan van een 'neutrale' kern met daaromheen ruimte voor de eigen identiteit onzinnig, omdat identiteit volgens hen per definitie de kern is van onderwijs.

Tot slot gaf de VGS aan zich zorgen te maken over de beweging rondom identiteitsverklaringen. Zij willen graag ons nader informeren over nut en noodzaak daarvan.

Aan het einde hebben we de volgende afspraken gemaakt:

- * Over ongeveer zes maanden hebben we opnieuw een gesprek met elkaar (OCW initieert dat).
- * Op korte termijn zoeken we met EB, VOS/ABB en Verus uit hoe en zo ja, op welke wijze, het werk van de burgerschapsexperts EB en de burgerschapsadviseurs elkaar bijt.
- * We organiseren op kortere termijn een bijeenkomst met de profielorganisaties specifiek over art. 23 GW (ook i.r.t. andere grondrechten) en de beleidsreactie.
- * Voorafgaand aan die bijeenkomst vragen we hen ook schriftelijk input te leveren.
- * We informeren de betrokken partijen (in ieder geval de VGS) over identiteitsverklaringen zodra we daar zelf meer zicht op hebben.

Tot zover! Als jullie nog vragen hebben, weet Jeroen of mij te vinden. Voor een aantal van de acties zullen we ook nog bij sommigen van jullie terugkomen.

Groet!

[redacted]

[redacted]

[redacted]
[redacted]
[redacted]

..
Team maatschappelijke vraagstukken
Directie VO

[illegible]

E-mailadres: 5.1/2.e @minocw.nl

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap | Rijksoverheid.nl

111

From: 5.1/2.e @verus.nl>
Sent Date: Mon Dec 12 10:18:45 2022
To: 5.1/2.e
CC: 5.1/2.e
Subject: Inbreng Verus | Gesprek onderwijsvrijheid | Uitnodiging 15 december, 13.00 - 15.00
Attachments: Inbreng Verus gesprek over onderwijsvrijheid bij ministerie OCW d.d. 15 december 2022.pdf(93KB); Artikel Renee van Schoonhoven - Recht op onderwijs en het onderwijsrecht - november 2021 ArsAequi.pdf(581KB); Artikel Gert Biesta voor GROEN (WI ChristenUnie).pdf(86KB)

Beste 5.1/2.e

Zoals toegezegd hierbij een aantal punten vanuit Verus als input voor het gesprek komende donderdag. Zou jij deze inbreng ook willen verspreiden onder je collega's? Afgelopen donderdag spraken wij elkaar al uitgebreid (dank daarvoor): lukt het om – na wellicht een korte voorstelronde – 5.1/2.e aan het begin het woord te geven om kort iets toe te lichten over de profielorganisaties (en waarom we niet één standpunt, maar verschillende geluiden laten horen)? Ik denk dat dit behulpzaam is voor de dialoog.

Als het gaat om kennisontwikkeling rond de vrijheid van onderwijs, heeft Verus – al dan niet in nauwe samenwerking met wetenschappers – verschillende publicaties uitgegeven of (mede) mogelijk gemaakt. Dan gaat het bijvoorbeeld om het boek *Vrijheid voor onderwijs*, waaraan auteurs als Ernst Hirsch Ballin, Paul Zoontjes en Gert Biesta een bijdrage hebben geleverd. Ik wijs ook op de oratie van Gerdien Bertram-Troost (hoogleraar aan de Vrije Universiteit) over *menswording in een laag-vertrouwen samenleving*. En op de publicatie van Erik Borgman met de titel *De school als bouwplaats*. Dan heb je direct een beeld van de bredere (academische) setting waarin Verus opereert. Tot slot voeg ik nog twee artikelen toe van Renée van Schoonhoven (hoogleraar onderwijsrecht aan de Vrije Universiteit) en Gert Biesta, over respectievelijk de vrijheid van onderwijs en het recht op onderwijs en burgerschapsvorming.

Mocht je nog extra informatie van mij nodig hebben, dan hoor ik dat graag!

Met vriendelijke groet.

5.1/2.e

Vereniging voor katholiek
en christelijk onderwijs

06 5.1/2.e 5.1/2.e @verus.nl
Korenmolenlaan 2, 3447 GG Woerden | Postbus 381, 3440 AJ Woerden
T 5.1/2.e, www.verus.nl

Volg ons via [LinkedIn](#), [Twitter](#), [Facebook](#) of de [nieuwsbrief](#).

Van: 5.1/2.e

Verzonden: donderdag 8 december 2022 11:25

Aan: 5.1/2.e @minocw.nl>

CC: 5.1/2.e @verus.nl>

Onderwerp: RE: Gesprek onderwijsvrijheid | Uitnodiging 15 december, 13.00 - 15.00

Beste 5.1/2.e

Dank voor de uitnodiging die je hebt verstuurd. Namens Verus hopen 5.1/2.e en ondergetekende aanwezig te zijn. Ik verwacht dat ik je morgen – of uiterlijk maandag – alvast een paar punten kan toesturen, als inhoudelijke input. Zullen wij daarnaast vandaag of morgen nog even bellen om het gesprek verder voor te bereiden?

Met vriendelijke groet.

5.1/2.e
5.1/2.e

Vereniging voor katholiek
en christelijk onderwijs

06 5.1/2 e 5.1/2 e @verus.nl
Korenmolenvaan 2, 3447 GG Woerden | Postbus 381, 3440 AJ Woerden
T 5.1/2 e , www.verus.nl

Volg ons via [LinkedIn](#), [Twitter](#), [Facebook](#) of de [nieuwsbrief](#).

Van: 5.1/2 e @minocw.nl>

Verzonden: donderdag 1 december 2022 13:31

Aan: 5.1/2 e @verus.nl>; 5.1/2 e @verus.nl>; 5.1/2 e @vbs.nl' <
5.1/2 e @vbs.nl>; 5.1/2 e @vosabb.nl'; 5.1/2 e @deisbo.nl'; 5.1/2 e @vosabb.nl'; 5.1/2 e ' 5.1/2
e @vgs.nl>;

CC: 5.1/2 e @minocw.nl>; 5.1/2 e @minocw.nl>; 5.1/2 e

5.1/2 e @minocw.nl>; 5.1/2 e @minocw.nl>;

Onderwerp: Gesprek onderwijsvrijheid | Uitnodiging 15 december, 13.00 - 15.00

Beste allen,

Nogmaals bedankt voor het interessante gesprek dat we afgelopen donderdag hebben gevoerd. Zoals afgesproken organiseren we op korte termijn een gesprek met jullie over de beleidsreactie op het advies van de Onderwijsraad 'grenzen stellen, ruimte laten.'

Graag nodigen we jullie uit om op **donderdag 15 december**, tussen 13.00 en 15.00, met ons van gedachten te wisselen. Dat betekent wellicht wat schuiven in de agenda's, maar voorkomt dat we elkaar pas in het nieuwe jaar spreken.

Wij stellen voor om eerst zelf wat te vertellen over ons proces maar vooral te luisteren. Immers, we willen graag input ophalen.

Vanuit OCW zijn beleidsmedewerkers 5.1/2 e , 5.1/2 e en ikzelf en teamleiders 5.1/2 e en 5.1/2 e aanwezig.

Mochten jullie iemand meenemen, laat het even weten. **Sowieso hebben we de namen van alle deelnemers nodig om jullie aan te melden.**

Voorafgaand hebben jullie uiteraard de mogelijkheid om schriftelijk te reageren. Die input en het gesprek gaan wat ons betreft over jullie visie op het advies van de OWR (in z'n algemeenheid) en specifiek over het volgende:

- * Op welke punten zien jullie verschillende grondrechten (op religie, meningsuiting, onderwijs) met elkaar botsen? Welke concrete voorbeelden uit het onderwijs hebben jullie daarvan?
- * Hoe wordt de burgerschapsopdracht gebruikt om invulling te geven aan de visie van de school op onderwijsvrijheid, burgerschap etc.?
- * Welke mechanismen gebruiken scholen om 'het moeilijke gesprek' te voeren?
- * Hoe vinden scholen het midden als je gesprekken over moeilijke onderwerpen voert? Oftewel, hoe ga je als school zelf de polarisatie te lijf?
- * Wat is jullie visie op het advies van de OWR en wat willen jullie ons meegeven?

Het gesprek vindt plaats in de Hoftoren, zaal 09.003 (op de 9e verdieping).

Ik hoor graag van jullie!

Hartelijke groet,

5.1/2.e

.....
Team maatschappelijke vraagstukken

Directie VO

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Rijnstraat 50 | 2515 XP Den Haag

.....
M: 06^{5.1/2.e}

E-mailadres: 5.1/2.e@minocw.nl

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap | Rijksoverheid.nl

Vereniging voor katholiek
en christelijk onderwijs

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
gericht aan dhr. D. Wiersma
ter attentie van 5.1/2 e
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag

datum	9 december 2022	telefoon	06-5.1/2 e
onderwerp	Overleg rapport Onderwijsraad over vrijheid van onderwijs	e mail	5.1/2 e @verus.nl

Geachte heer Wiersma, beste Dennis,

Hartelijk dank voor de uitnodiging om op 15 december aanstaande met een afvaardiging van het ministerie van OCW in gesprek te gaan over het advies van de Onderwijsraad over de vrijheid van onderwijs. Verus heeft veel waardering voor dit advies vanuit rechtsstatelijk perspectief en wil dat aanvullen met een visie vanuit maatschappelijk-pedagogisch perspectief: er is vrijheid vóór onderwijs nodig met het oog op een samenleving van vrije mensen. In deze brief zetten wij de visie van Verus op dit advies aan de hand van vijf uitgangspunten uiteen.

Het huidige scholenaanbod voorziet in de maatschappelijke behoefte van ouders om een school te kiezen die bij hun kind past.

De Onderwijsraad heeft in zijn advies over de vrijheid van onderwijs een aantal belangwekkende conclusies getrokken die een ander licht werpen op discussies over de vrijheid van onderwijs. Het is goed dat de Raad met een advies komt en daarvoor met alle betrokkenen bij het onderwijs heeft gesproken en bijeenkomsten in het land heeft georganiseerd. Ouders, leerlingen, leraren, schoolleiding en schoolbestuurders, maatschappelijke organisaties en wetenschappers zijn betrokken bij de totstandkoming van dit advies. Het advies onderstreept de visie van Verus dat het aanbod van zowel openbaar als bijzonder onderwijs voorziet in een behoefte.

Vrijheid van onderwijs draagt bij aan de sociale cohesie in de samenleving

Vrijheid van onderwijs wordt in maatschappelijke discussies vaak ten onrechte genoemd als oorzaak van maatschappelijke segregatie. Het advies van de Onderwijsraad is heel helder op dit punt: segregatie kent vaak andere oorzaken dan het onderwijs, zoals woonsegregatie. Er is geen duidelijk verschil tussen bijzondere en openbare scholen als het gaat om hun bijdrage aan segregatie. De grootste typen bijzondere scholen – protestants-christelijk en rooms-katholiek – dragen in het algemeen beduidend minder dan gemiddeld bij aan segregatie – niet méér dan openbare scholen en vaak juist minder. Zowel het openbaar als het bijzonder onderwijs heeft wat Verus betreft gezamenlijk de taak om bij te dragen aan het tegengaan van segregatie en het bevorderen van de sociale cohesie in de samenleving.

Een verantwoordelijke overheid garandeert de vrijheid van onderwijs

Verus plaatst een fundamentele kanttekening bij de manier waarop de Onderwijsraad de democratische rechtsstaat karakteriseert, namelijk als de ononderhandelbare *common ground*. Het bijzonder onderwijs, maar eigenlijk alle groepen in de samenleving, mogen hier wel hun eigen visies, gezichtspunten, waarden en overtuigingen aan toevoegen, maar 'niet andersom', zoals diverse malen wordt herhaald. Verus sluit zich aan bij de opvatting van Gert Biesta, die op dit punt stelt dat "niet lijkt te worden begrepen dat pluraliteit niet een soort 'extraatje' voor de democratie is, maar dat de democratie er juist is voor de pluraliteit (en niet andersom). De democratie is dus niet het bezit van sommigen – sommigen zonder levensbeschouwing, of sommigen met een seculiere kijk op de wereld – die er vervolgens toe over zouden kunnen gaan om anderen – met een levensbeschouwing of met een niet seculiere kijk – al of niet toe te laten."

Dit maakt de centrale denkfiguur van het advies waarin onderwijsvrijheid wordt gesitueerd in de 'groene zone' tussen een verplichte 'gemeenschappelijke kern' en een niet te overschrijden 'rode buitengrens' problematisch. Dat er een rode buitengrens aan onderwijsvrijheid zit, is voor Verus evident. Vrijheid van onderwijs is onlosmakelijk verbonden met verantwoordelijkheid. Een goede invulling van onderwijs op het gebied van bijvoorbeeld democratisch burgerschap kan de weerbaarheid van de democratische rechtsstaat en (grondwettelijke) vrijheden versterken. Als er zich incidenten in het onderwijs voordoen, moet de overheid de democratische rechtsstaat kunnen handhaven.

Verus vindt net als de Onderwijsraad dat de overheid alert hoort te zijn op signalen van grensoverschrijdend gedrag en daar stevig op mag handelen. Tegelijk trekt de Raad een duidelijke streep: alle middelen die overheidsinstanties nu al in handen hebben, voldoen. Er zijn geen extra regels en wetten nodig. Bovendien zegt de Raad terecht dat overheidsinstanties zich betrouwbaar en dienstbaar horen op te stellen naar burgers, zonder vooringenomenheid. Daarmee is de vrijheid van onderwijs ook onlosmakelijk verbonden met vertrouwen. Verus deelt dan ook de conclusies van de Raad dat incidenten op scholen meestal niets te maken hebben met artikel 23 en dat het instrumentarium van overheidsinstanties om eventueel in te grijpen voldoet.

Vrijheid van onderwijs is een essentieel onderdeel van de Nederlandse identiteit.

Burgerschapsvorming is een belangrijk en breed onderwerp dat niet alleen gaat over het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, maar ook over het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties om bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving. Burgerschapsvorming gaat dus niet alleen om een doelmatige overdracht van kennis en vaardigheden, maar zeker ook om vorming van sociale en morele competenties, juist vanuit de eigen levensbeschouwelijk-maatschappelijke benadering. Daardoor is burgerschapsvorming inherent pluriform, er is niet één vorm van burgerschap.

Terecht wordt er van scholen gevraagd om met een visie en planmatige aanpak te komen als die ontbreekt en een dergelijke visie zal dus ook aandacht moeten geven aan wat niet één op één instrumenteel te bewerkstelligen is. In de scholen ervaren docenten immers dagelijks dat de diepste laag, die van persoonsvorming, zich bevindt op het niveau van het persoonlijk beamen of verwerpen van opvattingen, houdingen etc. Hier is de pedagogische opgave van de school in het geding. Het is daarom een belangrijke taak voor scholen om de pedagogische visie op burgerschap expliciet te verwoorden en te laten zien hoe zij burgerschapsonderwijs vormgeven. Daarbij is voor ons van belang dat er recht gedaan wordt aan het gegeven dat 'democratie' en 'burgerschap' zogenaamde *essentially contested concepts* zijn, en dat de daarmee verbonden pluraliteit wezenlijk is. Juist vanuit de realiteit van wezenlijke verschillen heeft het besef kunnen ontstaan dat we het met elkaar moeten (willen) rooien.

Nu er in het maatschappelijke debat steeds meer aandacht wordt gevraagd voor de uitvoerbaarheid van wetten en regels, is het saillant dat de Onderwijsraad het parlement over de uitvoerbaarheid van de burgerschapswet op de vingers tikt. Hoewel het schoolklimaat belangrijk is voor onderwijs in democratisch burgerschap, vindt de Raad de wettelijke zorgplicht 'eenvoudigweg een verkeerd wetgevingsinstrument'. Eerder legden de Raad van State en Verus ook al de vinger op de zere plek. Elke situatie waarover ophef ontstaat, zal onder deze zorgplicht te scharen zijn zonder dat de school weerwoord kan bieden. Het is daarmee niet handhaafbaar, niet uitvoerbaar en het grijpt te diep in op de interne zaken op school volgens de Onderwijsraad.

Vrijheid van onderwijs borgt de pedagogische ruimte van scholen om hun maatschappelijke opdracht vorm te geven.

De Raad kiest in dit advies voor een focus op de democratische rechtsstaat. Zoals men zelf al aangeeft, biedt dit advies met deze focus geen uitputtend antwoord op alle kwesties die rondom de vrijheid van onderwijs spelen. Daarom brengt Verus het maatschappelijke-pedagogisch perspectief in: er is vrijheid vóór onderwijs nodig met het oog op de samenleving van vrije mensen. Het onderwijs is namelijk niet alleen van de overheid. Het biedt juist een ruimte waar burgers, al dan niet in georganiseerd verband, eigen initiatieven kunnen ontplooien en verantwoordelijkheid dragen. In die zin is burgerschapsonderwijs veel meer dan een zogenaamde basisvaardigheid, en is het een onmisbare bouwsteen voor een brede onderwijskwaliteit, dat wil zeggen onderwijskwaliteit die in het teken staat van humanisering van de samenleving. Ruimte voor het eigen initiatief en betrokkenheid bij de eigen school versterken op lange termijn de democratie. Ze zijn een vorm van actief burgerschap.

We zijn graag bereid tot het geven van een nadere toelichting en onderbouwing van bovengenoemde punten.

Hoogachtend,

Berend Kamphuis
Voorzitter college van bestuur Verus

De minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs

De heer drs. A.D. Wiersma

via 5126

Postbus 16375

2500 BJ DEN HAAG

Onderwerp:

Overleg rapport Onderwijsraad over vrijheid van onderwijs

Ridderkerk, 12 december 2022

Hooggeachte heer Wiersma,

Hartelijk dank voor de uitnodiging om op 15 december aanstaande met een afvaardiging van het ministerie van OCW in gesprek te gaan over het advies van de Onderwijsraad over de vrijheid van onderwijs.

In aanloop naar dat gesprek zijn ons enkele vragen voorgelegd, waarop we hieronder alvast schriftelijk ingaan. We zien ernaar uit die antwoorden later deze week mondeling te kunnen toelichten.

- **Wat is onze visie op de vrijheid van onderwijs?**

De vrijheid van onderwijs is in het Nederlandse onderwijsbestel een uitstekende uitgangspositie om werk te maken van kwalitatief goed onderwijs en een heldere identiteit van de school. De onderwijsvrijheid geeft ouders de ruimte om hun kinderen naar de school van hun keuze te sturen. Op die manier krijgen ouders gelegenheid om onderwijs uit te zoeken dat aansluit bij hun opvattingen – en de praktijk wijst uit dat het diverse scholenaanbod daadwerkelijk voorziet in de behoefte bij ouders. De betrokkenheid van ouders is daarmee essentieel – en moet worden bevorderd. Scholen dienen daarom ook werk te maken van de identiteit van de school. Dat creëert helderheid in de richting van ouders, leraren en leerkrachten, maar ook naar de omgeving.

Een pluriform onderwijsaanbod, met duidelijk herkenbare scholen, draagt bij aan een vitale, verbonden samenleving: iedereen kan naar een school die bij hem/haar past om vanuit de eigen overtuigingen te worden voorbereid op participatie in de samenleving, ten behoeve van die samenleving.

De vrijheid van onderwijs is onlosmakelijk met onze geschiedenis en cultuur (ruimte voor minderheden!) verbonden. De mogelijkheid dat je in ons land een school van je eigen voorkeur en kleur kunt kiezen, draagt bij aan de waardering van onze samenleving en werkt daarmee verbindend.

Daarnaast is onderwijsvrijheid ook een stimulans om werk te maken van onderwijskwaliteit. Ouders zijn immers vrij om een school te kiezen en daarom is het in het belang van de school om kwalitatief goed onderwijs te bieden. Deze positie van de school creëert eigenaarschap op het gebied van onderwijskwaliteit.

De vrijheid van onderwijs heeft niet alleen meerwaarde voor ouders en leerlingen, maar ook voor leerkrachten. Zij kunnen vanuit hun (godsdienstige) overtuiging onderwijs geven en een kijk op de werkelijkheid overdragen in lijn met de opvoeding door de ouders. Dat vergroot de aantrekkelijkheid van werken in het onderwijs.

De vrijheid van onderwijs wordt sinds lange tijd onderverdeeld in de vrijheid van stichting, richting en inrichting. Deze drie pijlers zorgen voor een staatsvrije ruimte in het onderwijs waarbij scholen zelf gaan over de aanstelling van personeel of de keuze van leermiddelen (art. 23 lid 6) en

POSTADRES

Postbus 5
2980 AA
Ridderkerk

BEZOEKADRES

Kastanjelaan 10
2982 CM
Ridderkerk

☎ (0180) 44 26 75

☎ (0180) 44 26 76

✉ secretariaat@vgs.nl

🌐 www.vgs.nl

IBAN NL05RABO03554.20.090

BTW NL0039.32.801.B01

KvK 40464783

bijvoorbeeld de pedagogisch didactische aanpak. In toenemende mate dienen de grenzen van deze vrijheid te worden gedefinieerd en bewaakt, getuige ook de toenemende sturing van de overheid op onderwijsinhoud.

De overheid zien we als hoeder van een pluriform bestel (omdat dit bijdraagt aan een vitale democratische rechtstaat). Daarom maken we ons zorgen over de toenemende neiging tot sturing bij de politiek en bij de minister van Onderwijs in het bijzonder. Dat lichten we graag toe:

- 1) Tekortkomingen op beleidsmatige terreinen (denk aan dalende basisvaardigheden, lerarentekort, gelijke kansen) mogen nooit leiden tot sturing langs moreel levensbeschouwelijke lijnen (overheidsinvulling van basiswaarden bijvoorbeeld).
Het past de overheid ook niet om te veel voor te schrijven en zo te sturen op de inhoud van het onderwijs. Dat hoort immers in het kader van de onderwijsvrijheid tot het gebied van de scholen, van welke denominatie dan ook.
- 2) Draagt meer overheidssturing op beleidsmatig terrein wel bij aan de oplossing van problemen? Daar zetten wij vraagtekens bij, gelet op het beperkte of averechtse effect van overheidsingrijpen in het verleden. Niet de overheid, maar schoolbesturen hebben de (pedagogische) sturingsmiddelen om deze problemen het hoofd te bieden. Wel is nodig dat de overheid randvoorwaarden schept.

- **Op welke punten zien jullie verschillende grondrechten (op religie, meningsuiting, onderwijs) met elkaar botsen? Welke concrete voorbeelden uit het onderwijs hebben jullie daarvan?**

Met relevantie voor het onderwijs worden in het algemeen de volgende categorieën grondrechtelijke botsingen vaak genoemd. Van belang daarbij is om te onderkennen dat de 'instelling' hierbij staat voor het geheel van de gemeenschap die de school draagt.

- De *vrijheid van onderwijs* bij de instelling – in de richtingsvrijheid verbonden aan de *vrijheid van godsdienst*, ook art. 2 EP EVRM) – *tegenover de individuele vrijheden van expressie, godsdienst en recht op gelijke behandeling* van leraren en werknemers.
 - De *vrijheid van onderwijs en godsdienst* bij de instelling *tegenover* het recht van ouders om zonder discriminatie een school te kiezen.
 - De *vrijheid van onderwijs en godsdienst* bij de instelling én de ouders, *tegenover individuele expressievrijheid* van leerlingen.
- Vrijheid van expressie is hier bedoeld als verzamelbegrip voor meningsuiting, maar ook uiting geven aan LHBTIQ++ oriëntatie.

Daarnaast voelen wij ook het ongemak als we via de media af en toe horen over ondermijning van democratische waarden, het aanzetten tot geweld en discriminatie. Onduidelijk is echter in hoeverre deze ondermijning daadwerkelijk aan de orde is, dan wel of het gaat om louter vermoedens, of louter gevoelens van vervreemding bij ideeën of leefwijzen die anders zijn dan we in deze tijd gewend zijn. Ook bij scholen die mogelijk maatschappelijke polarisatie onnodig aanwakkeren voelen we ongemak. Deze categorieën vragen om een heldere visie op onderwijsvrijheid, maar zijn niet steeds in termen van 'botsende grondrechten' te formuleren. Hoe dan ook, ongemak is nog geen rechtvaardiging om een rechtsstatelijk principe als richtingsvrijheid in het onderwijs te doorbreken of te relativiseren.

Van belang hierbij is een heldere visie op de aard en functie van grondrechten in de rechtsstaat. Het advies van de Onderwijsraad (met name p. 20-23) laat dit op een evenwichtige wijze zien: nodig is dat de overheid in haar optreden principieel wordt gereguleerd en begrensd.

De maatschappij moet een significante staatsvrije ruimte kennen, vooral in levensbeschouwelijk opzicht. Alleen zo kunnen maatschappelijke organisaties floreren en kunnen burgers ook in collectieve verbanden hun

missie nastreven. Met name dient de overheid het functioneren van maatschappelijke organisaties en het privéleven van burgers in levensbeschouwelijk opzicht vrij te laten. Daarnaast hebben grondrechten een individuele dimensie en hebben burgers ook als individu een eigen vrije levenssfeer. De overheid beschermt deze sfeer ook, met name door de Algemene wet gelijke behandeling. Wanneer echter de staat nog verder zou gaan door vanuit een individuele autonomie ideaal de richtingsvrijheid significant in te perken, verliezen we een wezenlijke rechtsstatelijke waarborg.

- **Wat is jullie visie op het advies van de OWR en wat willen jullie ons meegeven?**

Zie het [persbericht](#) van de VGS en [van de VBSO](#).

Eens met pleidooi om vrijheid van onderwijs te handhaven en te streven naar een goede balans tussen overheidszorg enerzijds en autonomie van scholen anderzijds. Dat evenwicht raakt o.i. steeds meer zoek: de overheid trekt te veel verantwoordelijkheid naar zich toe. Daardoor wordt de onderwijsvrijheid de facto uitgehold => herstel dat evenwicht.

We zijn het met de Onderwijsraad eens dat uitbreiding van het bestuurlijk instrumentarium van de minister niet nodig is. Zie ook [dit gezamenlijke bericht](#) van de profielorganisaties.

Positief dat Onderwijsraad de democratische rechtstaat als uitgangspunt neemt voor optreden overheid én scholen: geeft duidelijkheid over grenzen voor beide gremia; we herkennen de teksten op pp. 22 23 en 61 66.

De democratische rechtstaat is daarbij een belangrijk uitgangspunt om de positie van onderwijsinstellingen, de samenleving en de overheid te bepalen. Die rechtstaat vraagt om bezinning, onderhoud en onderwijs.

Even essentieel is ook een heldere visie op wat de rechtstaat omvat (visie op burger, staat en samenleving), en niet omvat (levensbeschouwelijke uitgangspunten over bijvoorbeeld individu en gemeenschap).

We waarderen de ruimte die de Onderwijsraad ziet voor identiteitsgebonden benoemings- en toelatingsbeleid (pag. 50 e.v.) en kledingvoorschriften (pag. 55).

Met de Grondwetgever staan we voor de vrije keuze van leermiddelen. Huiverig staan we tegenover het stellen van eisen en beperkingen aan (pag. 52) en uitbreiding van inspectietoezicht op de inhoud van lesmethoden; dit kan snel te ver gaan, in die zin dat alles wat indruist tegen meerderheidsopvattingen buiten de orde wordt verklaard. Dit zet de bijl aan de wortel van een pluriforme samenleving.

Het model (pag. 26) waarin onderwijsvrijheid wordt gesitueerd tussen een verplichte, gemeenschappelijke kern en een buitengrens staat daarentegen haaks op onze visie.

- Er bestaat niet zoiets als 'neutraal, objectief' onderwijs > ook een gemeenschappelijke kern is dus altijd waardengeladen.
- We vermoeden dat – als gevolg van politieke druk – de gemeenschappelijke kern snel zal groeien, waardoor de ruimte voor de schooleigen identiteit slinkt, zeker als tegelijkertijd de buitengrens steeds strakker wordt getrokken.
- Identiteit/eigenheid van de school is niet te lokaliseren in een schil, is geen 'saus' over een gemeenschappelijke kern. De identiteit van de school is het uitgangspunt voor schoolcultuur en alle onderwijsinhoud, is juist de kern die alles doortrekt.
- Het model doet denken aan de *Rawlsiaanse* theorie van de *public reason*: in het publieke domein moet elke groepering vanuit een min of meer neutrale basis argumenteren. Echter, juist de afgelopen decennia is er meer aandacht gekomen voor de onevenredige belemmering die dit *public reason* vereiste kan betekenen voor met name minderheidsgroeperingen. Auteurs als Wolterstorff en Habermas hebben betoogd dat juist voor de diversiteit aan denkramen in het publieke debat ruimte moet zijn.

Scholen moeten de vrijheid genieten om hun morele en ethische opvattingen voluit te laten doorwerken in hun schoolcultuur en onderwijsinhoud, mits – uiteraard – niet strijdig met de rechtsstaat.

- Tegen een buitengrens als zodanig hebben we overigens geen bezwaar: op scholen kan immers niet alles geoorloofd zijn. Oproepen tot geweld is bijv. uit den boze. Scholen hebben in dezen een belangrijke verantwoordelijkheid.

Om de democratische rechtstaat tot bloei te laten komen, is randvoorwaardelijk dat iedereen daaruit van zijn/haar eigen drijfveren en bronnen kan deelnemen. Dat vraagt om:

- Tolerantie voor opvattingen die afwijken van de mainstream, ruimte dus voor minderheden, zeker als er sprake is van een dominante meerderheid. => Geen van bovenaf opgelegde consensus over hoe de ideale burger er uit ziet en al helemaal niet over hoe hij/zij moet denken.
- Wel: consensus over de spelregels voor deelname aan het publieke domein en debat, zoals door de raad verwoord (pp. 22-23). Doorvertaald naar het onderwijs => volop ruimte voor scholen op welke religieuze of levensbeschouwelijke grondslag dan ook, met ruimte voor identiteitsgebonden persoonsvorming.

Bij persoonsvorming hoort dat leerlingen hun eigen mening leren vormen. Voor ons gaat vormen nadrukkelijk verder dan kinderen volledige autonomie bieden en vooral leren kiezen. Zoals een pottenbakker een klomp leem vormt, beogen wij onze leerlingen – in navolging van hun ouders – op grond van de Bijbel op te voeden in het christelijk geloof met een leven en een wereld en mensbeeld dat daarmee overeenkomt. Naarmate leerlingen ouder worden, groeien ze toe naar het moment om voor zichzelf de keuze te maken of zij dat spoor willen volgen (of niet). Met andere woorden: niemand wordt tegen zijn wil gedwongen zich bij onze visie aan te sluiten, of aangesloten te blijven. Daarbij past dat ze in toenemende mate kennis maken met de wereld waarin ze leven (met de wetten die gelden, opvattingen van andersdenkenden die daarin een plaats hebben) en zich daartoe leren verhouden.

- **Hoe wordt de burgerschapsopdracht gebruikt om invulling te geven aan de visie van de school op onderwijsvrijheid, burgerschap etc.?**

Persoonsvorming – en dus ook burgerschapsvorming – hoort bij de kernopdracht van scholen, aanvullend op de opvoeding door de ouders. Burgerschapsonderwijs is, net als alle onderwijs op elke school, waardengeladen: ook hierbij is de schooleigen visie cruciaal als vertrekpunt. Het is de kracht van ons pluriforme bestel dat daarvoor ruimte is, vanuit welke religie of levensbeschouwing dan ook. De staat stelt zich daartegenover principieel neutraal op door alle stromingen ruimte te bieden en geen staatsonderwijs aan te bieden. Met de aanscherping van de burgerschapsopdracht is de overheid onzes inziens een stap in de verkeerde richting gegaan door een gemeenschappelijke kern met basiswaarden vast te leggen. Zeker met de uitwerking daarvan in 8 waarden door de onderwijsinspectie stuurt de overheid daarmee te veel op onderwijsinhoud; laten we ons, als gezegd, beperken tot consensus over de spelregels.

Onze leden hebben de afgelopen periode benut om hun visie op burgerschapsonderwijs te actualiseren en door te vertalen in een doorlopende leerlijn die past bij het karakter en de context van de school. Onderdelen daarvan zijn bijvoorbeeld het leren dragen van verantwoordelijkheid voor de hele samenleving, het dienen van de medemens – ongeacht zijn of haar persoonskenmerken. Juist scholen die burgerschapsonderwijs aanbieden vanuit een duidelijk religieus of levensbeschouwelijk perspectief, leveren goede burgers af. Dan is sprake van een krachtig narratief dat herkenbaar is voor ouders, leerkrachten en leerlingen: dat biedt veiligheid, duidelijkheid, richting en het motiveert om samen te werken.

Omdat burgerschapsonderwijs zo nauw verbonden is aan de schoolidentiteit, hebben scholen ruimte nodig voor een eigen invulling. Om de inspectie in staat te stellen zich terughoudend op te stellen bij het toezicht op (de inhoud van) burgerschapsonderwijs zijn echter wel – globaal geformuleerde – kerndoelen nodig. De huidige wetsbepaling met zijn open normen is daarvoor te vaag, zie ook de opmerkingen van de Raad van State en Onderwijsraad op dit punt.

Met de Onderwijsraad zijn we tegen de zorgplicht die de burgerschapswet aan besturen geeft voor veilige schoolcultuur. Haar argumenten delen we volledig, in het bijzonder: 'Juist het schoolklimaat hoort thuis in de vrije ruimte. Het is aan scholen zelf om eraan te werken.'

- **Welke mechanismen gebruiken scholen om 'het moeilijke gesprek' te voeren?**

Ten diepste is de thuissituatie dé plek om moeilijke gesprekken te voeren die raken aan de identiteit van kinderen. De school is daarin wat ons betreft ondersteunend van karakter. Als er zaken spelen in de maatschappij, de stad of dorp waarin de school zich bevindt of in de school zelf, is het aan de school om dit gesprek te faciliteren. Bijvoorbeeld door structureel aandacht te besteden aan het nieuws komen deze onderwerpen in de klas ter sprake. Veel komt daarbij neer op de sensitiviteit van de docent en de ondersteunende rol van de schoolleiding. De scholen doen veel aan toerusting en vorming op dit gebied in de richting van leerkrachten en docenten. Daarbij proberen wij zoveel als mogelijk Bijbelse handvatten aan te reiken om het gesprek te voeren. Dat betekent dat we gesprekken voeren met een normatief kader. Dat geeft enerzijds houvast en anderzijds een spiegel om de gebeurtenis of het onderwerp te verkennen.

- **Hoe vinden scholen het midden als je gesprekken over moeilijke onderwerpen voert? Oftewel, hoe ga je als school zelf de polarisatie te lijf?**

De opdracht van de school is niet om het midden (het compromis) te zoeken. De opdracht van de school is om vanuit de eigen grondslag en identiteit handreikingen te doen in de richting van leerlingen om moeilijke onderwerpen bespreekbaar te maken. En ook om de vrede in de maatschappij te bevorderen door kinderen zoveel mogelijk te leren naar anderen te kijken vanuit een houding van belangstelling en naastenliefde, niet van wantrouwen. Daarbij is overigens helpend wanneer leerlingen ook zelf goed bekend zijn met hun basisovertuigingen. Een goede, stevige basis in de vorm van een herkenbare identiteit van de school is behulpzaam om leerkrachten en docenten grond onder de voeten te geven om het gesprek te leiden. Het moeilijke gesprek wordt vervolgens gevoerd/geoefend met een houding van naastenliefde (Zie bijv. de Heidelbergse Catechismus, zondag¹ 40: geduldig, vredelievend, zachtmoedig en barmhartig). Dit vraagt om voortdurende (Bijbelse) toerusting en vorming en doordenking van onze identiteit en de consequenties hiervan voor alledag.

Met vriendelijke groet,

5.1/2.e

5.1/2.e

¹ Een van de drie belijdenisgeschriften waarop onze scholen zich baseren. Daarin staat onder meer: 'God (...) gebiedt, dat wij onzen naaste liefhebben als onszelf, en jegens hem geduld, vrede, zachtmoedigheid, barmhartigheid en alle vriendelijkheid bewijzen, zijn schade, zoveel als ons mogelijk is, afkeren, en ook onzen vijanden goed doen.'

Gesprek OCW – profielorganisaties over artikel 23 GW

15 december 2022

Aanwezig vanuit de organisaties: § 1/2 e (VBS), § 1/2 e (VGS), § 1/2 e (VGS), § 1/2 e (VOS/ABB), § 1/2 e (VOS/ABB), § 1/2 e (ISBO), § 1/2 e (Verus), § 1/2 e (Verus)

Aanwezig vanuit OCW: § 1/2 e

Inleiding

Iedereen wordt welkom geheten door § 1/2 e. OCW is blij dat de organisaties op korte termijn de tijd hebben gevonden om in gesprek te gaan. De meeste organisaties hebben al schriftelijke input gegeven, dank daarvoor.

Agenda

OCW start met een presentatie om de aanleiding van het gesprek en stand van zaken door te nemen. Daarna willen we de organisaties vragen om hun visie op thematiek toe te lichten. Vervolgens willen we een verdiepend gesprek voeren over de verschillende visies/thematiek. We hopen dat dat resulteert in een scherp beeld van jullie visie op dit onderwerp/thematiek.

Aanleiding

De Onderwijsraad heeft een advies 'grenzen stellen, ruimte laten' gepubliceerd. Daarnaast is de burgerschapsopdracht voor scholen aangescherpt. OCW moet een beleidsreactie schrijven op het adviesrapport van de Onderwijsraad en wil hier een aantal punten uit de burgerschapsopdracht ook in meenemen. Het schrijven van de beleidsreactie is voor OCW een lastige opgave, waardoor zij gebaat is bij input van verschillende organisaties uit het werkveld.

Stand van zaken

Het kabinet is gevraagd om een reactie. Eén van de uitgangspunten daarbij is dat er geen noodzaak is om Artikel 23 aan te passen. De reactie wordt ook gebruikt om de visie van het departement op burgerschap neer te zetten. Dat is een ingewikkeld speelveld: er wordt verschillend gedacht in de samenleving over de vrijheid van onderwijs en de grondrechten, en de verhouding tussen die verschillende grondrechten. Naast de vrijheid van scholen en ouders komen de rechten van het kind steeds centraler te staan. Het perspectief en de zoektocht naar een gemeenschappelijke grond/kern/basis worden steeds belangrijker.

- Wat hebben we met elkaar gemeen?
- Wat doen we in deze polariserende samenleving om nog iets van een gemeenschappelijke kern te hebben?
- Welke rol speelt het onderwijs hierin?

Doel

Vandaag wil OCW jullie input ophalen. Het doel is niet om het eens te worden met elkaar. De organisaties committeren zich ook nergens aan.

Toelichting van visie op thematiek**Verus**

- Fijn dat dit gesprek op korte termijn plaats kon vinden, want de urgentie t.a.v. dit thema is hoog.

- Aandacht voor onderlaag van brief → vormt het kompas van waaruit dit vraagstuk benaderd is.
 - Het institutionele geraamte van de 20^e eeuw waarin de vrijheid van onderwijs gestalte kreeg, gepaard met verzuiling en vormgeving van diepste opvatting van levensbeschouwing in eigen kring, is in die tijd heel functioneel geweest. Deze tijd vraagt om een andere manier van in de samenleving staan, vanuit diezelfde levensbeschouwelijke organisatie
 - De denkfout die veel mensen maken, zeker in de welingelichte kringen, is dat als je die institutionele ordening gehad hebt, dat je daarmee de onderlinge gedachte ook gehad hebt. Dat is principieel onjuist.
 - Belangrijke onderlaag in brief: vrijheid van onderwijs is in deze tijd van levensbelang. Die vrijheid is niet een residu van de 20^e eeuw. Die vrijheid is nodig voor de vraagstukken van nu.
- Onderzoek laat zien dat het huidige aanbod van scholen voorziet in maatschappelijke behoefte. De meeste ouders kiezen heel bewust voor een school. Die keuze is niet altijd gebaseerd op enquêteresultaten, maar uit persoonlijke verhalen is duidelijk te halen dat ouders onderscheid maken tussen categorieën die ze als reëel ervaren.
 - Vb. Een competitieve openbare school trekt andere ouders aan dan een mildere, op menselijke verhoudingen gerichte, christelijke school. Dat betekent niet dat de ene school beter is dan de andere.
- Kwestie van integratie en sociale cohesie. In rapporten wordt aangetoond dat een christelijke school eerder bijdraagt aan minder segregatie dan meer segregatie. Segregatie heeft eerder te maken met het feit dat ouders de boodschap van 'voor jezelf opkomen' op hun kind overdragen, in plaats van levensbeschouwing.
- Kern en schil. Vanuit historisch perspectief is de democratie niet een neutraal iets is, waarbij anderen aan kunnen haken als ze voldoen aan bepaalde voorwaarden. De Grondwet is eerder een document waarin de mogelijkhedenvoorwaarden worden geformuleerd, waaronder je wordt uitgenodigd om samen te leven met verschillen, dan dat de Grondwet een codificatie is van datgene wat de common ground uitmaakt. De Grondwet is een catalogus van vrijheden, die het mogelijk maakt om met mensen die enorm van je verschillen, toch samen te leven. De Grondwet beschermt tegen de opdringerigheid van de overheid. Wij hebben de sprong gemaakt naar de Grondwet als gemeenschappelijke waarde-catalogus. Het is niet gek dat de Onderwijsraad het opneemt voor de burger.
- Grondtoon van Verus: vrijheid van onderwijs is voor scholen een kans om leerlingen uit te nodigen het beter te doen dan de generatie van nu.
 - Vooral richten op pedagogische richting
 - Grondwet gebruiken als uitnodiging
 - Jongeren vertrouwen geven

ISBO

- Onderschrijft de uitspraken van Verus
- De islamitische denominatie is een jonge denominatie en gaf (helaas) vaak aanleiding tot aanscherpingen van de burgerschapsopdracht.
- De vrijheid van onderwijs is een verrijking. Ouders kiezen heel bewust voor een school. Het mogen lesgeven vanuit een denominatie draagt bij aan oplossingen van problemen als segregatie en bepaalde sociale vraagstukken. Juist op islamitische scholen kunnen gevoelige onderwerpen beter bespreekbaar gemaakt worden.
- Door hard ingrijpen vindt er meer verschuiving plaats naar privéonderwijs. Bij het meer inperken van vrijheid van onderwijs blijft die behoefte naar onderwijs vanuit

denominatie nog steeds, waardoor er dus meer naar andere manieren van onderwijs gekeken wordt, waar de controle dan meer op ontbreekt.

VOS/ABB

- Openbaar onderwijs kiest voor vrijheid die altijd in gebondenheid is. Gebondenheid in de zin van de Grondwet, de democratische rechtsstaat en de kinderrechten. Vrijheid is dus in enige gebondenheid.
- Uit rapporten blijkt dat sfeer een belangrijk motief is van schoolkeuze van ouders. Ouders zijn zelfs bereid om hiervoor een langere afstand af te leggen. Religie staat lager op het lijstje. Sfeer wordt vertaald naar veilig, gevoel, aardige leerkrachten, aanstaan van concept
- De Grondwet moet gelden voor alle scholen. Alle scholen worden publiek bekostigd door dezelfde overheid. Het kan niet zo zijn dat een Grondwet niet gewaarborgd wordt op alle scholen in Nederland.
- Alle kinderen moeten de vrijheid hebben om te kiezen voor die overtuiging die zij later willen aanhalen. Kinderen moeten niet in een keurslijf geduwd worden. Dit gebeurt juist wel als ze van huis uit nadrukkelijk gesocialiseerd worden. Dat kan vanuit ouders wel, maar het moet niet de bedoeling zijn dat de school hier nog meer doorgaat. Dat is niet waar het openbaar onderwijs voor staat.
- Socialisatie past in bepaalde richting niet bij de rechten van het kind, omdat het kind geconfronteerd moet worden met ontmoeting en diversiteit in samenleving, moet leren dat verschillen en overeenkomsten zijn tussen mensen en die kunnen herkennen en respecteren en daar later verantwoordelijk mee om kan gaan. Dus niet socialisatie in één richting, maar ook niet het uitsluiten van een richting.
- Mensen zijn niet gelijk, maar wel gelijkwaardig.
- De kern die benoemd is door de Onderwijsraad, daar zouden wij het over eens moeten zijn:
 - o Dingen die we niet doen: niet buitensluiten, nadrukkelijk onderscheid maken vanuit dezelfde bekostiging, ruimte voor eigen inbreng van kinderen, ruimte voor alle religies en levensbeschouwingen.
 - o Met elkaar eens zijn over ondergrens.
 - o Elke school voor iedere leerling toegankelijk.
 - o Openbaar onderwijs wil daar een nadrukkelijk voorbeeld in zijn.
- VOS/ABB miste het benoemen van openbaar onderwijs als primaat in het rapport van Onderwijsraad:
 - o Wordt wel onderschreven door hoogleraren.
 - o Niet tegen vrijheid van onderwijs, niet tegen bijzonder onderwijs, maar wel tegen rechten en vrijheden die dat met zich meebrengt.
- Pleiten niet voor afschaffing van Artikel 23.

VGS

- Het is een typisch Nederlands kenmerk dat wij vrijheden koesteren.
- Nederland stond bekend om vele stromingen; iedereen kon aarden in Nederland; dat was uniek voor Europa. In Nederland is er altijd een hoge mate van tolerantie geweest; wij zijn goed in het omgaan met minderheden. Dit zijn vrijheden die later vastgelegd zijn in de Grondwet.
- De vrijheden in de Grondwet zijn verworven waarden en daar moeten we zuinig op zijn:
 - o Staat achter vrijheid van onderwijs
 - o Wel houden aan rechten, plichten, kaders
- Beweging te zien dat overheid langs de Raden en sectoren werkt; dat is niet goed. Dit werkt juist politiserend.

- Rechten van kinderen zijn er, maar daar staan de rechten van de ouders om hun kind op te voeden tegenover.
- Vrijheid van onderwijs is:
 - o Eigen identiteit goed doordenken.
 - o Daar zitten kaders omheen: geef scholen binnen kaders de vrijheid om dat onderwijs zelf in te richten.
 - o Burgerschapsonderwijs = persoonsvorming; hoe proberen wij onze leerlingen op te voeden tot zelfstandig functioneren in samenleving?

VBS

- Artikel 23 is een heel breed thema.
- Voorbeeld van gesprek met wethouder Rotterdam: programma om gelijke kansen te genereren voor de stad. Doelgroep die gelijk moet worden, wordt bediend met extra lessen dans, kunst, muziek etc. VBS-scholen zijn hier best bedreven in. De vraag was hoe VBS-scholen het Rotterdamse programma hierin konden helpen. De wethouder wil wel, maar de verschillende scholen spreken een 'andere taal'. Hieruit blijkt dat de wil om elkaar te ontmoeten er vaak wel is, maar dat de toegankelijkheid van scholen complex is.
- Sommige ouders vinden dat VBS-scholen te veel naar de overheid hellen.
- Artikel 23 is omhulling van waaruit scholen gesprek kunnen voeren met ouders. Als die omhulling verloren gaat, dan breekt de hel uit. Dan ontbreekt de speelruimte om ouders nog te betrekken en is het risico dat veel ouders verschuiven naar privéonderwijs. VBS maakt zich zorgen over de kwaliteit van dit onderwijs.
- Burgerschapsoopdracht is volgens VBS:
 - o Bijbrengen van respect is mooie outcome, maar resultaten moeten niet 'afgevinkt' worden.
 - o Begrijpen van groter doel.
 - o We kunnen kinderen leren over democratie, maar krijgen we daar respect mee?
 - o Elementen zijn niet meetbaar.
- Socialisatie moet wel een doel zijn van onderwijs.

Punten die OCW n.a.v. de input graag wil bespreken

- Discussie over gemeenschappelijke kern + groene cirkel van Onderwijsraad en de interpretatie van spelregels:
 - o Gaat het bij burgerschap om spelregels of een inhoudelijk gemeenschappelijk stuk?
 - o Sommige organisaties zien dit als een tegenstelling, maar kan het ook samen?
- Uitnodiging om scherp aan te geven wat organisaties wel/niet willen, waar het schuurt.

Vanuit VGS: er zijn veel verschillen tussen organisaties. Maar als je de schriftelijke input abstraheert naar doelniveau (wat willen we samen bereiken?), dan komen we uit op dezelfde doelen. Denk aan: leren omgaan met verschillen, gelijkheid, goed onderwijs, veiligheid. Over het doel zijn we het dus eens. De verschillen zitten in de manier waarop (hoe willen we dat bereiken?). Goede gesprekken hierover geeft wederzijds begrip en draagt bij aan verbondenheid ten aanzien van de uitvoering. Voor OCW is het van belang om inzicht te krijgen in de common ground.

Vanuit VOS/ABB: reactie op VBS. VOS/ABB pleit niet voor afschaffing van Artikel 23. Alle organisaties zien socialisatie als taak van het onderwijs, maar er zitten verschillen in hoeverre socialiseer je al een bepaalde richting op. VOS/ABB ziet socialisatie als smaller concept, terwijl andere organisaties dat breder trekken.

Vanuit Verus: je kunt niet opvoeden/onderwijzen zonder te socialiseren. Als je namelijk niet socialiseert, socialiseer je alsnog in de richting: je kan alle kanten op, het maakt niet uit, leven is een kwestie van kiezen. Het springende punt is niet socialisatie, maar het punt indoctrinatie. Daar zit een wezenlijk verschil. Indoctrinatie is op het moment dat kinderen gedwongen/geforceerd/gesanctioneerd worden voor bepaalde opvattingen en houdingen. Dan wordt het gevaarlijk. Naarmate de socialisatie krachtiger is, komt er een beter pedagogisch besef. Dit zal tot meer mondigheid en autonomie leiden.

Vanuit VBS: socialisatie is het geheime wapen in het kader van kansengelijkheid. Met kwalificatie kom je er niet. Persoonsvorming kan twee kanten opgaan: een sterke persoonsvorming is niet per se sterk gesocialiseerd.

Vanuit VOS/ABB: je socialiseert altijd op een bepaalde manier. Het gaat niet alleen over respect t.o.v. de anderen, maar ook de ontwikkeling t.a.v. omgeving en natuur.

- Klassiek voorbeeld: als een ouder voor het gezicht van een jong kind expres een spin doodtrapt, dan toon je geen respect voor de natuur. Het wordt liefdevol als ouder de spin oppakt en buiten zet.

Op het moment dat de socialisatie zwaarder wordt en het leidt tot het opzijzetten van de Grondwetartikelen, dan zakken we door bepaalde grenzen heen. Het openbaar onderwijs spreekt zich hier nadrukkelijk over uit. Het gaat om de Grondwet, Artikel 23, en de samenhang met burgerschap.

- Voorbeelden in media over identiteitsverklaringen of dat leerlingen uit de kast moeten komen. Dan gaat het mis en worden die grenzen overgaan.

Vanuit VGS: genoemd voorbeeld heeft betrekking op een VGS-school. Zulke misstanden worden niet verdoezeld, maar wel breed uitgemeten in de media. Bepaalde voorbeelden worden bij de ene school breder uitgemeten dan bij de andere school.

Vanuit VOS/ABB: als je de opdracht hebt om in een bepaalde richting te socialiseren, dan is de opdracht veel lastiger dan in bijvoorbeeld het openbaar onderwijs, waar die opdracht er niet is. Er zit meer spanning op socialisatie vanuit een bepaalde opdracht. Als de organisaties het eens zijn over een ondergrens, dan kunnen we ons gezamenlijk uitspreken over de algemene benoembaarheid van personeel en non-discriminatie. Dan is er een statement.

Het openbaar onderwijs laat alle smaken zien en laat kinderen op bepaald moment een keuze maken in welke smaak het meest wordt aangehangen. Het bijzonder onderwijs sorteert meer voor.

Vanuit Verus: er is geen wezenlijk verschil tussen de manier waarop een openbare school en een christelijke school socialiseren. Iedere school doet dat op haar eigen manier. Verus vraagt zich bij genoemde voorbeelden af of het wel gaat om Artikel 23, of eerder pedagogische onbekwaamheid. Je moet jezelf eerst kritisch bevragen op vooroordelen en/of stereotyperingen. Het is interessanter om hierover na te denken dan bepaalde regels in een Grondwet op te nemen.

- Meetbare burgerschap zou zijn: leerling geeft bij eerste test aan dat alle buitenlanders weg moeten; ervoor zorgen dat hij dat bij de tweede test niet meer zegt. Burgerschapsonderwijs gaat erom: maar waarom zegt de leerling dat?
- Vb. onderzoek naar radicale jongeren: je moet tegen radicale jongeren zeggen dat het goed is dat ze zo geëngageerd zijn, maar dat de opvatting verkeerd is.

Vanuit VGS: op VGS-scholen wordt een bepaalde visie op seksuele diversiteit onderwezen die gebaseerd is op de Bijbel. VGS constateert dat hun visie steeds minder *mainstream denken* is. Dat brengt spanning met zich mee. De common ground moet gericht zijn op: hoe ga je met die ontwikkeling om?

- Past die opvatting niet meer in de common ground en is het dus achterhaald?
- De opvatting past wel bij de common ground, zoals heel veel opvattingen bij de common ground horen.
- ➔ Hoe wordt er een modus gevonden om mensen met uiteenlopende visies samen te brengen in het publieke domein en in een onderwijsbestel?
- ➔ Hier is een goede modus voor gevonden door het hebben van openbare scholen en bijzondere scholen. Met de mensen die deels dezelfde opvattingen hebben, kan zo een gemeenschap gevormd worden. Met de mensen die een andere opvatting hebben, kan het gesprek uitgesteld worden (bijv. niet van 0-12 jaar, maar pas vanaf 12-18 jaar). Pas later laten we die kinderen in aanraking komen met andere opvattingen.

VGS geeft aan dat kinderen op VGS-scholen niet opgroeien in een bubbel, maar gewoon in de samenleving opereren. Vanuit de school wordt gekeken hoe de opvattingen van de school en de samenleving zich met elkaar verhouden en hoe daar handen en voeten aan gegeven kan worden. De school biedt iets aan, waar ouders het eens mee zijn, en leren kinderen daar zelfstandig over na te denken. Kinderen kunnen vervolgens zelf bepalen of zij zich thuis voelen bij het gegeven wereldbeeld of voor een ander(e) wereldbeeld/opvatting kiezen. Dat die keuze wellicht pijn doet bij docenten/ouders is evident, maar die keuzevrijheid is er maximaal.

De wettekst van de Burgerschapsopdracht is globaal. De Memorie van Toelichting maken de waarden, contexten en betekenissen concreter. In het beoordelingskader van de Inspectie van het Onderwijs wordt het vervolgens nog verder ingedeeld en gedefinieerd. Dat wordt gedaan met woorden die VGS niet zelf zou geven, maar het heeft wel betrekking op dezelfde waarden. Maar je komt altijd uit in een grijs gebied. Daar zit de zorg van VGS: het is moeilijk te bepalen waar de spelregels stoppen, aangezien spelregels ook inhoudelijk zijn.

Vanuit VOS/ABB: VOS/ABB is niet tegen vrijheid van onderwijs en niet tegen ons unieke onderwijsbestel. Maar als er publiek bekostigd onderwijs is, waar we gezamenlijk voor betalen, dan moet iedereen dat ook kunnen benutten. Het zou toch mooi zijn om juist die bronnen waar een bijzondere school voor staat, te delen met iedereen.

- Vb. Als de beste school van Nederland een VGS-school is, het past bij het kind, maar de ouders zijn niet van de goede kerk, dan is het raar dat dat kind niet naar die school zou kunnen gaan.

Vanuit VGS: in de praktijk gebeurt bovengenoemd voorbeeld zelden. Dit roept de vraag op in hoeverre 'de beste school' gecombineerd is met levensovertuiging.

Vanuit OCW: hoe gaan scholen om lastige thema's waar conflicten uit kunnen ontstaan? Welke mechanismen hanteren scholen om dat ook te beslechten?

Vanuit VBS: balans zoeken tussen waar je jezelf als leerkracht mag laten zien en waar je je neutraler opstelt. Dat is een dunne lijn; gesprek is noodzakelijk dan. Als uitvloeisel van Covid is er veel gif om ons heen ontstaan in verharding en aanscherping, waarbij normaal gesprek soms niet meer mogelijk is. Artikel 23 gaat ons waarschijnlijk daar niet bij helpen, omdat bovengenoemde een maatschappelijke ontwikkeling is.

- Vb. klachten van ouders dat leerkrachten 'wappie-achtige' uitspraken deden in de klas.

In dit kader is het belangrijk om helder te hebben of het gesprek ook een keer 'klaar' kan zijn, of dat de klacht dan ook weer door kan naar de inspectie.

Een goed gesprek begint met goede vragen stellen. Je zoekt met elkaar naar een midden. Hierbij wordt eerst de spanning omhooggehaald en benoemd. Een belangrijke grens is dat het kind zijn keuzevrijheid blijft behouden en dus opvattingen zelf mag bepalen; anders wordt het indoctrinatie.

Op kleinere scholen sterk gericht op gemeenschapsvorming, werkt die socialisatie door, wat ook weer helend naar buiten toewerkt.

Vanuit VGS: kinderen hebben heel snel hun oordeel klaar. Dat oordeel wordt niet op school, maar thuis gevormd. Dat wordt versterkt door vrienden en omgeving. Om dat tegen te gaan kunnen scholen inzetten op burgerschapsvorming. Burgerschapsvorming moet merkbaar zijn in de hele school, in persoonlijke omgang. Op zijnsniveau moet met kinderen in gesprek gegaan worden. Daarin staat centraal dat: hoe dan ook, je moet altijd de ander blijven respecteren. Dan kom je dicht bij het hart van de kinderen en meer bij een helende werking.

- Moeilijke gesprekken, maar het moet wel
- Praktische aanpak
- Door hele school: niet alleen de docent maatschappijleer, maar bv. ook de docent wiskunde

Vanuit VOS/ABB: besef dat we in een multiculturele samenleving leven, waar culturele patronen samenkomen in waarden en normen. Het is belangrijk dat leerkrachten de tijd krijgen om te scholen om die goede gesprekken te voeren. Nu gaan leerkrachten ook weleens de discussie uit de weg, als het persoonlijk te dichtbij komt.

- Vb. een homoseksuele leerkracht geeft les in een setting, waarin leerlingen zitten die van huis uit mee hebben gekregen dat homoseksualiteit *not done* is.

Vanuit Verus: een mens is oneindig veel meer dan zijn opvattingen. In de politiek wordt het vaak beperkt tot de vraag: beschik je over de goede opvattingen? Het onderwijs is complex: er zijn mensen met incorrecte opvattingen die deugen en mensen met correcte opvattingen die niet deugen. Het vraagstuk van burgerschap en dat wat je verhoudt tot vreemden, is niet een kwestie van opvattingen, maar een kwestie van ervaring en eigen identiteitsontwikkeling.

Wat je echt vreemd is, wordt niet gemeten via burgerschapsinstrumenten. Er moet ingezet worden op arrangementen maken hoe je veilig met elkaar het gesprek kunt voeren. Politieke kwesties laten Artikel 23 tot ver boven zijnswijze komen en terecht komen in cirkels alsof het ooit oplosbaar wordt. Het heeft ook tijd nodig en daar gaan generaties overheen. Verus probeert vanuit deze laag – het besef dat er geen definitieve oplossing is en dat er altijd weer nieuwe vreemden en vraagstukken zullen zijn – het levensbeschouwelijk burgerschapsonderwijs in de school te brengen.

Tot slot hebben heel veel maatschappelijke problemen en tegenstellingen hun oorsprong niet hebben in het onderwijs. Er kan van het onderwijs niet verwacht worden dat alle politieke vraagstukken in het onderwijs opgelost kunnen worden. We oogsten nu wat we zelf gezaaid hebben. De vrijheid van onderwijs moet dus niet gebruikt worden om jongeren te kneden, maar om ze uit te nodigen dat de maatschappij hen met hun opvattingen nodig heeft.

Vanuit VOS/ABB: in alle voorbeelden gaat het om de relatie tussen leerling-leerkracht. In het proefschrift van Jeroen van Waveren staat dat er een professionaliseringsbehoefte en een handelingsverlegenheid is, die in elkaars verlengde liggen. Beleidsmatig kan er voor twee richtingen gekozen worden:

1. Verduidelijken, handhaven van wettelijke kaders
2. Ondersteunen, stimuleren van onderwijsprofessionals

Vanuit Verus: inspectie toetst alleen maar of er wordt voldaan aan het advieskader en dus niet op kwaliteit. Bij burgerschap is er sprake van een integrale benadering, die niet afgevinkt kan worden. Het 'afvinken' past niet bij burgerschapsvorming. Die afstemming tussen toetsing en praktijk is dus niet goed.

Vanuit VGS: de betrokkenen bij VGS-scholen beschikken over het algemeen over een helder mens- en wereldbeeld, dat breed gedragen wordt door de betrokkenen en de school zelf. De betrokkenen geven aan dat dat wereldbeeld helpt in de fase dat er moeilijke gesprekken gevoerd moeten worden. Het geeft leerkrachten een basis rust dat zij de gesprekken kunnen voeren met leerlingen, op het moment dat de leerlingen rare opvattingen uiten. De leerkracht weet vanuit dat wereldbeeld welke vragen hij kan stellen en welke informatie hij kan geven. Dus leerkrachten moeten zeker ondersteund worden in het ontwikkelen van een denkkader, maar het helpt dat zij wel zelf weten waar zij staan in dat denkkader.

Hoe gaan VGS-scholen om met lastige thema's?

- Je moet met twee woorden spreken: zo denken wij erover o.b.v. de Bijbel; dit is hoe er in de maatschappij naar gekeken wordt.
 - o Op eerlijke manier zelf proactief voorlichten
 - o Alles voorhouden aan leerlingen
 - o Dit gebeurt niet neutraal: "wij zouden dit niet promoten, maar het mag wel in Nederland"
 - o Aangeven wat het vertrekpunt is vanuit eigen overtuiging en wat leerlingen tegen gaan komen in de samenleving (als ze straks op hun telefoon kijken)

Vanuit ISBO: de kracht ligt in dat 'met twee woorden spreken'. De leerkrachten hebben dezelfde achtergrond, weten wat de thuissituatie is en kunnen leerlingen verder helpen. Het versterkt dat leerkrachten kennis hebben van culturele achtergrond, maar ook van de nieuwe, maatschappelijke achtergrond.

Vanuit VOS/ABB: het gunnen aan iedere school van een grote diversiteit aan leerkrachten, zodat de confrontatie en ontmoeting kan plaatsvinden. Zo kunnen verhalen samenkomen, maar ook botsen, zodat er multidimensionale gesprekken kunnen ontstaan. Verhalen moeten er allemaal zijn, maar uiteindelijk staat voorop dat het kind in vrijheid zijn eigen identiteit kan ontwikkelen. Daar is soms te weinig tijd voor, omdat er

vooral gekwalificeerd moet worden. Burgerschap wordt te veel overgeheveld naar persoonsvorming en kwalificatie, in plaats van socialisatie.

Het figuur van de Onderwijsraad is iets te eenvoudig gemaakt. Wat opvalt in discussies is dat de rode grens (buitengrens) niet ter discussie staat. De discussie gaat met name over kern en groene zone: is dat onderscheid te maken; komt pluriformiteit voor democratie of democratie voor pluriformiteit?

Er is wel sprake van botsende grondrechten, dan kom je in grijs gebied. Vanuit rapport wordt daar genuanceerd en gelaagd naar gekeken. De erkenning dat veel van de bestaande instrumentaria voldoet, maar dat een permanent gesprek noodzakelijk is, dat is belangrijk om op te nemen in de beleidsreactie. Daarnaast is het belangrijk om casuïstiek op te nemen in de beleidsreactie.

Vanuit VBS: de opvattingen van de organisaties t.a.v. dit thema komen grotendeels overeen. In de Tweede Kamer zijn er ook andere geluiden, die haaks staan op de geluiden in dit gesprek. Het is belangrijk om dit gegeven ook in de beleidsreactie op te nemen.

Afronding

De Tweede Kamer moet het signaal krijgen om naar het onderwijswerkveld te luisteren. Het zou goed zijn om een eerlijke analyse te maken van wet- en regelgeving: hoeveel problemen zijn echt opgelost met zwaardere wet- en regelgeving?

Ook is het goed om de kern en schil duidelijk van elkaar te onderscheiden. Er is bijvoorbeeld een neutrale kern voorafgaand aan invulling van identiteit. Maar dit kan ook inhoudelijk gemaakt worden. Is dat gewenst?

- Neutrale kern van gelijkwaardigheid: niet discrimineren, gelijke behandeling van iedereen
- Inhoudelijke invulling: geen verschil tussen man/vrouw, geaardheid

Een positieve noot als afsluiting: wij hebben op constructief prettige wijze een gesprek gevoerd, terwijl wij deze vaardigheden niet hebben opgedaan met een burgerschapswet. Dat moet vertrouwen geven!

OCW bedankt de organisaties voor hun aanwezigheid en input.

VBS-reactie aan OCW over

Grenzen stellen, ruimte laten, artikel 23 Grondwet in het licht van de democratische rechtsstaat,

advies Onderwijsraad oktober 2021

Den Haag, 15 december 2022

Ten behoeve van het gesprek tussen OCW en de Profielorganisaties over artikel 23 Grondwet heeft OCW de volgende concrete vragen gesteld, die hieronder worden beantwoord.

1. Op welke punten zien jullie verschillende grondrechten (op religie, meningsuiting, onderwijs) met elkaar botsen? Welke concrete voorbeelden uit het onderwijs hebben jullie daarvan?
2. Hoe wordt de burgerschapsopdracht gebruikt om invulling te geven aan de visie van de school op onderwijsvrijheid, burgerschap etc.?
3. Welke mechanismen gebruiken scholen om 'het moeilijke gesprek' te voeren?
4. Hoe vinden scholen het midden als je gesprekken over moeilijke onderwerpen voert? Oftewel, hoe ga je als school zelf de polarisatie te lijf?
5. Wat is jullie visie op het advies van de OWR en wat willen jullie ons meegeven?

Ad 1

De grondrechten zoals genoemd in de artikelen 1, 6, 7 en 23 Grondwet kunnen in het onderwijs onder meer botsen in de voorbeelden die de Onderwijsraad geeft in *Grenzen stellen*: onderscheid naar levensovertuiging bij toelating leerlingen, seksualiteit en man-vrouwverhoudingen in lesboeken, leerlingen voor of tijdens lessen scheiden naar geslacht en religie-gerelateerde kledingvoorschriften op scholen.

Maar ook binnen artikel 23 zelf kan het botsen. Bijvoorbeeld als het gaat om de vrijheid van inrichting, waarin volgens het gehanteerde pedagogisch concept van de school toetsen geen plek hebben versus de eisen van deugdelijkheid die bij wet worden geregeld.

Ad 2

Het algemeen bijzonder onderwijs gaat uit van de gelijkwaardigheid van alle levensbeschouwingen en maatschappelijke stromingen. Het onderwijs is erop gericht, dat de leerling een levensbeschouwing kan opbouwen en van daaruit een eigen inbreng kan hebben, met respect en begrip voor de levens- en

maatschappijbeschouwing van anderen. De meeste AB-besturen hebben dit ook zo opgenomen in hun statuten.

Binnen deze visie vinden onderwijsvrijheid en burgerschap hun weg. Burgerschap wordt hierbij niet gezien als een vak.

Waar het wel als 'vak' om de hoek komt kijken is in de lessen mens en maatschappij, geschiedenis, maatschappijleer etc, waar de 'techniek' van burgerschap aan bod komt: de Grondwet en de werking ervan, wat houdt parlementaire democratie in, vrijheid van meningsuiting etc. Het botsen zoals benoemd in vraag 1 en dit bespreekbaar maken, hoort hier ook thuis. Via genoemde vakken kan ook de kennis over de democratische rechtsstaat worden getoetst. Het onderdeel 'bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat gelijke gevallen gelijk behandeld worden' van de burgerschapswet, is hiermee afgedekt.

Voor wat betreft de overige onderdelen van de burgerschapswet,

- het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school;
- het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving

adviseren we onze leden dit te beschrijven in een strategisch plan of schoolplan. Het eigen verhaal van een school, bijvoorbeeld vanuit pedagogische visie of vanuit de (statutaire) grondslag, is daarbij het uitgangspunt. Dit verhaal wordt vervolgens vertaald naar een praktische uitvoering. Hierover wordt verantwoording afgelegd aan de bij de school betrokkenen: wat hebben we willen bereiken en is ook merkbaar dat we het hebben bereikt (we gaan er hierbij vanuit dat sociale en maatschappelijke competenties slechts merkbaar zijn en niet meetbaar). Een jaarlijks gesprek met alle betrokkenen binnen de school maakt wat VBS betreft hier onderdeel van uit.

Ad 3

Het respect en begrip voor de ander en zijn opvattingen staan centraal in dit soort 'moeilijke' gesprekken. Wat niet wil zeggen dat iedere leerkracht zich hier gemakkelijk bij voelt of in staat is hier goed mee om te gaan. Specifieke training waar nodig is daarom geboden alsook specifieke aandacht hiervoor in de lerarenopleiding.

Ad 4

Het goede voorbeeld geven is hierbij essentieel; teach what you preach. Dit betekent dat er een sfeer moet zijn, wordt gecreëerd of in stand gehouden waarin respect voor elkaar en gelijkwaardigheid centraal staan. Iedereen betrokken bij een schoolgemeenschap zal zich hier idealiter aan conformeren; er is sprake van een veilige omgeving waarin men elkaar hierop kan aanspreken. Bestuur, schoolleiding

en team spreken met een mond en grijpen in wanneer hiervan wordt afgeweken. Op deze manier kunnen uitwassen worden voorkomen of op zijn minst binnen de perken worden gehouden.

Ad 5

VBS kan het advies van de Onderwijsraad in zeer grote lijnen onderschrijven. VBS waardeert het dat het advies zich kenmerkt door nuance en ruime aandacht voor de vele facetten van de vrijheid van onderwijs. Het onderwerp onderwijsvrijheid verdient dat. Beleid maken op basis van incidenten past niet bij de complexiteit van het onderwerp.

Het is volgens VBS van grote waarde dat het advies dan ook tot stand is gekomen door gesprekken met alle betrokkenen in het onderwijs: ouders, leraren, schoolleiding, schoolbestuurders, maatschappelijke organisaties, wetenschappers én leerlingen.

De denkrichting van de Onderwijsraad dat de democratische rechtsstaat de overkoepelende paraplu is, spreekt VBS aan. Bij problemen zijn de bestaande rechtsstructuren leidend. Er is in Nederland hiervoor een goed uitgewerkt instrumentarium aanwezig, zoals de raad terecht stelt..

VBS is al 100 jaar een warm pleitbezorger van de onderwijsvrijheid (keuzevrijheid van ouders, stichting van scholen en vrijheid van inrichting), en blijft dat. Onderwijsvrijheid gaat wat ons betreft wel altijd gepaard met verantwoordelijkheid. Dat lezen wij ook terug in het advies. Hierbij hoort de gelijke behandeling van – en kansengelijkheid- voor leerlingen, het handelen binnen de kaders van de democratische rechtsstaat en een continue focus op kwalitatief goed onderwijs. De onvervreemdbare rechten voor kinderen nemen terecht een meer prominente plaats in het advies in.

In het *Grenzen stellen* advies introduceert de Onderwijsraad de cirkel met daarin een kern, een groene zone en een buitengrens: "Begrenzing van de vrijheid van onderwijs heeft twee kanten. Aan de ene kant gaat het over positieve verplichting, over 'wat moet'. Aan de andere kant gaat het over negatieve grenzen, over 'wat niet mag'. Waar de wet geen geboden en verboden kent, zijn scholen vrij om hun onderwijs en organisatie zelf vorm te geven."

In de kern plaats de raad de uitgangspunten van de democratische rechtsstaat die maken dat bepaalde inhouden en doelen bij alle scholen aan de orde horen te komen en die bepaalde handelingen en uitlatingen in het onderwijs uitsluiten. Deze kern vloeit over in de groene zone die vanwege het respect voor verscheidenheid, als uitgangspunt dient voor een vrije en open samenleving.

Het is de opdracht van het onderwijs, zo vertaalt VBS de cirkel, de feitelijke kennis uit de kern over te dragen aan de leerling, voor een deel waardevrij (de kern) en voor een deel vanuit de eigen verscheidenheid (de groene zone).

Is dit mogelijk, zonder uit te sluiten dat een school in een spagaat terecht komt? We denken van niet. We volgen hierin de redenering van de Onderwijsraad zelf. Die gaat weliswaar over de wettelijke zorgplicht voor de schoolcultuur (de raad blijft hier, terecht, tegen) maar voor VBS is die ook van toepassing op de fluide scheiding tussen kern en groene zone, omdat ook die overgang onvoldoende objectiveerbaar is. Het blijft tenslotte mensenwerk.

Het niet objectiveerbaar zijn brengt ook met zich mee dat de Onderwijsinspectie alleen objectief kan oordelen over het kennisaspect van burgerschap en niet over de subjectieve aspecten ervan, ook wanneer er geen zorgplicht zou zijn.

Het advies van de Onderwijsraad over artikel 23 Grondwet gaat voor een groot deel over de burgerschapsopdracht van het onderwijs. VBS pleit ervoor om de effecten van de recent inwerking getreden burgerschapswet eerst af te wachten, deze nauwgezet te evalueren en dan pas conclusies te trekken over artikel 23..

Over VBS

VBS is een vereniging van algemeen bijzondere scholen in het primair, voortgezet en speciaal onderwijs. Rond de honderdzeventig schoolbesturen met meer dan 330 scholen - met ongeveer negentigduizend leerlingen - zijn lid van VBS. Veel van onze leden zijn kleinere schoolbesturen en scholen met een eigen (pedagogische) identiteit.

VBS komt op voor de vrijheid van onderwijs: het recht van ouders om kinderen te laten onderwijzen op een manier die past bij hun opvattingen. De diversiteit in onze samenleving en het gegeven dat ieder kind anders is, vragen om scholen met een eigen karakter en visie. Het eigen karakter komt o.a. tot stand wanneer ouders en anderen zelf het initiatief nemen om een school te stichten.

VBS staat voor de menselijke maat in het onderwijs, waarbij scholen en schoolbesturen dicht bij ouders en leerlingen staan. Voor haar leden is VBS belangenbehartiger, helpdesk en verbinder. Bij alles wat we doen, handelen we vanuit betrokkenheid en deskundigheid.

115

From: 5.1/2.e
Sent Date: Thu Jan 5 15:50:05 2023
To: 5.1/2.e
CC: 5.1/2.e; 5.1/2.e
Subject: RE: Beleidsreactie Onderwijsraadadvies artikel 23 GW
Attachments: 230105 Voorbeelden kabinetsreactie art. 23_v1.0.docx(24KB)

Beste 5.1/2.e

Zoals beloofd stuur ik u bij dezen een document met daarin een aantal uitgewerkte voorbeelden. De voorbeelden willen we gebruiken om de kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies rondom art. 23 GW van iets meer vlees te voorzien. We zijn heel benieuwd wat u van deze voorbeelden vindt, en hoe u denkt dat ze zich verhouden tot art. 23 GW én de (aangescherpte) burgerschapsopdracht. Dit is wat ons betreft het voornaamste onderwerp van gesprek, aanstaande dinsdag. Om u direct al wat meer mee te nemen in ons denkproces, starten we het overleg met een korte presentatie van ons.

Wat spelen uit mijn nu komt! Mocht u vooral nog vragen hebben, dan hoor ik het natuurlijk graag.

Een kleine waarschuwing: u ontvangt zo direct nog een andere mail van mij, over een ander onderwerp. Schrik niet van het fysieke uithoudingsvermogen van mijn kant :-)

Vriendelijke groeten,

5.1/2.e

Van: 5.1/2.e

Verzonden: woensdag 21 december 2022 10:48

Aan: 5.1/2.e; 5.1/2.e @gmail.com>

CC: 5.1/2.e @minocw.nl>; 5.1/2.e @minocw.nl>

Onderwerp: RE: Beleidsreactie Onderwijsraadadvies artikel 23 GW

Beste 5.1/2.e

Waar, dan zien we u dan!

Zoals ik in mijn eerste mail al aangaf, willen we in dit gesprek vooral nadruk leggen op een aantal voorbeelden van praktijken die buiten de grenzen van artikel 23 GW en van de aangescherpte burgerschapsopdracht (of dan niet meer toelaatbaar zijn). Het zou fijn zijn als u voortaan het overleg al even maar de door ons uitgewerkte voorbeelden zou willen kijken. Wij voeren u de voorbeelden uiterlijk 5 januari toe.

Fijne feestdagen!

5.1/2.e

Van: 5.1/2.e; 5.1/2.e @gmail.com>

Verzonden: woensdag 21 december 2022 10:37

Aan: 5.1/2.e @minocw.nl>

Onderwerp: Re: Beleidsreactie Onderwijsraadadvies artikel 23 GW

Dag 5.1/2.e

Ik heb het genoteerd. Ik zal er zijn. Tot 10 januari.

Vriendelijke groet

En fijne feestdagen

5.1/2.e

Op wo 21 dec. 2022 08:30 schreef 5.1/2.e @minocw.nl>:

Beste 5.1/2.e

Veel dank voor uw snelle reactie, en heel fijn dat u met ons wilt meedenken!

Voor ons komt dinsdag 10 januari het beste uit, bij voorkeur van 12:30 tot 13:30. Werkt dat ook voor u? We zouden u die middag graag in Den Haag ontvangen, maar kunnen er ook een virtueel overleg van maken, als dat u beter uitkomt.

Vriendelijke groeten,

5.1/2 e

Van: paul zoontjens 5.1/2 e @gmail.com>

Verzonden: dinsdag 20 december 2022 13:47

Aan: 5.1/2 e @minocw.nl>

Onderwerp: Re: Beleidsreactie Onderwijsraadadvies artikel 23 GW

Beste 5.1/2 e

Dank voor je mail. Ik zou op de vrijdagmiddagen kunnen, behalve 20 januari. Verder heb ik nog 10, 11 of 16 januari.

Met vriendelijke groet

5.1/2 e

Op di 20 dec. 2022 11:37 schreef 5.1/2 e @minocw.nl>:

Beste 5.1/2 e,

Eerder hebben wij contact gehad rondom de lezing die u op het ministerie van OCW gaf over de grenzen en kansen van artikel 23 GW. De lezing vond plaats als onderdeel van een bredere reeks bijeenkomsten die we op OCW hadden om met elkaar en met de minister te komen tot een eenduidige positie ten opzichte van artikel 23 GW en de dilemma's die zich rondom het grondwetsartikel afspelen. Een dergelijke positie was voor ons belangrijk om verder te kunnen met de uitwerking van verschillende beleidsthema's, in het bijzonder het thema burgerschap en vrij en veilig onderwijs. De positie zou uiteen worden gezet in de beleidsreactie op het advies dat de Onderwijsraad in 2021 uitbracht over de grenzen en kansen van artikel 23 GW.

De afgelopen maanden zijn we druk met de beleidsreactie in de weer geweest. Maar met name op het moment dat we concrete voorbeelden willen geven van de praktijken die binnen de grenzen van artikel 23 GW niet mogelijk moeten zijn, merken we dat we tegen vragen aan blijven lopen. De grenzen die de Onderwijsraad schetst zijn zo genuanceerd dat ze eigenlijk weinig richting geven. In de beleidsreactie willen we juist wel een richting geven, willen we duidelijk maken waar wat onze minister betreft de grens moet

worden getrokken. Maar waarom dan precies daar? Hoe verhoudt zo'n harde grens zich tot de grenzen zoals die de afgelopen decennia zijn verondersteld en hoe verhoudt zo'n harde grens zich tot de oude én aangescherpte burgerschapsopdracht?

Dit zijn vragen die we graag met u zouden willen bespreken, bij voorkeur al in januari. Zou u hier tijd en ruimte voor hebben? Het gesprek zou plaatsvinden binnen een kleine groep en hoeft niet meer dan een uur te duren. Als basis voor het gesprek zouden we de voorbeelden gebruiken die we nu in de beleidsreactie hebben uitgewerkt, maar waarvan we nog twijfelen of ze hun doel wel dienen.

Ik hoor heel graag van u!

Vriendelijke groeten, en alvast mooie feestdagen gewenst.

5.1/2.e
Beleidsmedewerker

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)
Directie Primair Onderwijs (PO), afdeling BSJ
Rijnstraat 50 | 2515 XP | Den Haag
Postbus 16375, | 2500 BJ | Den Haag

06 5.1/2.e

5.1/2.e @ info@ocw.nl

Voorbeelden voor in de Kamerbrief over art. 23 GW

Zoektocht naar bruikbare voorbeelden van onwenselijke onderwijspraktijken voor in de kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

NB: dit document is enkel bedoeld om de zoektocht naar bruikbare voorbeelden en de daarbij gepaste toon te ondersteunen. De opmaak en de juiste taal zijn daarom achterwege gelaten.

In de introductie op de Kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten' benadrukken we de opdracht die scholen hebben in relatie tot het kind. We maken duidelijk dat in het huidige tijdsframe de belangen van het kind in het onderwijs voorop moeten staan. Kinderen moeten onderwijs krijgen dat hen voorbereidt op actieve deelname aan de democratische rechtsstaat. Daarnaast moeten leerlingen zich in het onderwijs altijd vrij en veilig voelen.

Dit is een perspectiefverschuiving ten opzichte van de afgelopen honderd jaar, waarin bij de inrichting van scholen de vrijheid van ouders om een keuze te maken voor onderwijs dat paste bij hun levensbeschouwing of opvoedingsideaal centraal stond. In die context werd ook artikel 23 van de grondwet (hierna: GW) opgeteld, dat ertoe diende om deze vrijheid te garanderen.

Maar met een herziene kijk op het onderwijs mag ook artikel 23 GW met een herziene blik worden gezien, zo stelt de Onderwijsraad. Niet langer kan het recht op opvoedingsvrijheid en een eigen identiteit worden gebruikt als reden om de vrijheid, veiligheid en kansengelijkheid van kinderen, om allen met eenzelfde basis de democratische rechtsstaat te kunnen gaan ontdekken, niet te hoeven waarborgen.

Dat is ook het normatieve uitgangspunt waar vanuit wij de brief over art. 23 GW insteken, die niet alleen moet dienen als kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies maar bovendien als visiedocument waarin de kijk van het huidige kabinet op art. 23 GW uiteen wordt gezet. In lijn met het Onderwijsraadadvies wordt in de brief de democratische rechtsstaat en de burgerschapsopdracht die het voortbestaan van een goed functionerende democratische rechtsstaat moet waarborgen, gehanteerd om dit normatieve uitgangspunt invulling te geven.

In de brief willen wij een aantal voorbeelden geven die duidelijker moeten maken welke onderwijspraktijken zich wat ons betreft op onwenselijke wijze tot de burgerschapsopdracht en de waarden waarvoor die staat verhouden. In februari 2020 deelde de Inspectie van het Onderwijs (hierna: inspectie) dergelijke onderwijspraktijken in het 'Themaonderzoek burgerschapsonderwijs en het omgaan met verschil in morele opvattingen' op in drie categorieën:

- Scholen verhouden zich op onwenselijke wijze tot de burgerschapsopdracht wanneer ze actief en ontegenzeggelijk de burgerschapswet overtreden;
- Scholen verhouden zich op onwenselijke wijze tot de burgerschapsopdracht wanneer ze onvoldoende aandacht besteden aan het nuanceren van of compenseren voor eigen opvattingen die, zonder deze aandacht, ten koste gaan van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat ook als de burgerschapswet dit niet ontegenzeggelijk verbiedt;
- Scholen verhouden zich op onwenselijke wijze tot de burgerschapsopdracht wanneer ze onvoldoende aandacht besteden aan uitingen van leerlingen die ten koste gaan van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat ook als de burgerschapswet dit niet ontegenzeggelijk verbiedt.

Per categorie leggen wij op onderstaande pagina's kort uit waarom scholen zich hiermee op onwenselijke wijze tot de burgerschapsopdracht verhouden en geven wij een aantal concrete voorbeelden. Op de laatste pagina staan drie overige voorbeelden die niet te vatten zijn onder een van deze specifieke categorieën maar die vanuit het normatieve uitgangspunt dat in de Kamerbrief centraal staat misschien ook als onwenselijk kunnen worden beschouwd.

Actief en ontegenzeggelijk overtrede de burgerschapswet

Via de burgerschapswet stelt de burgerschapsopdracht aan scholen een aantal wettelijke eisen, bijvoorbeeld dat 'het onderwijs' zich herkenbaar richt op het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden'. Wanneer scholen niet aan deze eisen voldoen, overtreden ze de burgerschapswet. In sommige gevallen is dat ontegenzeggelijk vast te stellen.

Concreet kan dit inhouden:

1. *Dat een school, bijvoorbeeld via lesmateriaal, het idee overdraagt dat abortus wettelijk verboden*

In lijn met hun grondslag mogen scholen verkondigen dat abortus tegen hun geloofsrichting ingaat, maar daarbij moeten ze altijd noemen dat de wet stelt dat dit toegestaan is én dat andersdenkenden verdraagzaamheid verdienen. Doen ze dit niet, dan overtreden ze de eisen van de burgerschapswet.

2. *Dat een school iedere vorm van onderwijs verbant over onderwerpen als homoseksualiteit*

Dit mag niet, omdat onderwijs over seksuele diversiteit een verplicht onderdeel van het burgerschapscurriculum en van de kerndoelen in het primair en voortgezet onderwijs is. Dit betekent dat scholen het bestaan van homoseksualiteit moeten benoemen, uit moeten leggen wat homoseksualiteit is en duidelijk moeten maken dat het volgens de wet is toegestaan.

Deze voorbeelden zijn zeker ooit aan de orde geweest, maar we weten niet of dit nog steeds het geval is. Daarmee zijn de voorbeelden dus wel hypothetisch. Volgens de inspectie zijn er weinig voorbeelden van scholen die actief en ontegenzeggelijk de burgerschapswet overtreden.

Voldoende aandacht voor het schoolklimaat voor de basiswaarden

De burgerschapsopdracht vraagt niet alleen van scholen dat ze leerlingen respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat bijbrengen maar ook dat ze zorgdragen voor een schoolklimaat dat in overeenstemming is met die basiswaarden en waarin iedereen zich veilig en geaccepteerd voelt.

Dit is geen absolute wettelijke eis, en een waarvan dus niet altijd kan worden vastgesteld wanneer hij door een school overtreden wordt. Te meer vraag het van scholen dat ze er aandacht voor hebben. Dit geldt in het bijzonder voor scholen die opvattingen overdragen die, als deze verkeerd begrepen zouden worden, ten kosten kunnen gaan van de basiswaarden en van het schoolklimaat. Wanneer deze scholen dit soort opvattingen onvoldoende nuanceren of compenseren, verhouden ze zich op onwenselijke wijze tot de burgerschapsopdracht ook als ze daarmee de burgerschapswet niet ontegenzeggelijk overtreden.

Concreet kan dit inhouden:

3. *Dat een school algehele acceptatie van homoseksualiteit afwijst zonder daarbij voldoende duidelijk te maken dat dat niet betekent dat het een jongen niet vrijstaat wel homo te zijn*

Binnen artikel 23 GW is het toegestaan dat scholen hun eigen overtuigingen aan leerlingen overdragen. Dit betekent dat het scholen vrij staat om uit te dragen dat zij de algehele acceptatie van homoseksualiteit afwijzen. Tegelijkertijd is het echter hun taak om een klimaat te creëren waarin leerlingen de ruimte voelen tot autonome persoonsvorming. Besteedt een school hieraan niet voldoende aandacht, dan wordt deze ruimte beperkt en doet een school geen recht aan de burgerschapsopdracht.

4. *Dat een school de verschillen tussen jongens en meisjes benadrukt zonder daarbij voldoende duidelijk te maken dat het iedereen vrij staat te zijn wie ze willen zijn*

Op sommige scholen met een specifiek godsdienstige signatuur wordt aan verschillen tussen jongens en meisjes een grote rol toegekend. Dit kan zich bijvoorbeeld uiten in de kledingvoorschriften die aan jongens en meisjes wordt opgelegd, in de taken en rollen die impliciet of expliciet aan jongens en meisjes worden toegeschreven of in situaties waarin jongens en meisjes in de klas van elkaar worden gescheiden. Dit is in principe toegestaan, mits er geen onderscheid wordt gemaakt naar niveau of leerstof (en jongens bijvoorbeeld les over elektrotechniek zouden

krijgen wanneer meisjes leskrijgen over verzorging, dit is wettelijk verboden). Maar om echt recht te doen aan de burgerschapsopdracht, moet een school aan haar leerlingen wel voldoende duidelijk maken dat de opgelegde kledingvoorschriften, de toegeschreven rollen en de genderbinariteit telkens de leidraad vormt niet bepalend hoeven te zijn voor de manier waarop ze zich willen ontwikkelen.

Om voldoende aandacht voor de antidemocratische uitingen van leerlingen

Dat scholen de opdracht hebben om een schoolklimaat te waarborgen dat in lijn is met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en waarin iedereen zich veilig en geaccepteerd voelt, vraagt ook van hen dat zij aandacht hebben voor de antidemocratische uitingen die door leerlingen worden gedaan. Negeren ze dit soort uitingen, dan kan het door de leerlingen geïnterpreteerd worden alsof ze deze uitingen stilzwijgend accepteren. Bovendien ontnemen scholen zichzelf hiermee van de mogelijkheid om over het onderwerp in gesprek te gaan en daarmee de verdraagzaamheid onder hun leerlingen te versterken.

Concreet kan dit inhouden:

5. Dat onderwijspersoneel niet reageert op intentioneel discriminerende uitingen

Het is geen zeldzaamheid dat leerlingen discriminerende uitingen doen over maatschappelijke groeperingen. In 2013 rapporteerde het onderzoeksbureau Panteia dat 31 procent van de ondervraagde docenten had meegemaakt dat er discriminerende opmerkingen over Joden werden gemaakt, we hebben geen reden om aan te nemen dat dit minder is geworden. Discriminerende opmerkingen worden bij uitstek ook gemaakt over moslims, homoseksuelen en vrouwen, door docenten blijft dit vaak onbesproken. Dit heeft niet in de laatste plaats te maken met een gebrek aan handelingsbekwaamheid van docenten op dit gebied. Echter, los van de intentie van onderwijspersoneel moeten scholen discriminerende uitlatingen van leerlingen actief bevragen, ter bevordering van een schoolklimaat dat in lijn is met de basiswaarden van de democratische rechtstaat.

6. Dat onderwijspersoneel geen oog heeft voor niet-intentioneel discriminerende uitingen

Op 1 november 2022 startte Stichting Asian Raisins een campagne om aandacht te genereren rondom het verjaardagslied 'Hanky Panky Shanghai'. Dit verjaardagslied is ontstaan uit racistische stereotypen en dient volgens Asian Raisins te worden verbannen op scholen en op de pabo. Het lied bestaat uit een fictieve 'Chinees' taal en de handgebaren zijn racistische karikaturen die het uiterlijk van Oost- en Zuidoost-Aziatische mensen bespotten. Zelfs wanneer leerlingen dit zelf niet zo bedoelen, wordt dit als kwetsend en respectloos ervaren. In lijn met de burgerschapsopdracht hebben scholen de verantwoordelijkheid om dit bespreekbaar te maken.

Over het 100 Gebod

Onderstaande voorbeelden zijn niet direct te vatten onder een van de aangewezen categorieën maar kunnen vanuit het normatieve uitgangspunt dat in de kamerbrief centraal staat misschien ook als onwenselijk worden beschouwd. Meer dan de bovenstaande voorbeelden vinden wij deze voorbeelden wel kwetsbaar.

1. Renaissancescholen

Onlangs heeft de eerste Renaissanceschool haar deuren geopend (als particuliere school). Dit hoeft binnen de grenzen van de burgerschapsopdracht geen probleem te zijn, mits het onderwijs dat op de school gegeven wordt kansenongelijkheid of een gevoel van ongelijkwaardigheid niet in de hand werkt.

Op basis van de website van de school hebben we reden om aan te nemen dat dit wel het geval is. Op de website spreekt de Forum-school onder meer van 'klimaathysterie', van 'coronapaniek' en van 'indoctrinatie' op het regulier onderwijs. Geeft de school volgens zo'n zelfde denklijn les, dan werkt dit allereerst een houding van kinderen in de hand die het hen moeilijk zal maken om op gelijke voet met andere kinderen in de democratische rechtsstaat hun weg te vinden en die hen mogelijk zelfs isoleert van de samenleving als geheel. Daarnaast zorgt het voor een informatieasymmetrie die de kinderen in hun vervolgopleiding of op de arbeidsmarkt noodzakelijkerwijs zal tegenwerken.

2. Meldgebod voor menstruerende meisjes

Volgens de regels van Yunus Emre (stichting ISNO) in Den Haag moeten meisjes hun menstruatie melden bij de juf. De reden is dat vrouwen (volgens de geloofsleer die op deze school wordt aangehangen) tijdens hun menstruatie 'onrein' zijn en vanuit dat uitgangspunt het gebod niet mogen verrichten. Meisjes moeten hun menstruatie melden om dit gebod te waarborgen.

De overtuiging dat meisjes tijdens hun menstruatie het gebod niet mogen verrichten, mag in lijn met de godsdienstvrijheid bestaan en hoeft voor hun gevoel van vrijheid, veiligheid en gelijkwaardigheid ook geen bedreiging te vormen. Maar het gedwongen moeten melden van menstruatie heeft minder te maken met de godsdienstvrijheid van het kind en meer met godsdienstvrijheid van de ouder en de leerkracht. Een meisje zal zich alleen vrij en gelijkwaardig voelen op het moment dat het al dan niet bidden tijdens haar menstruatie een eigen keuze is. En een meisje zal zich alleen veilig voelen wanneer zij niet het idee krijgt ingeprent dat haar menstrueren een stigma verdient. De regels van ISNO respecteren dit, wat ons betreft, niet.

3. Kledingvoorschriften

Vanwege de ruimte voor eigenheid mogen bijzondere scholen van hun leerlingen en personeel verlangen dat ze met hun kleding niet zichtbaar een ander geloof uiten dan dat waarop de grondslag van de school gebaseerd is. Dit gebeurt ook op sommige reformatische en islamitische scholen. Openbare scholen mogen dit niet, en mogen religie-gerelateerde kleding zelfs verbieden wanneer het bijvoorbeeld de veiligheid van leerlingen in het geding brengt.

Vanuit dat uitgangspunt valt het als vreemd te beschouwen dat aan leerlingen van bijzondere scholen geboden wordt om (bijvoorbeeld) hoofddoeken te dragen wanneer dit ook voor hen onveilig kan zijn. Opnieuw zou binnen de herziene grenzen van artikel 23 moeten gelden: veiligheid boven godsdienstvrijheid – zeker wanneer het in de eerste plaats de godsdienstvrijheid van de ouders is en niet eens van de kwetsbare leerling zelf.

Het is ons echter niet heel duidelijk of hoofddoeken inderdaad de veiligheid verminderen. Is dit niet zo, dan is dit geen goed voorbeeld. Is dit wel zo, dan is het een goed voorbeeld voor deze brief maar zal het weer een heel nieuwe discussie openen. Want als hoofddoeken gevaarlijk zijn tijdens gym, moeten ze dan niet helemaal worden verboden? Dit willen we niet beweren. We kunnen wel stellen dat het dan aan de leerling zelf is om de afweging te maken, en dat de school dit niet kan vragen van leerlingen.

116

From: [REDACTED]
Sent Date: Wed Jan 11 13:42:26 2023
To: [REDACTED]
CC: [REDACTED]
Subject: RE: Voorbeelden kabinetsreactie art. 23 GW
Attachments: 230105 Voorbeelden kabinetsreactie art. 23_v1.0 [REDACTED].docx(38KB)

Hoi collega's #8217;s,

Dank voor het toesturen en de gelegenheid mee te lezen. Bijgevoegd onze opmerkingen bij het stuk zelf. Schrik niet van de hoeveelheid, soms zijn het ook terugkerende punten. Daarnaast hieronder nog wat meer algemene punten, die jullie deels bekend zullen voorkomen.

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

5.2/1 + 5.1/2.c

Het lijkt ons goed hier op korte termijn verder over te spreken met elkaar. Hoe zien jullie dat? En hoe ziet jullie vervolproces eruit?

Hoor graag, en bel gerust als overleg nodig is.

Groet!

5.1/2.e

Van: 5.1/2.e @minocw.nl>

Verzonden: donderdag 5 januari 2023 15:40

Aan: 5.1/2.e @owinsp.nl>

CC: 5.1/2.e @minocw.nl>; 5.1/2.e @minocw.nl&5.1/2.e

@minocw.nl>; 5.1/2.e @minocw.nl>; 5.1/2.e

@minocw.nl

Onderwerp: Voorbeelden kabinetsreactie art. 23 GW

Ha 5.1/2.e

Zoals je al eerder hebt meegekregen zijn wij bij OCW druk in de weer met de kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies rondom artikel 23 GW. De afgelopen tijd hebben we ons vooral gericht op het uitwerken van concrete voorbeelden om de kabinetsreactie van wat meer vlees te voorzien. Daaruit is nu een document geboren met negen voorbeelden én een kleine inbedding van de voorbeelden.

Zou ik jou ogen uitnodigen om op dit document mee te kijken? Je vindt het document in de bijlage. Het zou heel fijn zijn als het je lukt om het document vóór volgende week woensdag (11 jan) van feedback te voorzien. Onze ambitie is om het eind volgende week (uiterlijk 13 jan) aan onze minister voor te leggen. Voor die tijd hebben we natuurlijk graag nog een beetje ruimte om jouw feedback te verwerken.

Ik hoor het heel graag!

Vriendelijke groeten, ook namens 5.1/2.e en 5.1/2.e

5.1/2.e

Beleidsmedewerker

.....
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)

Directie Primair Onderwijs (PO), afdeling BSJ

Rijnstraat 50 | 2515 XP | Den Haag

Postbus 16375, | 2500 BJ | Den Haag

.....

06 5.1/2.e

5.1/2.e @minocw.nl

118

From: [REDACTED]
Sent Date: Wed Jan 11 16:59:46 2023
To: [REDACTED]
CC:
Subject: VOO 11-1

[REDACTED]
[REDACTED]

- * Is OWR wel neutraal genoeg?
- * Maatschappij is nogal veranderd sinds art. 23
- * DR vergt ook dat wetten zich ontwikkelen naargelang maatschappij zich ontwikkelt
- * Positief dat DR centraal wordt gesteld
- * Verplichte kern en ruimte erom heen sterk
- * Hoe werkt dat dan in de praktijk
- * Bestaat er wel zoiets als waardenvrije kern en daarna pas identiteit. Is allemaal zelfde school, leraar en onderwijs
- * Hoe verhoudt dr zich tot scheiden van jongens en meisjes
- * Botsing van grondrechten
- * Hierarchie van grondrechten (klassieke eerst, dan de sociale)
- * Waarden geef je altijd mee
- * Mag wel merkbaar zijn voor leerlingen, maar wel ruimte ervaren om eigen weg in te kiezen
- * Maar dit gaat over scholen die dat zelf uitstralen
- * Waarom moeten scholen überhaupt opvattingen hebben over het huwelijk?
- * Moeten religieuze of levensbeschouwelijke opvattingen ook van invloed zijn op andere mensen? En mag dat vanuit de school komen?
- * Sociale veiligheid als invalshoek en perspectief
- * Schoolcultuur meer tastbaar maken
- * Inspectie handhaaft niet op scholen die meldplicht sociale veiligheid niet naleven
- * Scholen meebewegen met samenleving in termen van identiteit, openbare scholen kunnen niet ontkleuren en blijven
- * Steeds grotere verschillen tussen art. 23 en werkelijkheid. Veel bijzondere scholen maar weinig religieuze mensen
- * Is er serieus onderzoek gedaan naar vrijheid van richting? Niet echt
- * <https://voo.nl/nieuws/2021-de-staat-van-het-onderwijs-wat-nu#:~:text=20%20procent%20van,weinig%20wordt%20gehandhaafd.>

[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]

..
Team Maatschappelijke Vraagstukken, afdeling Bestuur, Maatschappij en Regelgeving
Directie Voortgezet Onderwijs
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Rijnstraat 50 | 2515 XP Den Haag

[REDACTED]

[REDACTED]@minocw.nl
[Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap | Rijksoverheid.nl](https://www.minocw.nl)

125

From: 5/12 e
Sent Date: Mon Feb 20 15:55:50 2023
To: 5/12 e
CC: 5/12 e
Subject: FW: 13-02-2023 Kabinetsreactie_Onderwijsraadadvies_Grenzenstellenruimtelaten.docx

Ha 5/12 e

Ik had 5/12 e nog even mijn aantekeningen meegegeven. Zie zijn aanvullende suggestie.
Kun je daar nog wat mee?

Groet,

5/12 e

5/12 e
Directie Voortgezet Onderwijs
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Rijnstraat 50 | 2515 XP Den Haag

065 12 e
5/12 e @minocw.nl

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap | Rijksvergadering

Van: 5/12 e @minocw.nl>
Verzonden: maandag 20 februari 2023 12:05
Aan: 5/12 e @minocw.nl>
Onderwerp: RE: 13-02-2023 Kabinetsreactie_Onderwijsraadadvies_Grenzenstellenruimtelaten.docx

Ik heb even raps met je inschatting

Ik heb een optie om een tabel en/of visueel toe te voegen met de delta die dit kabinet extra moet op de 3 aanbevelingen van de OR?
Dit op welke manier zijn we duidelijker en wat mag (straks) niet meer tov daarvoor? Maakt bijdrage van dit kabinet aan duidelijkheid
en kan zorg voor democratische rechtstaat veel helderder, zonder een af absoluut product uit te stralen

Van: 5/12 e @minocw.nl>
Verzonden: maandag 20 februari 2023 08:39
Aan: 5/12 e @minocw.nl>
Onderwerp: Fwd: 13-02-2023 Kabinetsreactie_Onderwijsraadadvies_Grenzenstellenruimtelaten.docx

FYI

Begin doorgestuurd bericht:

Van: 5/12 e @minocw.nl>
Datum: 20 februari 2023 om 08:34:00 CET
Aan: 5/12 e @minocw.nl>, 5/12 e @minocw.nl>
Onderwerp: 13-02-2023 Kabinetsreactie_Onderwijsraadadvies_Grenzenstellenruimtelaten.docx

Ha 5/12 e

Mooie brief, zie nog enkele opmerkingen in de bijlage.

Mijn grootste vraag is nog wel of we met deze brief daadwerkelijk meer duidelijkheid geven (zoals we betogen) dat vind ik in alle eerlijkheid nog wel een lastige vraag.

Groet,

5 1/2

5/12/8

Van: 5/12/8
Verzonden: maandag 20 februari 2023 17:50
Aan: 5/12/8
Onderwerp: RE: Overleg PVO
Bijlagen: NTB concept Kamerbrief voortgang beleidsagenda informele scholing.docx; Concept Kamerbrief voortgang beleidsagenda informele scholing.docx

Ha 5/12/8

Hierbij de stukken die de lijn in zijn gegaan en die het onderwerp van de bespreking zullen vormen. Er zijn geen andere voorbereidende stukken opgesteld.

De uitnodiging stuur ik zo door.

5/12/8

-----Oorspronkelijk bericht-----

Van: 5/12/8 @minocw.nl>
Verzonden: maandag 20 februari 2023 17:39
Aan: 5/12/8 @minocw.nl>; 5/12/8 @minocw.nl>
Onderwerp: Overleg PVO

5/12/8

en 5/12/8

Ik schuif morgen aan bij overleg over informeel onderwijs met MPVO. Hebben jullie stukken en uitnodiging voor mij?

Groet

5/12/8

Verstuurd vanaf mijn iPad

nota

TER VOORBEREIDING
Aan: MPVO

Wetgeving en Juridische
Zaken

Van
S 12 e
T +31 6 5 12 e

Datum
06 maart 2023

Referentie

Bijlagen
Ppt presentatie
Conceptbrief beleidsreactie

Artikel 23 beleidsreactie

Aanleiding

- In oktober 2021 heeft de Onderwijsraad het advies 'Ruimte laten, grenzen stellen' gepubliceerd.
- De conceptbeleidsreactie op dit advies is bij nota van 13 februari jl. aan u voorgelegd.
- Op woensdag 8 maart 2023 is met u een brainstorm gepland, om het concept toe te lichten en uw opmerkingen te vernemen.
- In de beleidsreactie en de begeleidende powerpointpresentatie is aangegeven vanuit welke visie wij artikel 23 interpreteren.
- En welke (concrete) gevolgen dat heeft voor de manier waarop de democratische rechtsstaat in het onderwijs tot uitdrukking moet komen.
- Deze visie stelt de democratische rechtsstaat voorop als uitgangspunt voor het onderwijs. De eigen grondslag van de school mag in het onderwijs zichtbaar zijn, maar mag nooit de boventoon voeren ten opzichte van dat democratisch-rechtsstatelijke uitgangspunt.
- Wij zijn benieuwd of deze visie aansluit bij de uwe. Voor zover dat niet zo is, bespreken we graag met u welke consequenties dat heeft voor de inhoud van het beleid t.a.v. verscheidene (ook in de powerpoint genoemde) praktijkvoorbeelden en beleidsdossiers.

Toelichting

Inhoud advies Onderwijsraad

- Het advies van de Onderwijsraad neemt de democratische rechtsstaat als uitgangspunt bij de vraag welke ruimte de vrijheid van onderwijs aan scholen geeft.
- Iedere school in het publiek bekostigde bestel heeft de verplichting democratisch burgerschap te bevorderen. De Onderwijsraad meent dat deze 'gemeenschappelijke kern' beter kan worden omschreven en bepaald in de regelgeving, al voldoet de burgerschapsopdracht als basis.
- Een school heeft de ruimte om, naast deze gemeenschappelijke kern, een eigen visie op het goede leven aan kinderen over te dragen. Dit verhaal over de eigen overtuiging vanuit de grondslag van de school is voor de Onderwijsraad nadrukkelijk iets wat een school kan toevoegen aan deze verplichte, gemeenschappelijke kern (en dus niet andersom).

- Er is ook een buitengrens: dat wat een school niet mag. Het is zaak daar scherp op toe te zien. Het bestaande instrumentarium (waartoe ook het strafrecht behoort) volstaat daartoe.
- De Onderwijsraad gaat geeft op vier recente kwesties zijn visie: onderscheid naar levensovertuiging bij toelatingsbeleid, seksualiteit en man-vrouwverhoudingen in lesmateriaal, leerlingen voor of tijdens lessen scheiden naar geslacht, en religie-gerelateerde kledingvoorschriften op scholen.
- De Onderwijsraad wijst geen van deze vormen van onderscheid af. Maar hij stelt wel dat alertheid is geboden als dit type onderwijs aan de orde is. Scholen mogen niet indoctrineren (door bijvoorbeeld uitsluitend hun eigen visie te presenteren) of discrimineren.
- Ten slotte stelt de Onderwijsraad dat ook de overheid de democratische rechtsstaat als richtsnoer dient te nemen.

Inhoud conceptbrief

De inhoud van de conceptbrief is toegelicht in de reeds genoemde nota van 13 februari jl. Hieronder wordt de inhoud van die nota volledigheidshalve (in cursief) herhaald.

Kernpunten

- *In oktober ontving u van ons een tweede conceptversie van de kabinetsreactie, waarin wij naar aanleiding van de gesprekken die we rond de zomer over artikel 23 GW voerden een duidelijker normenkader hadden opgenomen dan voorheen.*
- *In uw reactie gaf u, onder meer, aan dat het normenkader wat u betreft nog scherper kon worden gepresenteerd en concrete voorbeelden daarbij zouden helpen. U wilde in de brief de belofte opnemen dat, mocht blijken dat dit gekozen normenkader standaarden stelt waaraan het huidige inspectiekader niet voldoet, het inspectiekader zal worden herzien.*
- *Van het ministerie van BZK kregen wij terug dat een voorgesteld normenkader moest zijn voorzien van een juridisch houdbare grond.*
- *De inspectie gaf aan geen bewijs te zien van de suggestie dat het huidige inspectiekader niet voldoende scherp zou zijn, en sprak zich uit tegen het noemen van controversiële voorbeelden.*
- *Zowel BZK als de inspectie en collegadirecties van OCW vonden de algehele toon van de brief polariserend.*
- *In de bijgevoegde conceptversie hebben wij alle feedback proberen te verwerken.*

Toelichting

Naar aanleiding van uw vraag om een scherper normenkader onderstrepen we in de brief dat de school weliswaar een eigen visie op 'het goede leven' mag hebben en die in het onderwijs mag uitdragen, maar dat deze nooit de boventoon mag voeren ten opzichte van de burgerschapsopdracht. In diezelfde lijn expliciteren we de mogelijkheid dat de inspectie naast praktijken die nooit worden beschermd door art. 23 GW ook praktijken mag begrenzen waarvan kan worden gesteld dat ze ooit werden beschermd door art. 23 GW maar die in de context van de huidige burgerschapsopdracht niet langer acceptabel zijn.

Voor beide categorieën is er een aantal voorbeelden opgenomen om het normenkader te verduidelijken. Voor de eerste categorie noemen we de voorbeelden: het propageren van geweld, het dwingen van kinderen uit de kast te komen en het in lesmateriaal verheerlijken van de doodstraf. Hiertegen mag en zal de inspectie zonder meer optreden.

Voor de tweede categorie noemen we de voorbeelden: het aanbieden van naar sekse gescheiden onderwijs, het misbruiken van leermiddelen met daarin traditionele visies op de rolverdeling tussen mannen en vrouwen en het onderschrijven door een school van de Nashville-verklaring. Deze voorbeelden hebben tot op heden gevallen in een grijs gebied waarover in de samenleving echter niet zelden ongemak bestaat. De brief stelt dat het wenselijk is om meer duidelijkheid over dit type kwesties te geven.

In de brief wordt aangegeven dat u samen met de inspectie zult bekijken of de huidige onderzoekskaders wel voldoende richting geven om in bovenstaande voorbeelden een oordeel te vellen over de naleving van de wet en dat u, indien nodig, de onderzoekskaders zal aanpassen. De inspectie zelf heeft (in een ander verband) weinig noodzaak te zien voor aanpassing van de onderzoekskaders voor zover deze het burgerschap betreffen.

Naar aanleiding van de vraag van BZK over juridische haalbaarheid zijn wij nauw gaan samenwerken met WJZ. Het voorgestelde normenkader zoals dat nu in de brief staat uitgelegd, vindt haar grond in artikel 23 van de Grondwet, de burgerschapsopdracht en in de zorgplicht die scholen hebben voor veiligheid. De nu aan u voorgelegde versie van de brief is, als gezegd, nog niet met BZK afgestemd.

Controversiële voorbeelden vond de inspectie schadelijk omdat ze zouden polariseren en omdat ze zouden suggereren dat de inspectie nu haar werk niet goed doet. Om polarisering en onterechte claims over de kundigheid van de inspectie te voorkomen, hebben we alle voorbeelden in de brief aan de huidige toezichtspraktijk ontleend.

130

Brainstorm artikel 23 Grondwet /
beleidsreactie advies OR

8 maart 2023

Artikel 23

- Vrijheid van onderwijs
 - Stichting, inrichting, richting
- Geen absoluut recht: de wetgever mag beperken
- Maar de vrijheid van richting wordt geacht veel bescherming aan scholen te bieden
- Inperking daarvan dus maar beperkt mogelijk en zoveel mogelijk in de wet zelf
- Anders gezegd: hoge materiële en procedurele drempel

Doorwerking van deze principes in wetgeving/toezicht

- Lange tijd nagenoeg geen regels over visies op “het goede leven”
- In 2021 aangescherpte burgerschapsopdracht
- In wetsgeschiedenis daarbij duidelijk aangegeven dat er terughoudend toezicht wordt gehouden op de eigen (levensbeschouwelijke) visie van scholen
- Focus onderwijswetgeving dus vooral op “gemeenschappelijke kern”
- En zeer beperkt op de “buitengrens”
- Anders gezegd: het moet tamelijk extreem worden wil er gehandhaafd kunnen worden op de inhoud van de visie van scholen.
- Waar de grens ligt is moeilijk te zeggen, maar denk dan vooral aan veiligheidsvraagstukken, discriminatie, haatzaaien.

Wat kan wel?

- Er is dus maar heel beperkt perspectief op toezicht op “schurende” visies (tenzij we de wettelijke burgerschapsopdracht aanscherpen – bepaald geen sinecure)
- Dat soort visies mogen er doorgaans immers zijn...
- **...mits het onderwijs ook genoeg aandacht geeft aan de (basiswaarden van de) democratische rechtsstaat** (→ de gemeenschappelijke kern)
- Dáár kunnen we dus wél scherp(er) op zijn – dat is dus ook de focus van de beleidsreactie.

Hoe dan?

- Principeel: door aan te geven dat de democratische rechtsstaat voorop moet staan in het onderwijs, de visie van de school mag nooit de boventoon voeren (in lijn met wat de OR zegt)
 - In feite zeggen we daarmee: de grondslag van de school is niet gelegen in een bepaalde levensbeschouwelijke visie, maar in de democratische rechtsstaat

- Wetgeving / beleid:

Indringender wetgeving over de kern

- Kerndoelen burgerschap
- Evt. onderzoekskaders (i.o.m inspectie)

Waar mogelijk duidelijker omkaderen buitengrens:

- beperken gebruik identiteitsverklaringen bij toelating
- toezicht informeel onderwijs

- Toezicht

- Door niet terughoudend te zijn bij het toezicht of er wel genoeg aandacht is voor de basiswaarden van de democratische rechtsstaat
- Juist in gevallen waarin scholen orthodoxe visies op het goede leven hebben (in de brief zijn als voorbeelden genoemd: geschieden onderwijs, de Nashville verklaring, behoudende visies op man vrouw verhoudingen).
- Beleidsregel financiële sancties, wetsvoorstel instrumentarium

Van: 5/12 e
Verzonden: vrijdag 24 maart 2023 08:39
Aan: 5/12 e
Onderwerp: Terugkoppeling gesprek MPVO art. 23

Categorieën: Categorie Geel

Ha allen,

Hierbij even een korte terugkoppeling van de technische briefing/college/brainstorm/wat het ook was:

- Wat het in ieder geval wel was is een fijn gesprek en we hebben veel antwoorden gekregen.
- Allereerst heeft 5/12 e kort uitleg gegeven over art. 23. Het gesprek ging daarna veel over de brief.
- 5/12 e en 5/12 e hebben aangegeven dat hoe de brief nu is geschreven echt moet worden gezien als een grote stap. Deze brief laat een hele andere kijk zien op art. 23. Dit moet niet te lichtzinnig worden opgepakt.
- 5/12 e gaf aan dat kan worden aangegeven dat deze nieuwe visie nodig is omdat de samenleving meer divers is geworden en dus het onderwijs uniformer moet worden om elkaar te vinden en elkaar te begrijpen/respecteren/etc. MPVO vond dit een hele mooie verwoording: het gaat om het DNA van Nederland, verbinden, verhouden. De verwoording van 5/12 e moet wel echt worden gezien als een laatste stap, we zijn nu bij stap 1.
- MPVO vindt de nieuwe kijk op art. 23 een mooie stap en ziet in dat deze brief niet gelijk alles moet willen uitrollen. Dit ook na de weerstand bij het thema lentekriebels. Verandering als deze moet op een rustig tempo gebeuren. Om deze reden zal deel twee van de brief er anders uit gaan zien.
- Deel twee kan worden opgedeeld in de harde kant en de zachte kant (dit is niet de benaming die we willen gebruiken, maar we wisten nog niet wat wel en dit is voor nu duidelijk voor iedereen):
 - Harde kant: wetgeving, burgerschapsopdracht, WTMO, wet bestuurlijk instrumentarium, etc. Geen grijs gebied, maar in de praktijk soms wel en dan is daar de zachte kant voor.
 - Zachte kant: inspectie voert het gesprek met de school. Dit zijn lastige gesprekken. Hiervoor kunnen wij een handreiking/bouwstenen bieden. Daarnaast casuïstiek bespreken, maar dan wel gericht op het gesprek dus niet gericht op buikpijn/het kan toch niet zijn dat... Positief insteken vanuit het belang van het kind en zeker niet polariserend.
- Vervolgstap: de burgerschapsopdracht is aangescherpt. Binnenkort komt er een evaluatie en de vraag moet dan worden gesteld of een verdiepingsslag nodig is. De vraag is hoe het allemaal wordt toegepast in de praktijk. Geen concrete toezeggingen.

Ik zal vandaag een eerste poging doen om dit in de brief te verwerken. Begin volgende week zal ik deze naar 5/12 e sturen.

Fijn weekend alvast!

Groet, 5/12 e

nota

TER BESLUITVORMING
Aan: MOCW, MPVO

Primair Onderwijs

Van

5126

T +31(0)126

Datum

12 april 2023

Referentie

Bijlagen

Conceptversie kabinetsreactie
Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen,
ruimte laten'

Intern OCW afgestemd
WJZ

Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Aanleiding

In oktober 2021 heeft de Onderwijsraad het advies 'Ruimte laten, grenzen stellen' gepubliceerd. Op 22 januari 2022 is door de vaste commissie voor OCW om een kabinetsreactie op dit Onderwijsraadadvies gevraagd. Sindsdien hebben er met MPVO drie brainstorms over dit onderwerp plaatsgevonden en heeft MPVO verschillende conceptversies van de kabinetsreactie ontvangen. Naar aanleiding van de laatste brainstorm op 23 maart 2023 hebben wij een nieuwe versie van de kabinetsreactie geschreven.

Geadviseerd besluit

- Hebben wij de goede toon te pakken in deze versie van de brief?
- Kunnen we deze versie interdepartementaal delen voor afstemming?

Kernpunten

- In de brainstorm van 23 maart 2023 spraken we af om de focus van de brief te verleggen van het poneren van een scherp normenkader naar het vragen om openheid voor dialoog, om polarisering naar aanleiding van de kabinetsreactie te voorkomen.
- De huidige briefversie is nog niet afgestemd met de Inspectie van het Onderwijs. Zij zijn inmiddels wel uitgenodigd voor een overleg over deze briefversie.
- De huidige briefversie is ook nog niet afgestemd met BZK. Ons voorstel is om dit te doen nadat wij uw feedback op de brief hebben teruggekregen.

Toelichting

Veranderingen t.a.v. vorige versie

De voornaamste veranderingen ten aanzien van de vorige versie zijn als volgt:

- De focus van de brief is verlegd van het poneren van een scherp normenkader naar het vragen om verbinding, respect en openheid voor dialoog. Het begint met het juiste gesprek op school.
- In de brief is ruimte gemaakt voor een grijs gebied waar het aankomt op het handelen van de inspectie. Dat de inspectie optreedt wanneer de grenzen van de onderwijsvrijheid worden overtreden, spreekt voor zich. Dit staat nog altijd in de brief. Maar in veel gevallen is het niet direct duidelijk of de grenzen van onderwijsvrijheid zijn overtreden. De brief benadrukt de waarde van het houden van een goed gesprek met alle betrokkenen op school.

- Veel van de concrete voorbeelden zijn uit de brief verwijderd, omdat voorbeelden in de brief nu in de eerste plaats moeten dienen als illustratie van de gevraagde openheid voor een goed gesprek en de in dat verband geldende eisen. Die eisen moeten nog concreter worden uitgewerkt, mede op basis van de toezichtspraktijk, waarover wij de komende tijd met de inspectie gesprek gaan. Dat gesprek zal er hopelijk ook toe leiden dat we met meer concrete voorbeelden kunnen komen over hoe deze eisen in de praktijk worden getoetst en toegepast.
 - Wij hebben vooralsnog één concreet voorbeeld kunnen vinden dat deze functie kan dienen, namelijk het voorbeeld van het meldgebod menstruerende meisjes. Het noemen van **alleen** dit voorbeeld brengt wel risico's met zich mee. Gegeven het wantrouwen dat al bestaat tussen overheid en moslimgemeenschap, kan dit toch als polariserend worden ervaren. Vanuit de islamitische gemeenschap hebben wij al meermaals gehoord dat het door hen als stigmatiserend wordt ervaren wanneer zij keer op keer in een negatief daglicht worden gezet.
 - Wij hebben ook één abstracter voorbeeld toegevoegd, namelijk het voorbeeld van de Week van de Lentekriebels. Deze kunnen we ook in de brief opnemen voor balans in de brief. Het faciliteren van gebedsruimtes op openbare scholen kan, wanneer dit gewenst is, ook als voorbeeld worden toegevoegd.

Politieke overwegingen

- In het coalitieakkoord is opgenomen dat er geen noodzaak is om artikel 23 Grondwet aan te passen.
- Deze kabinetsreactie is in lijn met het coalitieakkoord.

Juridische overwegingen

De kabinetsreactie is in nauwe samenwerking met WJZ tot stand gekomen.

Financiële gevolgen

De brief bevat geen nieuwe financiële voornemens. Alle maatregelen die in de brief worden genoemd zijn al eerder geïntroduceerd en geacordeerd en zijn op het bestedingsplan van VO en MBO te vinden.

Informatie die niet openbaar gemaakt kan worden

N.v.t.

Planning

- 26 april Overleg met inspectie
- 8 mei Einde reces, reactie MOCW en MPVO
- 9 mei Voorleggen aan BZK
- 10 mei Verwerken feedback BZK + in tas MOCW en MPVO
- 12 mei Aanleveren CWIZO
- 22 mei CWIZO
- 6 juni RWIZO
- 9 juni MR

Deze planning is bijzonder krap en laat weinig ruimte voor grote aanpassingen.
Een alternatief kan daarom zijn de CWIZO van 12 juni met een MR van 23 of 30 juni.

134

From: 5/1/2 e
Sent Date: Mon Apr 17 16:48:38 2023
To: 5/1/2 e
CC: 5/1/2 e
Subject: RE: Gesprek over art. 23

Hoi 5/1/2 e

Excuus voor de late reactie. Je kan 5/1/2 e, 5/1/2 e en mijzelf uitnodigen. Ik zal ook nog een van onze juristen vragen aan te sluiten, maar plan gerust alvast in, dan zorgen wij dat het in de agenda's past.

Groet 5/1/2 e

Van: 5/1/2 e @minocw.nl>
Verzonden: dinsdag 4 april 2023 14:36
Aan: 5/1/2 e @owinsp.nl>; 5/1/2 e @owinsp.nl>
CC: 5/1/2 e @minocw.nl>; 5/1/2 e @minocw.nl>
Onderwerp: Gesprek over art. 23

Hoi 5/1/2 e 5/1/2 e

Zoals jullie weten zijn we al geruime tijd aan het schrijven aan de beleidsreactie op het advies van de Onderwijsraad 'Grenzen stellen, ruimte laten.' Jullie en collega's hebben daar ook meermaals een bijdrage aan geleverd, waarvoor dank!

Graag zouden we op niet al te lange termijn met jullie en/of collega's om tafel willen om verder te spreken over de brief. Dat werkt denk ik wat sneller dan weer schriftelijke input vragen. Bij welke collega('s) kunnen we ons het beste melden daarvoor?

We zullen een herschreven versie van de brief, en de concrete vragen, op voorhand delen.

Hartelijke groet,

5/1/2 e

5/1/2 e

Ten Maatschappelijke Vraagstukken, afdeling Bestuur, Maatschappij en Regelgeving
Directie Voortzetting Onderwijs
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Rijksstraat 50 | 2515 XP Den Haag

Op 5/1/2 e

5/1/2 e @minocw.nl
[Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap | Rijksoverheid.nl](mailto:5/1/2 e@minocw.nl)

135

From: 5/12 e
Sent Date: Tue Apr 18 08:48:35 2023
To: 5/12 e
CC:
Subject: FW: 5-4 Kabinetsreactie art. 23 GW [redacted] 2.docx
Attachments: 5-4 Kabinetsreactie art. 23 GW [redacted] 2.docx(128KB)

OK, dank voor jou

Van: 5/12 e @minocw.nl>
Verzonden: maandag 17 april 2023 23:28
Aan: 5/12 e @minocw.nl>; 5/12 e @minocw.nl>
CC: 5/12 e @minocw.nl>
Onderwerp: 5-4 Kabinetsreactie art. 23 GW [redacted] 2.docx

Ha, dank voor het toesturen. Ik heb het gelezen, her en der wat opmerkingen gemaakt, maar wat ik mis is wat de minister wilde overbrengen in de brief.
Ik citeer uit mijn aantekeningen:

Dialogo en betrokkenheid, hoe werk je binnen de democratische kern. We willen niet polariseren, want dan test je de democratische rechtstaat. Geef hier een paar voorbeelden: identiteitsverklaringen, kwaliten.

We willen het goede gesprek over de democratische rechtstaat, we willen vermijden wat niet behulpzaam is bij dit gesprek. Welk vehikel heb je dan om te komen tot dat goede gesprek, wat is dat goede gesprek nu: Bedenk daar manieren bij die dit mogelijk maken.
Gebruik daarbij termen als openheid, ontvankelijkheid, geen polarisatie/normatief. Werk aan veiligheid, transparantie en verbinden. Bedenk met elkaar procesnormen, zorg dat die kant van de rechtstaat goed verloopt.

Vraag is of je het redt met alleen de proces normatieve kant.
Meer waarde, ook in de individuele gevallen. Rechtstaat is nooit neutraal.
Noem dat een paar voorbeelden: **lenteziektes**, menstruerende meisjes, misschien Paarse vrijdag

Democratische kern, welke voorbeelden kun je daarvoor geven, hoe geef je daar invulling aan?

Harde en zachte kant. Voorbeelden als fenomeen. Hoe verhoudt de harde kern zich tot de zachte kern.
IN dossiers deze zaken verbinden

Kijk uit voor polarisatie, dat wil M niet.

Zachte kant zijn de bouwstenen voor het goede gesprek. NIET IN wetgeving. Het GESPREK vindt dus met elkaar op school plaats. Dus met het Schiedamse voorbeeld, zien wij dat het gesprek op school in openheid, ontvankelijkheid, polarisatie/normatief vermijdend niet goed is verlopen. De schoolleiding zou in dit geval met de leerlingen om tafel moeten gaan, in alle openheid en bla die bla.
Bedenk met elkaar procesnormen, zorg dat die kant van de rechtstaat goed verloopt.

Dus nieuw aan de brief zal zijn:

- * Omdraaiing vrijheid-rechtstaat
- * Introductie van de zachte kant
- * Casuïstiek dus zo bekijken (hard en zacht)
- * Grote dossiers gaan we ook langs die lijnen bekijken
- * En opletpunt van 5/12 e als we naar de burgerschapsopdracht gaan kijken, kijken we naar de **toepassing** in de PRAKTIJK, niet dat we de opdracht willen aanscherpen.

5/12 e heb jij nog aanvullingen op dat gesprek van toen?

Volgens mij zijn het maar een paar zinnen die maken dat de context veel liever en inclusiever is geworden.

Zouden jullie willen proberen dat meer in de brief tot uiting te laten komen?

Groet.

5.1/2.e

>Retouradres Postbus 16375 2500 BJ Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Primair Onderwijs

Rijnstraat 50
Den Haag
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Contactpersoon

A.C.N. Collee
T +31615038458
a.c.n.collee@minocw.nl

Onze referentie

34044192

Bijlagen

Datum

Betreft Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Nederland is een open en vrije samenleving waarbinnen ruimte is voor diversiteit. Dit komt bij uitstek tot uitdrukking in ons unieke onderwijsstelsel, dat op basis van artikel 23 van de Grondwet (hierna: GW) de ruimte schept voor ouders en scholen om hun diversiteit aan opvattingen over goed onderwijs in de praktijk een plek te geven. Maar vrijheid is nooit onbegrensd. Dit geldt voor de onderwijsvrijheid niet anders. Hierover laat ook de Onderwijsraad, in het advies *Grenzen stellen, ruimte laten* dat het in 2021 publiceerde, geen twijfel bestaan. Want een open en vrije samenleving moet open en vrij zijn voor iedereen. Hieruit volgt een belangrijke opdracht voor scholen: om vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit onder kinderen te stimuleren en om zorg te dragen voor een schoolklimaat waarin ieder kind de ruimte voelt om zichzelf te kunnen zijn. Juist te midden van de diversiteit aan opvattingen die een school, als samenleving in het klein, kenmerkt.

De hiervoor geformuleerde opdracht doet vragen rijzen naar de grenzen van artikel 23 GW. In het coalitieakkoord is afgesproken dat het kabinet geen voorstellen tot herziening van artikel 23 Grondwet zal doen. Ook deze kabinetsreactie bevat dergelijke voorstellen niet. Tegelijkertijd acht dit kabinet zich wel gebonden aan de verantwoordelijkheid om op een andere manier te garanderen dat het klimaat van scholen verbinding voedt en in overeenstemming is met de waarden vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. Dit doet het kabinet met de aanscherpte burgerschapsopdracht voor het funderend onderwijs, dat precies deze garantie van scholen vraagt. Daar waar de opvatting van een school ten koste gaat van de burgerschapsopdracht en van de waarden waarvoor de opdracht staat, bijvoorbeeld door leerlingen tegen homoseksuele klasgenoten op te zetten, wordt de onderwijsvrijheid begrenst.

Maar voor scholen is het niet altijd duidelijk wanneer hun opvatting onverenigbaar is met de burgerschapsopdracht en waar dus de grenzen van onderwijsvrijheid liggen. Daarnaast is het ook niet altijd duidelijk welke keuzes ten aanzien van de inrichting van een school in ieder geval door de onderwijsvrijheid worden beschermd en met welke verantwoordelijkheden een beroep op onderwijsvrijheid gepaard gaat. Het is aan de overheid om in deze duidelijkheid te voorzien, stelt

de Onderwijsraad.¹ Volgens de Onderwijsraad mag van de overheid worden verwacht dat zij 'klip-en-klaar' aangeeft waar de grenzen van de onderwijsvrijheid liggen en welke verantwoordelijkheden eruit voortvloeien. Dat is een ambitie die dit kabinet volledig onderschrijft.

Wat dit kabinet betreft is het uitgangspunt helder: de democratische rechtsstaat staat in het onderwijs altijd en op alles scholen voorop. Dat betekent dat alle scholen vertrekken vanuit respect voor de verscheidenheid aan opvattingen en overtuigingen die in de samenleving en op school bestaan. En dat zij het bestaansrecht en gelijkwaardigheid van anderen erkennen. Met elkaar samenleven vanuit gelijkwaardigheid vraagt om oprechte openheid naar de ander, de mogelijkheid van dialoog – een open gesprek – ondanks verschillen en uiteenlopende opvattingen en overtuigingen. Daarnaast kan gelijkwaardigheid alleen vorm krijgen in een veilige schoolomgeving die ontdaan is van elke vorm van geweld. Dit betekent dat het recht van een school om aan onderwijs een eigen visie ten grondslag te leggen, nooit tegelijkertijd mag worden gebruikt als excuus om niet aan deze opdracht en plicht te hoeven voldoen.

Dit uitgangspunt komt ook naar voren in het advies van de Onderwijsraad, waarin respect voor de democratische rechtsstaat en de waarden waarop die gebouwd is, wordt gehanteerd als richtsnoer voor de bepaling van de grenzen van de onderwijsvrijheid en van de verantwoordelijkheden waarmee de uitoefening van die vrijheid gepaard gaat.

In deze brief geven wij een reactie op dit advies. Daarmee komen wij tegemoet aan het verzoek van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.² Het doel van onze reactie is ook om duidelijker te maken waar de uit de vrijheid van onderwijs voortvloeiende grenzen en verantwoordelijkheden anno 2023 liggen.

Kernpunten advies

Artikel 23 GW geeft ouders en scholen het recht op onderwijsvrijheid en verplicht de regering om alle scholen die aan de wettelijke voorwaarden voldoen volledig financieel te ondersteunen.³ Tegelijkertijd volgt uit artikel 23, eerste lid, GW dat de regering waarborgt dat het onderwijs voldoet aan de basiskwaliteit waar alle kinderen recht op hebben.⁴ Het recht van ouders en scholen op onderwijsvrijheid is dus niet absoluut.⁵

Dat onderwijs voldoet aan een basiskwaliteit houdt in ieder geval in dat het kinderen voorziet in alle basisvaardigheden: taal, rekenen, digitale geletterdheid,

¹ *Grenzen stellen, ruimte laten: artikel 23 Grondwet in het licht van de democratische rechtsstaat*, Onderwijsraad (2021)

² Kenmerk: 2022D01863

³ Art. 23 lid 7 en lid 1 GW

⁴ *Notitie Onderwijsvrijheid én overheidszorg*, Onderwijsraad (2019), p. 15

⁵ Zie ook de *Notitie Onderwijsvrijheid én overheidszorg*, Onderwijsraad (2019), p. 26.

maar ook burgerschap. Onze samenleving, een democratische rechtsstaat, is er immers een die staat of valt bij de mate waarin burgers in staat zijn om zich kritisch maar ook open, solidair en respectvol op te stellen. Met de burgerschapsopdracht wil de overheid garanderen dat scholen kinderen hiertoe in staat stellen.

In het advies *Grenzen stellen, ruimte laten* vraagt de Onderwijsraad van de regering om de kern en grenzen van onderwijsvrijheid aan de hand van de democratische rechtsstaat duidelijk te definiëren. Dit doet zij middels drie aanbevelingen:

- I. Vul de verplichte gemeenschappelijke kern waar alle scholen aan moeten voldoen, duidelijker in vanuit de democratische rechtsstaat
- II. Definieer de buitengrens van de vrijheid van onderwijs
- III. Gebruik de democratische rechtsstaat als richtsnoer voor de zorg van de overheid voor het onderwijs

Wij danken de Onderwijsraad voor zijn advies en onderschrijven de aanbevelingen. Hieronder bespreken wij concreter wat deze aanbevelingen behelzen en gaan wij uitgebreider in op de wijze waarop we aan de aanbevelingen tegemoet willen komen.

I. Een gemeenschappelijke kern

De vrijheid van onderwijs is ingebed in de democratische rechtsstaat en vloeit daar ook uit voort.⁶ Ouders en scholen die zich op de vrijheid van onderwijs beroepen, zullen dus altijd in overeenstemming met de democratische rechtsstaat moeten handelen en bij de inrichting van het onderwijs dus ook de democratische rechtsstaat tot uitgangspunt moeten nemen.⁷ Dit houdt ook in dat van scholen gevraagd mag worden dat zij een positieve bijdrage aan de democratische rechtsstaat leveren.⁸ Deze eis is opgenomen in de burgerschapsopdracht.

Sinds de aanscherping van de burgerschapsopdracht stelt zij een aantal stevige eisen aan scholen. Een school moet kinderen voorzien in kennis van en respect voor de basiswaarden van de democratische rechtsstaat (vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit) en in de sociale en maatschappelijke competenties die nodig zijn om deel te kunnen nemen aan een democratische rechtsstaat. En de burgerschapsopdracht stelt ook eisen aan de cultuur van een school: deze moet in overeenstemming zijn met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Alleen dan kan de school immers werkelijk fungeren als oefenplaats voor het ontwikkelen van deze basiswaarden.

⁶ Advies Afdeling advisering Raad van Staat inzake wijziging van een aantal onderwijswetten in verband met verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs (No. W05.19.0014/I), p. 4-5.

⁷ *Notitie Onderwijsvrijheid én overheidszorg*, Onderwijsraad (2019), p. 19.

⁸ Advies Afdeling advisering Raad van Staat inzake wijziging van een aantal onderwijswetten in verband met verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs (No. W05.19.0014/I), p. 4-5.

Dat betekent niet dat binnen een school of tussen scholen geen verschillen mogen bestaan. Om de ontwikkeling van burgerschapsvaardigheden te faciliteren is het juist essentieel dat leerlingen kennis maken met de verschillen die er in een democratische rechtsstaat bestaan. Een democratische samenleving is immers naar haar aard divers en pluriform. Onderwijs is een plek waar je de basis legt voor jouw toekomst en waar je kennismakt met iedereen. Deze kennismaking is cruciaal om solidariteit en wederzijds respect te garanderen. Bovendien moet een school ruimte bieden voor uiteenlopende meningen. Vrijheid van meningsuiting vormt immers één van de grondslagen van een democratische samenleving. Dat daaruit fricties en botsingen in waarden volgen is onontkoombaar. Bijvoorbeeld wanneer LHBTIQ+-leerlingen een weg proberen te vinden in een klas met kinderen die zijn opgevoed met het idee dat heteroseksualiteit en genderbinariteit de norm zijn. Des te noodzakelijker is het dat een school leerlingen duidelijke mechanismen en handvatten biedt om met een pluriformiteit aan opvattingen om te gaan. Daarbij moet centraal staan dat verschillen in denkbeelden niet afdoen aan het respect dat eenieder in het publiek domein behoort te krijgen.

En zo is met de burgerschapsopdracht de kern van het onderwijs omlijnd. Al het onderwijs in Nederland vertrekt vanuit de burgerschapsopdracht. Daarbovenop mag de school weliswaar een eigen verhaal aan deze kern van het onderwijs toevoegen. Dat verhaal kan bijvoorbeeld zijn ontleend aan de godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag van de school. Maar, zo maakt ook de Onderwijsraad duidelijk, dit eigen verhaal is een toevoeging op de gemeenschappelijke kern, en niet andersom.⁰⁹ Een beroep op de grondslag van de school kan natuurlijk nooit een rechtvaardiging zijn om aan sommige leerlingen of burgers een gelijkwaardige behandeling te ontzeggen, of om met een beroep op de grondslag aan leerlingen en docenten een veilige schoolomgeving te onthouden. Dat betekent dat scholen altijd oprechte openheid betrachten en ruimte laten om anders te zijn en dus ook de mogelijkheid van dialoog – een open gesprek – ondanks verschillen en uiteenlopende opvattingen en overtuigingen niet bij voorbaat uit de weg gaan. Wij onderschrijven dit standpunt van de Onderwijsraad volledig.

Om hier goed uitvoering aan te kunnen geven, hebben scholen ten eerste heldere wettelijke kaders nodig. Daarin is verbetering mogelijk, zo constateert ook de Onderwijsraad: de burgerschapsopdracht voldoet als basis, maar vergt nadere uitwerking. Hiertoe wordt al gewerkt aan de actualisering van de kerndoelen van het burgerschapsonderwijs. De kerndoelen zullen in het schooljaar 2023/2024 op scholen worden getest. Op 1 juli 2022 is het Expertisepunt Burgerschap (EB) in het leven geroepen, gevormd door SSV, Kennispunt MBO Burgerschap, SLO en ProDemos. Met kennisbijeenkomsten, een helpdesk, een overzicht van aanpakken en methodes, nascholing en, individuele ondersteuning helpt het Expertisepunt scholen bij het uitwerken van de burgerschapsopdracht. De komende periode wordt de ondersteuning via het EB verder uitgebreid, onder andere middels de inzet van burgerschapsexperts. Daarnaast zal binnenkort de burgerschapsopdracht worden geëvalueerd. Uit de evaluatie moet duidelijk worden of een verdiepingsslag van de burgerschapsopdracht noodzakelijk is.

⁰⁹ *Grenzen stellen, ruimte laten: artikel 23 Grondwet in het licht van de democratische rechtsstaat*, Onderwijsraad (2021)

Desondanks zullen er altijd situaties voorkomen waarin niet direct duidelijk is of aan de burgerschapsopdracht wordt voldaan. Het is aan de inspectie om (ook) in die gevallen zonder terughoudendheid een oordeel te vellen. Op de overheid rust immers ook dan de verantwoordelijkheid om zo veel mogelijk helderheid te bieden en aan te geven welke eisen de democratische rechtsstaat aan het onderwijs oplegt. Het toezicht is op die manier dus behulpzaam bij het verduidelijken van deze eisen.

Om dit oordeel te kunnen vellen, is onderzoek noodzakelijk. In dat onderzoek staat centraal de vraag of scholen wel de juiste context hebben gecreëerd waarbinnen zij hun levensbeschouwelijke visie kunnen overdragen. Dit gaat over meer dan alleen de inhoud van het onderwijs. Het gaat er ook om dat de school zorgt voor een cultuur waarbinnen een open, respectvolle dialoog mogelijk is, ook met andersdenkenden. Wanneer de democratische rechtsstaat het uitgangspunt voor het onderwijs is, betekent dat immers dat scholen altijd in verbinding moeten blijven staan met de samenleving. Omgekeerd: van zo'n context kan nooit sprake zijn als scholen zich afsluiten van de buitenwereld en zich terugtrekken op het eigen gelijk.

[HIER VOORBEELDEN NOEMEN UIT DE PRAKTIJK, waarin die dialoog tot uitdrukking kwam en waarmee we scholen dus handvatten kunnen bieden]

Zo ging de inspectie vorig jaar in gesprek met een islamitische school toen vanuit de website van de school het signaal kwam dat deze school haar leerlingen zou aansporen om, in verband met deelname aan het gebed, hun menstruatie bij de juf te melden. De gedragsregels op de website van de school stonden op gespannen voet met de zorgplicht die scholen hebben om zorg te dragen voor de psychische, fysieke en sociale veiligheid van alle leerlingen. Naar aanleiding van het gesprek met de inspectie heeft het schoolbestuur de gedragsregel van de website verwijderd. Het bestuur gaf aan dat de regel in de praktijk niet meer gold.

II. Een helder gedefinieerde buitengrens

De ruimte die scholen op grond van artikel 23 GW hebben om bovenop de gemeenschappelijke kern het onderwijs naar eigen inzicht vorm te geven, is begrensd. Sommige uitingen of handelingen zijn in het onderwijs dus absoluut ontoelaatbaar, in welke context ze ook plaatsvinden.

Om te beginnen moet het duidelijk zijn dat lang niet alles dat door scholen wordt gedaan, of waarvoor scholen een beroep doen op artikel 23 GW, door dat grondwetsartikel wordt beschermd; hier laat de Onderwijsraad geen twijfel over bestaan.⁰⁰ Het gaat daarbij volgens het kabinet in ieder geval om handelingen die niet verenigbaar zijn met de democratische rechtsstaat omdat zij in strijd zijn met

⁰⁰Grenzen stellen, ruimte laten: artikel 23 Grondwet in het licht van de democratische rechtsstaat, Onderwijsraad (2021)

de wet of met de rechten en vrijheden van anderen of van de samenleving als geheel. Voorbeelden zijn: het propageren van (dreiging met) geweld tegen anderen of onze instituties, het verplichten van leerlingen jegens hun ouders uit de kast te komen, of lesmateriaal dat de doodstraf verheerlijkt als straf voor de overtreding van religieuze voorschriften. Waar het aankomt op dit soort handelingen, zijn de grenzen van artikel 23 GW niet onderhandelbaar. Deze niet onderhandelbare buitengrens wordt onderstreept door andere wetgeving, zoals het strafrecht en de gelijkebehandelingswetgeving. Zo is discriminatie (in bijvoorbeeld het toelatingsbeleid) verboden.

De Onderwijsraad geeft aan dat deze buitengrenzen van de onderwijsvrijheid helder zijn, maar dat de overheid alerter mag zijn op overschrijdingen, waartegen passend moet worden opgetreden. Dit onderschrijven wij. Wij hebben reeds verschillende stappen gezet op passender handhaving mogelijk te maken. Zo heeft de minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs recent de Beleidsregel financiële sancties aangescherpt.⁰¹

Daarnaast ligt het wetsvoorstel uitbreiding bestuurlijk instrumentarium onderwijs op dit moment in de Eerste Kamer voor behandeling.⁰²

⁰¹ Stcrt. 2022, 34785.

⁰² Kamerstukken I 2022/23, 35 920, nr. A.

Het kabinet maakt zich zorgen over de toenemende polarisatie in de samenleving, die inmiddels ook het onderwijs raakt. Onderdeel van democratisch burgerschap is dat leerlingen geleerd wordt om te gaan met tegenstrijdige opvattingen, om bronnen weloverwogen te selecteren, om die bronnen te wegen en om daarna meningsverschillen uit te discussiëren. Alleen kan voorkomen worden dat mensen zich gaan terugtrekken in hun eigen cirkel die met de cirkels van anderen almaar onverenigbaarder lijkt. Van scholen mag een open houding worden verwacht ten aanzien van maatschappelijke discussies waarin leerlingen een eigen weg moeten kunnen vinden. Wanneer scholen te nadrukkelijk stelling kiezen in maatschappelijke debatten waarin burgers met kracht van argumenten van mening verschillen, moet de vraag worden opgeworpen of scholen nog wel voldoende aan de kernfunctie van het onderwijs kunnen beantwoorden.

Het is aan de inspectie om dit te doen.

Daarbij is het onvermijdelijk dat de inspectie in gesprekken oordelen velt waar scholen het soms niet mee eens zullen zijn. Wij vinden het belangrijk dat de inspectie niet schroomt om dan toch op haar eigen oordeel te vertrouwen. De vrijheid en veiligheid van alle kinderen staat wat ons betreft voorop.

III. Rechtsstaat als richtsnoer voor overheidszorg

Het is de taak van de overheid om op de grenzen van artikel 23 GW toe te zien. De inspectie stelt zich dan ook niet terughoudend op bij het onderzoeken van de vraag of de beschreven grenzen van de onderwijsvrijheid wel in acht worden genomen, zoveel hebben wij ook hierboven duidelijk willen maken. De democratische rechtsstaat verlangt immers actieve bescherming door de overheid: dat zijn we aan elkaar en vooral aan onze kinderen verplicht. Ook de scholen zijn daarmee gediend: juist door in de praktijk aan te geven wat wel en niet mag wordt duidelijker waar voor scholen de grenzen liggen.

Indien de inspectie een overtreding van een wettelijke kwaliteitseis constateert, moet daartegen passend kunnen worden opgetreden. Om die reden hebben wij de handhavingsmogelijkheden versterkt. Zo heeft de minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs recent de Beleidsregel financiële sancties aangescherpt. Als een school de wet niet naleeft en niet binnen de hersteltermijn voldoet aan een herstelopdracht van de inspectie, volgt onmiddellijk een inhouding van de bekostiging, in plaats van dat de bekostiging eerst wordt opgeschort. Ook heeft de minister de percentages waarmee kan worden ingehouden verruimd. Daarmee winnen herstelopdrachten van de inspectie aan kracht en is het

handhavinginstrumentarium slagvaardiger geworden. Dit instrumentarium is ook van toepassing op overtredingen van de burgerschapsopdracht en de zorgplicht voor de veiligheid.

Daarnaast ligt het wetsvoorstel uitbreiding bestuurlijk instrumentarium onderwijs op dit moment in de Eerste Kamer voor behandeling. Daarin wordt voorgesteld het mogelijk te maken met een aanwijzing op te treden tegen (kort gezegd) ernstige overtredingen van de burgerschapsopdracht of de zorgplicht voor de veiligheid. Als een aanwijzing niet wordt opgevolgd, kan de bekostiging worden beëindigd. Anders dan de Onderwijsraad, zijn wij van mening, zoals reeds op meerdere plaatsen is onderbouwd, dat het bestaande instrumentarium daar niet afdoende voor is. Het is goed te constateren dat uw Kamer die opvatting met mij deelt en het wetsvoorstel met een ruime meerderheid heeft aangenomen.

Normering, toezicht en handhaving zijn de instrumenten waarmee de overheid haar voortdurende zorg voor het onderwijs in lijn met artikel 23, eerste lid, GW waar moet maken. Ook bij die overheidszorg, schrijft de Onderwijsraad, geldt uiteraard de democratische rechtsstaat als richtsnoer. Dit betekent dat de overheid het legaliteitsbeginsel en het primaat van de wet in acht dient te nemen. In andere woorden: de overheid dient aan het goede voorbeeld te geven. Ook dit uitgangspunt delen wij volledig.

Tot slot

Een samenleving is niet open en vrij als niet iedereen de ruimte heeft en voelt om zichzelf te kunnen zijn. Het is een taak voor scholen om deze ruimte voor kinderen te garanderen, en een taak voor ons als ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en voor Primair en Voortgezet Onderwijs om duidelijk te maken wat het van scholen vraagt om deze ruimte te garanderen.

Met deze brief hebben wij een aantal stappen willen zetten in de richting van meer duidelijkheid door, aan de hand van een normenkader, aan te geven waar de vrijheid van onderwijs eindigt en de burgerschapsopdracht en zorgplicht van scholen begint. Maar er zijn nog meer stappen te zetten. Hiertoe zullen wij ons de komende tijd blijven inspannen.

De minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs,

Dennis Wiersma

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Robbert Dijkgraaf

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Digitale minuut

Onderwerp

Commissiebrief met verzoek Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies
'Grenzen stellen, ruimte laten'

Datum minuut	21-04-2023
Zaaknummer	[REDACTED]
Zaakhouder	5.1/2.e [REDACTED]
Directie	PO

Paraferen 5.1/2.e [REDACTED]	Akkoord 19-04-2023 12:35:26	[REDACTED] -v 16 [REDACTED] -v 6
Paraferen 5.1/2.e [REDACTED]	Akkoord 20-04-2023 07:55:23	In de nota en de brief staan comments en revisies van WJZ. [REDACTED]
		Voor de leesversie voor MPVO vind ik dat verantwoord: het is een eerste lezing over toon en inhoud. Hij kan dan zien waar de punten van nadere overdenking zitten. Het traject erna is ook heel krap, niet alleen voor ons allen maar ook voor de andere departementen. Het betreft hier een kabinetsreactie op een advies uit 2021. M.i. heel onverstandig om de departementen niet iets méér tijd te geven voor zo'n gevoelige brief. En dat kan, met een CWIZO later. Ook dat moet MPVO zelf wegen.
Paraferen 5.1/2.e [REDACTED]	Akkoord 20-04-2023 16:17:55	[REDACTED] -v 19 [REDACTED] -v 8 [REDACTED] -v 19.3 [REDACTED] -v 8
Adviseren 5.1/2.e [REDACTED] namens 5.1/2.e [REDACTED]	Akkoord 21-04-2023 08:14:36	[REDACTED] -v 21 [REDACTED] -v 10
Adviseren 5.1/2.e [REDACTED]	Akkoord 21-04-2023 10:15:30	[REDACTED] -v 21 [REDACTED] v 10

Paraferen 5.1/2 e	Akkoord 21-04-2023 13:50:14	-v 21	-v 10
Adviseren 5.1/2 e	Akkoord 21-04-2023 14:11:04	-v 21	-v 10

<u>Toelichting</u>

Documenten		
Referentie	Titel	Opsteller
	1804 NTB Kabinetsreactie	5.1/2 e
	Onderwijsraadadvies art. 23GW	
	1804 Kabinetsreactie	5.1/2 e
	Onderwijsraadadvies art. 23GW.docx	

24-04-2023 Opmerkingen
 nupro bij notari
 ouder nr. [redacted]
 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

> Retouradres Postbus 16375 2500 BJ Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
 Postbus 20018
 2500 EA DEN HAAG

Primair Onderwijs

Rijnstraat 50
 Den Haag
 Postbus 16375
 2500 BJ Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Contactpersoon

6 1/2 6
 T +31 6 1/2 6
 6 1/2 6 @mindow.nl

Onze referentie

Bijlagen

Datum

Betreft Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Nederland is een open en vrije samenleving waarbinnen ruimte is voor diversiteit. Dit komt bij uitstek tot uitdrukking in ons unieke onderwijsstelsel, dat op basis van artikel 23 van de Grondwet de ruimte schept voor ouders en scholen om hun diversiteit aan opvattingen over goed onderwijs in de praktijk een plek te geven. Maar vrijheid is nooit onbegrensd, dit is voor de onderwijsvrijheid niet anders. Hierover laat ook de Onderwijsraad, in het advies *Grenzen stellen, ruimte laten* dat het in 2021 publiceerde, geen twijfel bestaan. Want een open en vrije samenleving moet open en vrij zijn voor iedereen. Hieruit volgt een belangrijke opdracht voor scholen: om vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit, de kernwaarden van de democratische rechtsstaat, onder kinderen te stimuleren en om zorg te dragen voor een schoolklimaat waarin ieder kind de ruimte voelt om zichzelf te kunnen zijn. Juist te midden van de diversiteit aan opvattingen die een school, als samenleving in het klein, kenmerkt.

De gegeven opdracht doet vragen rijzen naar de grenzen van artikel 23 van de Grondwet. In het coalitieakkoord is afgesproken dat het kabinet geen voorstellen zal doen tot herziening van dit grondwetsartikel, ook deze kabinetsreactie bevat dergelijke voorstellen niet. Tegelijkertijd acht dit kabinet zich wel gebonden aan de verantwoordelijkheid om op een andere manier te garanderen dat het klimaat van scholen verbinding voedt en in overeenstemming is met de kernwaarden vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. Voor het funderend onderwijs doet dit kabinet dat met de aanscherpte burgerschapsopdracht, die precies deze garantie van scholen vraagt. Daar waar de opvatting van een school ten koste gaat van de burgerschapsopdracht en van de waarden waarvoor de opdracht staat, wordt de onderwijsvrijheid begrensd.

Maar voor scholen is het niet altijd duidelijk wanneer hun opvatting onverenigbaar is met de burgerschapsopdracht en waar dus de grenzen van onderwijsvrijheid liggen. Daarnaast is het ook niet altijd duidelijk welke keuzes ten aanzien van de inrichting van een school überhaupt door de onderwijsvrijheid worden beschermd en met welke verantwoordelijkheden een beroep op onderwijsvrijheid gepaard gaat. Het is aan de overheid om in deze duidelijkheid te voorzien, stelt de

*Maar wat wil men met deze
 voorstellen vlg. de samenleving?*
*Deze kabinetsreactie
 is over het algemeen
 onbegrijpelijk*

Onderwijsraad.¹ Volgens de Onderwijsraad mag van de overheid worden verwacht dat zij 'klip en klaar' aangeeft waar de grenzen van de onderwijsvrijheid liggen en welke verantwoordelijkheden eruit voortvloeien. Dat is een ambitie die dit kabinet volledig onderschrijft.

Onze referentie
34044192

Wat dit kabinet betreft is het uitgangspunt helder: de democratische rechtsstaat staat in het onderwijs en bij alle scholen voorop. Dat houdt in dat scholen vertrekken vanuit respect voor de verscheidenheid aan opvattingen en overtuigingen die in de samenleving en op school bestaan, in andere woorden: dat zij het bestaansrecht van alle opvattingen en de gelijkwaardigheid van de mensen die deze opvattingen hebben, erkennen. Dit vraagt van scholen dat zij open staan voor een oprecht gesprek, een open dialoog, en dat zij een klimaat garanderen dat ontdaan is van iedere vorm van geweld. De eigen visie van een school kan naast deze opdracht een plek krijgen, kan in veel gevallen ook gebruikt worden om aan de deze opdracht invulling te geven. Maar het recht van een school om aan onderwijs een eigen visie ten grondslag te leggen, kan nooit worden gebruikt als excuus om niet aan de gegeven opdracht en plicht te hoeven voldoen, of voor scholen een reden zijn om zich volledig op het eigen gelijk terug te trekken.

Het is nu
geformuleerd. ~~Kan~~
mag nog iets meer
BT

Dit uitgangspunt komt ook naar voren in het advies van de Onderwijsraad, waarin respect voor de democratische rechtsstaat en de waarden waarop die gebouwd is, wordt gehanteerd als richtsnoer voor de bepaling van de grenzen van de onderwijsvrijheid en van de verantwoordelijkheden waarmee de uitoefening van die vrijheid gepaard gaat. In deze brief geeft het kabinet een reactie op dit advies. Daarmee komen wij tegemoet aan het verzoek van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.² Het doel van onze reactie is ook om duidelijker te maken waar de uit de vrijheid van onderwijs voortvloeiende grenzen en verantwoordelijkheden anno 2023 liggen.

Kernpunten advies

Artikel 23 van de Grondwet geeft ouders en scholen het recht op onderwijsvrijheid en verplicht de regering om alle scholen die aan de wettelijke voorwaarden voldoen volledig financieel te ondersteunen.³ Tegelijkertijd volgt uit artikel 23, eerste lid, dat de regering waarborgt dat het onderwijs voldoet aan de basiskwaliteit waar alle kinderen recht op hebben.⁴ Het recht van ouders en scholen op onderwijsvrijheid is dus niet absoluut.⁵

Dat onderwijs voldoet aan een basiskwaliteit houdt in ieder geval in dat het kinderen voorziet in alle basisvaardigheden: taal, rekenen, digitale geletterdheid, maar ook burgerschap. Onze samenleving, een democratische rechtsstaat, is er immers een die staat of valt bij de mate waarin burgers in staat zijn om zich kritisch maar ook open, solidair en respectvol op te stellen. Met de burgerschapsopdracht wil de overheid garanderen dat scholen kinderen hiertoe in staat stellen.

¹ Grenzen stellen, ruimte laten: artikel 23 Grondwet in het licht van de democratische rechtsstaat, Onderwijsraad (2021)

² Kenmerk: 2022D01863

³ Art. 23 lid 7 en lid 1 GW

⁴ Notitie Onderwijsvrijheid én overheidszorg, Onderwijsraad (2019), p. 15

⁵ Zie ook de Notitie Onderwijsvrijheid én overheidszorg, Onderwijsraad (2019), p. 26.

In het advies *Grenzen stellen, ruimte laten* vraagt de Onderwijsraad van de regering om de kern en grenzen van onderwijsvrijheid aan de hand van de democratische rechtsstaat duidelijk te definiëren. Dit doet zij middels drie aanbevelingen:

Onze referentie
34044192

- I. Vul de verplichte gemeenschappelijke kern waar alle scholen aan moeten voldoen, duidelijker in vanuit de democratische rechtsstaat
- II. Definieer de buitengrens van de vrijheid van onderwijs
- III. Gebruik de democratische rechtsstaat als richtsnoer voor de zorg van de overheid voor het onderwijs

Wij danken de Onderwijsraad voor hun advies en onderschrijven de aanbevelingen. Hieronder bespreken wij concreter wat deze aanbevelingen behelzen en gaan wij uitgebreider in op de wijze waarop we aan de aanbevelingen tegemoet willen komen.

I. Een gemeenschappelijke kern

De vrijheid van onderwijs is ingebed in de democratische rechtsstaat en vloeit daar ook uit voort.⁶ Ouders en scholen die zich op de vrijheid van onderwijs beroepen, zullen dus altijd in overeenstemming met de democratische rechtsstaat moeten handelen en bij de inrichting van het onderwijs dus ook de democratische rechtsstaat tot uitgangspunt moeten nemen.⁷ Dit houdt ook in dat van scholen gevraagd mag worden dat zij een positieve bijdrage aan de democratische rechtsstaat leveren.⁸ Deze eis is opgenomen in de burgerschapsopdracht.

Sinds de aanscherping van de burgerschapsopdracht stelt deze een aantal stevige eisen aan scholen. Een school moet kinderen voorzien in kennis van en respect voor de basiswaarden van de democratische rechtsstaat (vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit) en in de sociale en maatschappelijke competenties die nodig zijn om deel te kunnen nemen aan een democratische rechtsstaat. En de burgerschapsopdracht stelt ook eisen aan de cultuur van een school: deze moet in overeenstemming zijn met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Alleen dan kan de school immers werkelijk fungeren als oefenplaats voor het ontwikkelen van deze basiswaarden.

Dat betekent niet dat binnen een school of tussen scholen geen verschillen mogen bestaan. Om de ontwikkeling van burgerschapsvaardigheden te faciliteren is het juist essentieel dat leerlingen kennis maken met de verschillen die er in een democratische rechtsstaat bestaan. Een democratische samenleving is immers naar haar aard divers en pluriform. Onderwijs is een plek waar je de basis legt voor jouw toekomst en waar je kennismaking met iedereen. Deze kennismaking is cruciaal om solidariteit en wederzijds respect te garanderen. Bovendien moet een school ruimte bieden voor uiteenlopende meningen. Vrijheid van meningsuiting vormt immers één van de grondslagen van een democratische samenleving. Dat daaruit fricties

⁶ Advies Afdeling advisering Raad van Staat inzake wijziging van een aantal onderwijswetten in verband met verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs (No. W05.19.0014/I), p. 4-5.

⁷ *Notitie Onderwijsvrijheid én overheidszorg*, Onderwijsraad (2019), p. 19.

⁸ Advies Afdeling advisering Raad van Staat inzake wijziging van een aantal onderwijswetten in verband met verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs (No. W05.19.0014/I), p. 4-5.

en botsingen in waarden volgen is onontkoombaar. Juist ook op het gebied van samen leven en samen leren. Denk bijvoorbeeld aan de situatie waarin LHBTIQ+ leerlingen een weg proberen te vinden in een klas met kinderen die zijn opgevoed met het idee dat heteroseksualiteit en genderbinariteit de exclusieve norm zijn. Des te noodzakelijker is het dat een school leerlingen duidelijke mechanismen en handvatten biedt om met een pluriformiteit aan opvattingen om te gaan. Daarbij moet centraal staan dat verschillen in denkbeelden niet afdoen aan het respect dat eenieder in het publiek domein behoort te krijgen.

Onze referentie
34044192

Kunnen we an de dan
gender vs geven?

En zo is met de burgerschapsopdracht de kern van het onderwijs omlijnd. Al het onderwijs in Nederland vertrekt vanuit de burgerschapsopdracht. Daarbovenop mag de school weliswaar een eigen verhaal aan deze kern van het onderwijs toevoegen. Dat verhaal kan bijvoorbeeld zijn ontleend aan de godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag van de school. Maar, zo maakt ook de Onderwijsraad duidelijk, dit eigen verhaal is een toevoeging op de gemeenschappelijke kern, en niet andersom.⁹ Een beroep op de grondslag van de school kan in geen geval een rechtvaardiging zijn om aan sommige leerlingen of burgers een gelijkwaardige behandeling te ontfagen, of om aan leerlingen en docenten een veilige schoolomgeving te onthouden. Scholen moeten altijd oprechte openheid tonen, ruimte laten voor leerlingen en docenten om anders te zijn. Daarover moeten scholen een open dialoog aan durven gaan, in plaats van de verscheidenheid aan opvattingen en overtuigingen uit de weg te gaan. Wij onderschrijven dit standpunt van de Onderwijsraad volledig.

Om hier goed uitvoering aan te kunnen geven, hebben scholen heldere wettelijke kaders nodig. Daarin is verbetering mogelijk, zo constateert ook de Onderwijsraad: de burgerschapsopdracht voldoet als basis, maar vergt nadere uitwerking. Hiertoe wordt al gewerkt aan de actualisering van de kerndoelen van het burgerschapsonderwijs. De kerndoelen zullen in het schooljaar 2023/2024 op scholen worden getest. Op 1 juli 2022 is het Expertisepunt Burgerschap (EB) in het leven geroepen, gevormd door Stichting School en Veiligheid (SSV), Kennispunt MBO Burgerschap, Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) en ProDemos. Met kennisbijeenkomsten, een helpdesk, een overzicht van aanpakken en methodes, nascholing en, individuele ondersteuning helpt het EB scholen bij het uitwerken van de burgerschapsopdracht. De komende periode wordt de ondersteuning via het EB verder uitgebreid, onder andere middels de inzet van burgerschapsexperts. Daarnaast zal binnenkort de burgerschapsopdracht worden geëvalueerd. Uit de evaluatie moet duidelijk worden of een verdiepingsslag van de burgerschapsopdracht noodzakelijk is.

Desondanks zullen er situaties voorkomen waarin niet direct duidelijk is of aan de burgerschapsopdracht wordt voldaan. Van de inspectie hoeft in die gevallen geen terughoudendheid te worden verwacht. Ook dan rust op de overheid immers de verantwoordelijkheid om zo veel mogelijk helderheid te bieden en te verduidelijken welke eisen de democratische rechtsstaat aan het onderwijs stelt. Dit doet de inspectie natuurlijk nooit alleen, maar altijd in samenwerking met de school. In het haar onderzoek toetst de inspectie of de school de juiste context heeft kunnen

action
formulieren

⁹ Grenzen stellen, ruimte laten: artikel 23 Grondwet in het licht van de democratische rechtsstaat, Onderwijsraad (2021)

creëren om haar levensbeschouwelijke visie uit te dragen op een manier die nog aansluit bij de gemeenschappelijke kern die voor iedere school gelijk is.

Maar het is ook aan de school en de betrokkenen zelf om samen uit te zoeken hoe, in situaties die leerlingen, ouders of docenten een onveilig gevoel geven, daaraan tegemoet kan worden gekomen. Ook dit is onderdeel van de openheid en de bereidheid tot dialoog die door de Onderwijsraad bestempeld werd als belangrijke vereiste van een veilige schoolomgeving die in lijn is met de democratische rechtsstaat. Dat schoolomgeving in lijn is met de democratische rechtsstaat, betekent immers ook dat een school in verbinding staat met die democratische rechtsstaat en met de samenleving die daaraan voorwaardelijk is. Van scholen mag dus verwacht worden dat ze transparant zijn over hun eigen denkbeelden en over de manier waarop zij omgaan met fricties in de school. De school is daarin niet vrij. Zij dienen hierbij altijd een open houding tonen ten opzichte van andersdenkenden. Dit houdt in dat fricties altijd in veilige sfeer moeten kunnen worden besproken, dat daarmee zorgvuldig en welwillend wordt omgegaan, dat, in het belang van het goede gesprek, ook gemotiveerd op elkaar wordt gereageerd en dat hoor en wederhoor plaatsvindt. Dit is net zomin onderhandelbaar als de harde buitengrens van de democratische rechtsstaat, waarop hierna nog zal worden ingegaan.

Dit gaat al heel vaak goed. Zo opende zich vorig jaar een dialoog tussen de inspectie en een islamitische school toen vanuit de website van de school het signaal kwam dat deze school haar leerlingen zou aansporen om, in verband met deelname aan het gebed, hun menstruatie bij de juf te melden. De gedragsregels op de website van de school riepen vragen op over de mate waarin de school voldeed aan de haar plicht om zorg te dragen voor de psychische fysieke en sociale veiligheid van alle kinderen. De school toonde zich echter zeer ontvankelijk voor de vragen vanuit de samenleving en de inspectie en stelde zich welwillend op om uit te leggen dat de regels in praktijk al niet meer golden. Naar aanleiding van de vragen en het gesprek dat daaruit volgde heeft het schoolbestuur de gedragsregels vervolgens van de website verwijderd.

Een vergelijkbare dynamiek heb ik ook willen stimuleren rondom de Week van de Lentekriebels, waarin veel basisscholen voorlichting verzorgden over weerbaarheid, relaties en seksualiteit. De projectweek is bedoeld om scholen en leerlingen op een positieve manier kennis te laten maken met het thema seksualiteit, dat is opgenomen in de kerndoelen van het onderwijs. De Week van de Lentekriebels in 2023 was gericht op het thema: 'Wat vind ik fijn?'. Mede door de verspreiding van desinformatie ontstonden bij ouders zorgen over de exacte inhoud van de projectweek en over de gevolgen voor hun kind. Dit was opnieuw een situatie waarin een open houding van de school belangrijk bleek om de gevoelens van de ouders te kunnen accommoderen. Voor de scholen die door ouders konden worden gevonden en met ouders in gesprek gingen, gold dat de zorgen al snel konden worden verholpen.¹⁰

II. Een helder gedefinieerde buitengrens

De opdracht voor scholen om de gemeenschappelijke kern te waarborgen bepaalt dus wat scholen in ieder geval behoren te doen. Maar de opdracht voor scholen om de gemeenschappelijke kern te waarborgen heeft ook gevolgen voor wat scholen *niet* behoren te doen – in andere woorden: voor wat de ruimte die scholen op grond

¹⁰ Hoe de Week van de Lentekriebels oorlog werd, behalve in de klas: 'Hoe voelt dat?' (volkskrant.nl)

van artikel 23 van de Grondwet hebben om het onderwijs naar eigen inzicht vorm te geven, begrenst.

Onze referentie
34044192

Het kabinet maakt zich zorgen over de toenemende polarisatie in de samenleving, die inmiddels ook het onderwijs raakt. Onderdeel van democratisch burgerschap is dat leerlingen geleerd wordt om te gaan met tegenstrijdige opvattingen, om bronnen weloverwogen te selecteren, om die bronnen te wegen en om daarna meningsverschillen uit te discussiëren. Alleen kan voorkomen worden dat mensen zich gaan terugtrekken in hun eigen cirkel die met de cirkels van anderen almaar onverenigbaarder lijkt. Van scholen mag een open houding worden verwacht ten aanzien van maatschappelijke discussies waarin leerlingen een eigen weg moeten kunnen vinden. Dit is wat het *in ieder geval* betekent om aan de burgerschapsopdracht, de wettelijke zorgplicht en de gemeenschappelijke kern van het onderwijs te, zo veel moet uit de bovenstaande paragraaf duidelijk zijn geworden. Wanneer scholen te nadrukkelijk stelling kiezen in een maatschappelijk debat en van hun leerlingen vragen, expliciet of impliciet, datzelfde te doen, of een cultuur creëren waarin al één zo'n stelling als norm wordt geponeerd, mag de vraag worden opgeworpen of daarmee niet de grens van artikel 23 van de Grondwet is bereikt.

Het is aan de inspectie om dit te doen. Daarbij is het onvermijdelijk dat de inspectie in oordelen velt waar scholen het soms niet mee eens zullen zijn. Wij vinden het belangrijk dat de inspectie niet schroomt om dan toch op haar eigen oordeel te vertrouwen. De vrijheid en veiligheid van alle kinderen staat wat ons betreft voorop.

Sommige vormen van onderwijs, uitlatingen of handelingen van scholen zijn in geen enkele context toelaatbaar. Lang niet alles dat door scholen wordt gedaan, of waarvoor scholen een beroep doen op artikel 23 van de Grondwet, wordt werkelijk door dat grondwetsartikel wordt beschermd; hier laat de Onderwijsraad geen twijfel over bestaan.¹¹ Het gaat in ieder geval om handelingen waarvan het pasklaar is dat ze niet verenigbaar zijn met de democratische rechtsstaat omdat zij in strijd zijn met de wet, met de rechten en vrijheden van anderen of van de samenleving als geheel. Voorbeelden zijn: het propageren van (dreiging met) geweld tegen anderen of onze instituties, het verplichten van leerlingen jegens hun ouders uit de kast te komen, of het onderwijzen uit lesmateriaal dat de doodstraf verheerlijkt als straf voor de overtreding van religieuze voorschriften. Waar het aankomt op dit soort handelingen, zijn de grenzen van artikel 23 van de Grondwet niet onderhandelbaar. Deze niet onderhandelbare buitengrens wordt onderstreept door andere wetgeving, zoals het strafrecht en de gelijkebehandelingswetgeving.

De Onderwijsraad geeft aan dat deze buitengrenzen van de onderwijsvrijheid helder zijn, maar dat de overheid alerter mag zijn op overschrijdingen, waartegen passend moet worden opgetreden. Ook dit onderschrijft het kabinet. Wij hebben verschillende stappen gezet op passender handhaving mogelijk te maken. Zo heeft de minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs recent de Beleidsregel financiële

¹¹ *Grenzen stellen, ruimte laten: artikel 23 Grondwet in het licht van de democratische rechtsstaat*, Onderwijsraad (2021)

sancties aangescherpt.¹² Daarnaast ligt het wetsvoorstel uitbreiding bestuurlijk instrumentarium onderwijs op dit moment in de Eerste Kamer voor behandeling.¹³

Onze referentie
34044192

III. Rechtsstaat als richtsnoer voor overheidszorg

Het is de taak van de overheid om op de grenzen van artikel 23 van de Grondwet toe te zien. De inspectie stelt zich dan ook niet terughoudend op bij het onderzoeken van de vraag of de beschreven grenzen van de onderwijsvrijheid wel in acht worden genomen, zoveel hebben wij ook hierboven duidelijk willen maken. De democratische rechtsstaat verlangt immers actieve bescherming door de overheid: dat zijn we aan elkaar en vooral aan onze kinderen verplicht. Ook de scholen zijn daarmee gediend: juist door in de praktijk aan te geven wat wel en niet mag, wordt duidelijker waar voor scholen de grenzen liggen.

Normering, toezicht en handhaving zijn de instrumenten waarmee de overheid haar voortdurende zorg voor het onderwijs in lijn met artikel 23, eerste lid, waar moet maken. Ook bij die overheidszorg, schrijft de Onderwijsraad, geldt uiteraard de democratische rechtsstaat als richtsnoer. Dit betekent dat de overheid het goede voorbeeld te geven. Ook dit uitgangspunt delen wij volledig.

Tot slot

Een samenleving is niet open en vrij als niet iedereen de ruimte heeft en voelt om zichzelf te kunnen zijn. Het is een taak voor scholen om deze ruimte voor kinderen te garanderen, en een taak voor ons als ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en voor Primair en Voortgezet Onderwijs om duidelijk te maken wat het van scholen vraagt om deze ruimte te garanderen.

Met deze brief hebben wij een aantal stappen willen zetten in de richting van meer duidelijkheid door, in lijn met het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten', te laten zien hoe de democratische rechtsstaat en de waarden die daaruit voortvloeien eisen én beperkingen stelt aan de uitgedragen visie van een school. Zo mag, gegeven de democratische rechtsstaat, van een school verwacht worden dat zij zich open en respectvol opstelt ten aanzien van andersdenkenden en haar onderwijs vormgeeft vanuit de principes gelijkwaardigheid en verbinding. Andersom mogen bij de visie van een school vraagtekens worden gezet wanneer zij haar leerlingen isoleert en ongelijkwaardigheid propageert, in welke vorm dan ook.

¹² Stcrt. 2022, 34785.

¹³ Kamerstukken I 2022/23, 35 920, nr. A.

Belangrijk is bovendien dat een school bereid is om over haar visie in gesprek te gaan, met de inspectie en met de samenleving als geheel. Gelukkig is dit een bereidheid die wij steeds meer zien, dat stemt ons optimistisch.

Onze referentie
34044192

De minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs,

Dennis Wiersma

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Robbert Dijkgraaf

TER BESLUITVORMING
Aan: MOCW, MPVO

Primair Onderwijs

Van

S 1/2 e

T -3165 1/2 e

Datum

12 april 2023

Referentie

Bijlagen

Conceptversie kabinetsreactie
Onderwijsraadadvies 'Grenzen
stellen, ruimte laten'

nota

Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen,
ruimte laten'

*Dank! Begrijp en volg de grote lijnen maar!
Twee vervellen + Voorbeelden langskijken zonder en met een 'circum'
+ Alles nog wat sima, som, platte tek, mensing
opschrijven 22*

Intern OCW afgestemd
WJZ

Aanleiding

In oktober 2021 heeft de Onderwijsraad het advies 'Ruimte laten, grenzen stellen' gepubliceerd. Op 22 januari 2022 is door de vaste commissie voor OCW om een kabinetsreactie op dit Onderwijsraadadvies gevraagd. Sindsdien hebben er met MPVO drie brainstorms over dit onderwerp plaatsgevonden en heeft MPVO verschillende conceptversies van de kabinetsreactie ontvangen. Naar aanleiding van de laatste brainstorm op 23 maart 2023 hebben wij een nieuwe versie van de kabinetsreactie geschreven.

Geadviseerd besluit

- Hebben wij de goede toon te pakken in deze versie van de brief?
- Kunnen we deze versie interdepartementaal delen voor afstemming?

Kernpunten

- In de brainstorm van 23 maart 2023 spraken we af om de focus van de brief te verleggen van het poneren van een scherp normenkader naar het vragen om openheid voor dialoog, om polarisering naar aanleiding van de kabinetsreactie te voorkomen.
- De huidige briefversie is nog niet afgestemd met de Inspectie van het Onderwijs. Zij zijn inmiddels wel uitgenodigd voor een overleg over deze briefversie.
- De huidige briefversie is ook nog niet afgestemd met BZK. Ons voorstel is om dit te doen nadat wij uw feedback op de brief hebben teruggekregen.

Toelichting

Veranderingen t.a.v. vorige versie

De voornaamste veranderingen ten aanzien van de vorige versie zijn als volgt:

- De focus van de brief is verlegd van het poneren van een scherp normenkader naar het vragen om verbinding, respect en openheid voor dialoog. Het begint met het juiste gesprek op school.
- In de brief is ruimte gemaakt voor een grijs gebied waar het aankomt op het handelen van de inspectie. Dat de inspectie optreedt wanneer de grenzen van de onderwijsvrijheid worden overtreden, spreekt voor zich. Dit staat nog altijd in de brief. Maar in veel gevallen is het niet direct duidelijk of de grenzen van onderwijsvrijheid zijn overtreden. De brief benadrukt de waarde van het houden van een goed gesprek met alle betrokkenen op school.

- Veel van de concrete voorbeelden zijn uit de brief verwijderd, omdat voorbeelden in de brief nu in de eerste plaats moeten dienen als illustratie van de gevraagde openheid voor een goed gesprek en de in dat verband geldende eisen. Die eisen moeten nog concreter worden uitgewerkt, mede op basis van de toezichtspraktijk, waarover wij de komende tijd met de inspectie gesprek gaan. Dat gesprek zal er hopelijk ook toe leiden dat we met meer concrete voorbeelden kunnen komen over hoe deze eisen in de praktijk worden getoetst en toegepast. *anok*
 - Wij hebben vooralsnog één concreet voorbeeld kunnen vinden dat deze functie kan dienen, namelijk het voorbeeld van het meldgebod menstruerende meisjes. Het noemen van **alleen** dit voorbeeld brengt wel risico's met zich mee. Gegeven het wantrouwen dat al bestaat tussen overheid en moslimgemeenschap, kan dit toch als polariserend worden ervaren. Vanuit de islamitische gemeenschap hebben wij al meermaals gehoord dat het door hen als stigmatiserend wordt ervaren wanneer zij keer op keer in een negatief daglicht worden gezet.
 - Wij hebben ook één abstracter voorbeeld toegevoegd, namelijk het voorbeeld van de Week van de Lentekriebels. Deze kunnen we ook in de brief opnemen voor balans in de brief. Het faciliteren van gebedsruimtes op openbare scholen kan, wanneer dit gewenst is, ook als voorbeeld worden toegevoegd.

Dan juist wel goed om wat meer voorbeelden te vinden en in die casus strek

Datum
12 april 2023

Langs open hoe we willen dat beoordeling gaat. In vergelijking met n.v. ~~Dit is~~

Dat geeft wat meer kleur aan ons punt.

ma Trameyer?

Politieke overwegingen

- In het coalitieakkoord is opgenomen dat er geen noodzaak is om artikel 23 Grondwet aan te passen.
- Deze kabinetsreactie is in lijn met het coalitieakkoord.

Juridische overwegingen

De kabinetsreactie is in nauwe samenwerking met WJZ tot stand gekomen.

Financiële gevolgen

De brief bevat geen nieuwe financiële voornemens. Alle maatregelen die in de brief worden genoemd zijn al eerder geïntroduceerd en geaccordeerd en zijn op het bestedingsplan van VO en MBO te vinden.

Informatie die niet openbaar gemaakt kan worden

N.v.t.

Planning

- 26 april Overleg met inspectie
- 8 mei Einde reces, reactie MOCW en MPVO
- 9 mei Voorleggen aan BZK
- 10 mei Verwerken feedback BZK + in tas MOCW en MPVO
- 12 mei Aanleveren CWIZO
- 22 mei CWIZO
- 6 juni RWIZO
- 9 juni MR

Deze planning is bijzonder krap en laat weinig ruimte voor grote aanpassingen.
Een alternatief kan daarom zijn de CWIZO van 12 juni met een MR van 23 of 30 juni.

Datum
12 april 2023

Daa mvo

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Digitale minuut

Onderwerp

Commissiebrieven met verzoek Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies
'Grenzen stellen, ruimte laten'

Datum minuut 21-04-2023

Zaaknummer

Zaakhouder

5.1/2e

Directie

PO

Paraferen

Akkoord

19-04-2023 12:35:26

-v16

-v6

Paraferen

Akkoord

20-04-2023 07:55:23

In de nota en de brief staan comments
en revisies van WJZ.

[Redacted text block]

Voor de
leesversie voor MPVO vind ik dat
verantwoord: het is een eerste lezing
over toon en inhoud. Hij kan dan zien
waar de punten van nadere overdenking
zitten. Het traject erna is ook heel krap,
niet alleen voor ons allen maar ook voor
de andere departementen. Het betreft
hier een kabinetsreactie op een advies
uit 2021. M.i. heel onverstandig om de
departementen niet iets méér tijd te
geven voor zo'n gevoelige brief. En dat
kan, met een CWIZO later. Ook dat
moet MPVO zelf wegen.

5.1/2e -v19 5.1/2e -v8

5.1/2e -v19 5.1/2e -v8

Paraferen

Akkoord

20-04-2023 16:17:55

Adviseren

Akkoord

21-04-2023 08:14:36

5.1/2e -v21 5.1/2e -v10

Adviseren

Akkoord

21-04-2023 10:15:30

5.1/2e -v21 5.1/2e -v10

Paraferen 5/12/8	Akkoord 21-04-2023 13:50:14	5/12/8 -v21 5/12/8 -v10
Adviseren 5/12/8	Akkoord 21-04-2023 14:11:04	5/12/8 -v21 5/12/8 -v10

<u>Toelichting</u>

Documenten		
Referentie	Titel	Opsteller
5/12/8	1804 NTB Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies art. 23GW	5/12/8
5/12/8	1804 Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies art. 23GW.docx	5/12/8

MPVO

Adviseerstukken, niet ondertekenen.

Akkoord:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Scan:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Initialen adviseur MPVO:

Datum verwerking:

.....

.....

Toelichting/instructie (optioneel):

.....

.....

Behandelaar Stukkenstroom:

Datum verwerking:

.....

.....

138

From: 5/12/6
Sent Date: Mon Apr 24 16:24:44 2023
To: 5/12/6
CC: 5/12/6
Subject: RE: Overleg art. 23 a.s. woensdag
Attachments: 1804 Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies art. 23GW.docx(103KB)

Ha 5/12/6

Fijn dat je mailt! Het was er bij mij helemaal bij ingeschoten.

Bijgevoegd vind je de versie van de Kamerbrief zoals die onlangs ook naar MPVO is gegaan. We willen het niet jullie vooral hebben over de tekst op pagina 4 en 5 (of voor het gemak over paragraaf 1). Daarin komt het meest nadrukkelijk naar voren wat we met deze nieuwe versie van de brief willen uitdragen: dat wat we van scholen vragen in de eerste plaats is dat ze transparant zijn en open staan voor een gesprek over de visie die ze hebben – intern, met ouders en met de samenleving als geheel.

We zijn natuurlijk benieuwd naar jullie perspectief op deze insteek, en hopen daarnaast dat jullie ons kunnen helpen met het illustreren van de insteek aan de hand van voorbeelden. We hebben al twee voorbeelden staan (menstruerende meisjes en Lentekniebels), maar kunnen ons ook voorstellen dat die voorbeelden niet optimaal zijn en dus beter kunnen worden vervangen door andere voorbeelden. Daarbij heeft MPVO in zijn reactie op deze briefversie gevraagd om meer voorbeelden, dus ook als we deze voorbeelden wel laten staan is daaraan nog nood.

Makt dit voldoende duidelijk waar we het in het overleg over willen hebben? Zo niet, laat het vooral weten en dan kunnen we even bellen of zet ik het uitgebreider op papier.

Ik voeg de brief ook toe aan het agendaverzoek.

Vriendelijke groeten,

5/12/6

Van: 5/12/6 @owinsp.nl>

Verzonden: maandag 24 april 2023 15:54

Aan: 5/12/6 @minocw.nl>; 5/12/6 @minocw.nl>; 5/12/6

@minocw.nl>

Onderwerp: Overleg art. 23 a.s. woensdag

5

Ha collega's,

Zijn er al stukken/bespreekpunten bekend voor ons overleg komende woensdag?

Groet 5/12/6

5/12/6
5/12/6
T 06 5/12/6
5/12/6 @owinsp.nl

.....
Inspectie van het Onderwijs
St.-Jacobsstraat 200 | 3511 BT | Utrecht
Postbus 2730 | 3500 GS | Utrecht

140

Kabinetsreactie art. 23
GW

Wie is wie?

Aanleiding

- Advies Onderwijsraad 'grenzen stellen, ruimte laten'
- Aanscherping burgerschapsopdracht
- Aanhoudende discussie over rol en betekenis van art. 23

Waar staan we nu

- Kabinet is gevraagd om te reageren op adviezen van de Onderwijsraad
- Gebruiken we ook om visie neer te zetten
- Coalitieakkoord stelt dat 'er geen noodzaak is om art. 23 aan te passen'
- We zien dat er verschillend wordt gedacht in de samenleving de weging van verschillende grondrechten (religie, onderwijs, meningsuiting bv).
- Daarnaast zien we verschuiving van perspectief op vrijheid van scholen en rechten van ouders naar rechten van het kind, zoals sociale veiligheid (niet noodzakelijkerwijs een tegenstelling)
- Ook de zoektocht naar een 'gemeenschappelijke grond' maakt onderdeel van uit de reactie

Voor vandaag – opzet gesprek

- Doel van het gesprek is input ophalen we hoeven het niet eens te worden
- Korte toelichting van ieder van jullie maximaal 5 minuten
- Daarna ruimte voor verdiepende vragen
- Resulteert in scherp beeld van jullie visie op dit onderwerp

Voor vandaag - inhoud

- Op welke punten zien jullie verschillende grondrechten (vrijheid van religie en van meningsuiting, non-discriminatie, recht op onderwijs) met elkaar botsen? Welke concrete voorbeelden uit het onderwijs hebben jullie daarvan?
- Hoe wordt de burgerschapsopdracht gebruikt om invulling te geven aan goed onderwijs?
- Welke mechanismen gebruiken scholen conflicten op te lossen?
- Hoe vinden scholen het midden als je gesprekken over moeilijke onderwerpen voert? Oftewel, hoe ga je als school zelf de polarisatie te lijf?
- Wat is jullie visie op het advies van de OWR en wat willen jullie ons meegeven? Welke dilemma's zien jullie?

Voorbeelden

- Onderscheid op basis van sekse
- Meldplicht voor menstruerende meisjes

Tot slot. Hoe verder vanaf hier?

- OCW komt met een kabinetsreactie op art 23 GW
- Daarnaast nog separate brief over reactie op moties omtrent identiteitsverklaringen
- Beide volgen in Q1 of Q2 2023

Reactie van de VOO op het rapport 'Grenzen stellen, ruimte laten' van de Onderwijsraad

Tijd voor ontzuiling van artikel 23

In het rapport 'Grenzen stellen, ruimte laten' poogt de Onderwijsraad in het licht van de democratische rechtsstaat de grenzen én de reikwijdte van artikel 23 van de Grondwet scherper dan nu te formuleren. De Vereniging Openbaar Onderwijs (VOO) is tevreden over een aantal keuzes, waaronder het primaat van de democratische rechtsstaat en de helder geformuleerde rechten van leerlingen. De belangrijkste discussie, die over artikel 23 zelf en specifiek de vrijheid van richting, komt echter niet aan bod. Dat is een gemiste kans.

De samenleving is ontzuild, maar de vrijheid van richting staat in het advies niet ter discussie. Het advies noemt artikel 23 een 'levend concept', maar kennelijk niet op dit punt. Het bevreemdt de VOO dat de Onderwijsraad zichzelf typeert als de hoeder van het grondwetsartikel, maar tegelijkertijd miskent dat ook een grondwet in de tijd hoort mee te bewegen met grote maatschappelijke veranderingen. Ook dat is immers een kenmerk van een democratische rechtsstaat.

Het aandeel scholen op religieuze grondslag volgt de ontwikkelingen in de samenleving niet, of op zijn best met grote vertraging. Tussen 1990 en 2018 daalde het aantal mensen dat zich in Nederland identificeerde als rooms-katholiek of protestant van 58% naar 38%. In de leeftijdsgroep 15 tot 25 jaar rekent nog geen 23% zich tot een van die beide religies¹. Het aantal leerlingen dat protestants of katholiek onderwijs volgde daalde in die periode slechts van 62% naar bijna 56%². Niet vreemd dat er steeds meer aanwijzingen zijn dat een meerderheid van de Nederlandse bevolking vindt dat op religie gebaseerd onderwijs moet verdwijnen³. In 1917 beoogden onze grondwetgevers de richting van scholen te laten aansluiten bij de wensen van ouders, om zo een afspiegeling te zijn van de samenleving. In die tijd stemde ruim de helft van Nederland op een christelijke partij; dit jaar was dat nog 15%. Anno 2021 zou de keuze van ouders een heel ander scholenlandschap opleveren dan de nu historisch gegroeide situatie. De Onderwijsraad signaleert dat een groot deel van de scholen op religieuze grondslag de afgelopen decennia van karakter is veranderd en veralgemeniseert. Het signaleren van die erosie maakt het des te opmerkelijker dat de belangrijkste discussie, die over artikel 23 zelf en specifiek de vrijheid van richting, ontbreekt. De VOO vindt dat een gemiste kans. Het hoeft geen betoog dat de VOO af wil van die vrijheid van richting; deze is immers gebaseerd op inmiddels achterhaalde uitgangspunten. Dat geldt overigens nadrukkelijk niet voor de vrijheid van inrichting: er moet volop ruimte blijven voor pedagogische keuzes en verschillen. De VOO vindt dat het tijd is voor een maatschappelijke discussie over artikel 23 en dan met name de vrijheid van richting daarbinnen. Het onlangs ingediende voorstel tot aanpassing van dat artikel draagt bij aan die discussie en is een stap in de goede richting, maar wat de VOO betreft niet voldoende. Wijzigingen van de Grondwet zijn echter niet eenvoudig en in Nederland een kwestie van zeer lange adem. En dus zijn er voor de korte termijn ook stappen nodig binnen de grondwettelijke beperkingen. Zolang er scholen op religieuze grondslag zijn zou toch tenminste periodiek getoetst moeten worden of die nog aansluiten bij de wensen van ouders, bijvoorbeeld via een ouderraadpleging over de grondslag van de school. Dat zou wat de VOO betreft al een belangrijke stap zijn richting artikel 23 als 'levend concept'.

¹ CBS, Religie in Nederland, 2020 en CBS-Statline, Kerkelijke gezindte en kerkbezoek; vanaf 1849; 18 jaar of ouder.

² CBS Statline, Onderwijsinstellingen; levensbeschouwelijke grondslag.

³ Het Opiniepanel van EenVandaag peilde op 24 april 2019 dat 64% vindt dat ouders het zelf moeten bekostigen als zij per se willen dat hun kind religieus onderwijs krijgt. Een even grote groep (63%) vindt het een slechte zaak dat de overheid religieus onderwijs financiert. Onderzoeksbureau Peil.nl concludeerde op 15 september 2019 dat 59% vindt dat alle scholen op religieuze grondslag eigenlijk verboden moeten worden.

In lijn met de Grondwet vindt de Onderwijsraad dat openbaar onderwijs overal binnen redelijke afstand beschikbaar moet zijn, 'alomtegenwoordig'. 'Dit veronderstelt dat er overal in het land toegang tot openbaar primair en voortgezet onderwijs is en blijft', aldus het advies. Maar wat is eigenlijk de consequentie van dit standpunt? De praktijk is namelijk anders. Toegankelijk openbaar onderwijs ontbreekt in bepaalde regio's, bijvoorbeeld bij het voortgezet onderwijs in Zeeuws-Vlaanderen en Noord- en Midden-Limburg en het speciaal onderwijs in het zuiden van het land. Dan geldt een acceptatieplicht voor de niet-openbare scholen, maar dat lost het fundamentele probleem niet op. Zeker in een tijd van ontzuiling is dat onwenselijk en onacceptabel. De laatste school in een regio moet openbaar zijn. Of zoals Paul Zoontjes schreef in zijn standaardwerk over Onderwijsrecht: "Bijzonder onderwijs mag er weliswaar zijn, maar openbaar onderwijs móet er zijn".

Scholen op religieuze grondslag dragen volgens de Onderwijsraad in zeer beperkte mate bij aan sociaal-economische of etnische segregatie⁴. De Inspectie voor het Onderwijs wees er eerder op dat in vrijwel alle steden 'klein religieuze' scholen (o.a. Islamitische, Hindoeestaanse of Joodse scholen) een relatief grote bijdrage leveren aan etnische segregatie⁵. Protestants-christelijke en rooms-katholieke scholen dragen volgens de cijfers niet bij aan segregatie, maar versterken wel een andere scheidslijn tussen leerlingen, op basis van religie. Dat valt buiten de gehanteerde definities van segregatie, maar betekent wel degelijk dat kinderen met verschillende (religieuze) achtergronden elkaar minder vaak tegenkomen. Ze krijgen niet de kans elkaar te leren kennen en te leren om te gaan met hun onderlinge verschillen. Daar mist het onderwijs kansen om de burgerschapsopdracht uit te voeren, om leerlingen voor te bereiden op het functioneren in een pluriforme samenleving. De VOO kiest radicaal voor 'samen leven, samen leren', voor een onderwijssysteem waarin kinderen van ouders van alle gezindten met elkaar naar school gaan en met en van elkaar leren over uiteenlopende religies en levensovertuigingen. De echte ontmoeting met kinderen met een andere achtergrond, op welk gebied dan ook, is van belang voor elk kind.

Met het oog op die burgerschapsopdracht is het goed dat de Onderwijsraad de democratische rechtsstaat als vertrekpunt kiest en centraal stelt in de verplichte kern die op alle scholen aan bod moet komen. De eigen visie voegt de school daaraan toe, 'en niet andersom', aldus het advies. In de illustratie daarbij zien we rond de gemeenschappelijke kern de cirkel van de vrije ruimte, waarvan de democratische rechtsstaat de buitengrens bepaalt. Ook in de vrije ruimte mag een school daar niet tegenin gaan. In theorie klinkt dat natuurlijk mooi, maar het is de vraag hoe dat er in de praktijk uitziet. Is het onderscheid eigenlijk wel te maken? Is de grens tussen die beide cirkels voor leerlingen wel zichtbaar? In een interview sprak voorzitter Hooge van de Onderwijsraad over een 'stevige kern'⁶, maar het valt op dat de binnenste cirkel in het model vrij klein is. De ruimte eromheen is beduidend groter. Wie vanuit de kern rondkijkt ziet aan alle kanten de visie van de school. Waar is het uitzicht op de wereld daarbuiten? Het advies geeft een concrete aanzet voor het beschrijven van voor het onderwijs relevante kenmerken van die democratische rechtsstaat. Terecht pleit het advies voor het preciezer aangeven waar scholen aandacht aan moeten besteden in de kerndoelen, eindtermen, examenprogramma's, de samenstelling van profielen en generieke kwalificatie-eisen. Dat zijn noodzakelijke vervolgstappen die meer houvast kunnen bieden. De recente berichtgeving over zelfcensuur van educatieve uitgevers maakt duidelijk hoe ingewikkeld dit is⁷. Zelfs met duidelijke kerndoelen en eindtermen kan de uitwerking daarvan in lesmateriaal nog tot een beperkte blik op de werkelijkheid leiden. Daar ligt een gedeelde verantwoordelijkheid voor scholen die lesmateriaal selecteren en uitgevers die het produceren.

⁴ In de onderzoeken waar de Onderwijsraad naar verwijst is sprake van segregatie als een school veel leerlingen met een bepaalde sociaal economische of etnische achtergrond heeft. Segregatie naar religie valt buiten deze definitie.

⁵ Inspectie van het Onderwijs, Onderwijsverslag. Staat van Onderwijs 2017.

⁶ Trouw, 5 oktober 2021.

⁷ NRC Handelsblad, 9 oktober 2021.

De VOO vindt het van groot belang dat leerlingen op school in samenspel met andere leerlingen en leerkrachten, hun eigen levensovertuigingen en mens- en maatschappijbeeld kunnen ontwikkelen. Uiteindelijk gaat het om de rechten van individuele leerlingen. De Onderwijsraad benadrukt dat terecht: 'vooral de rechten en vrijheden van het kind stellen grenzen aan het handelen van de school en de vrijheid van ouders. Denk aan de godsdienstvrijheid van het kind en de vrijheid van een kind om een eigen mening te vormen.' Het door de overheid gefinancierde onderwijs moet die kinderrechten serieus nemen en zich daar actief voor inzetten. Dat betekent dat er voor elke leerling ruimte moet zijn de door de school 'voorgehouden' overtuiging niet te volgen. Het wordt echter problematisch als in het advies van de Onderwijsraad daarop volgt dat de school leerlingen ruimte moet laten om *buiten* school niet naar de overtuiging te leven. Is *binnen* scholen op religieuze grondslag de godsdienstvrijheid van kinderen overdag opgeschort? Of wat betekent het concreet voor een homoseksuele leerling *binnen* de muren van een reformatische school? Hier probeert de Onderwijsraad kool en geit te sparen. De voorbeelden zijn simpelweg niet in lijn met de eigen redenering. Wat is de ruimte van een leerling om de eigen identiteit te volgen wanneer er verplichtende voorschriften zijn over kleding of over de omgang met jongens of meisjes? Bovendien is er nog geen einde gekomen aan de omstreden identiteitsverklaringen, die veel verder gaan dan het opleggen van gedragsregels binnen de school. De Tweede Kamer heeft zich onlangs in een motie uitgesproken voor een verbod op dergelijke verklaringen. Het blijft echter de vraag of en wanneer dat verbod er ook echt komt. Een verbod zou in de praktijk neerkomen op een plicht om leerlingen te accepteren die de identiteit niet onderschrijven. Opmerkelijk genoeg toonde zelfs het Nederlands Dagblad zich op dit punt niet bevreesd: 'Een school die alleen gelovige docenten benoemt, zal niet zo snel van kleur verschieten als leerlingen met andere overtuigingen worden toegelaten. Seculiere jongeren komen echt niet massaal naar een reformatische school.'⁸ De essentiële vraag is welke ruimte die leerlingen vervolgens krijgen om zichzelf te zijn. En omgekeerd geldt natuurlijk dat gelovige leerlingen zich veilig en erkend moeten weten in het openbaar onderwijs. In het openbaar onderwijs moet ieder kind welkom zijn en een volwaardige plek hebben. Terecht merkt de Onderwijsraad op dat ook daar 'indoctrinatie vanuit een politieke ideologie of seculiere mens- en maatschappijvisie', intimidatie en groepsdruk uit den boze is. Onderwijs verdraagt zich niet met het opleggen van opvattingen. Daarbij past dat aan leerlingen niet één bepaalde overtuiging wordt 'voorgehouden'. En groepsdruk ontstaat gemakkelijk in cultureel-religieus homogene scholen. In de rolverdeling tussen ouders en school is het prima als ouders hun overtuiging aan hun kind willen overdragen, het onderwijs zou juist een breder palet aan waarden en opvattingen moeten voorhouden. Ter voorbereiding op een samenleving waar je al die verschillende perspectieven zult gaan tegenkomen.

De belangrijkste vraag is misschien wel hoe we ervoor zorgen dat al deze mooie uitgangspunten in praktijk gebracht worden. Ingrijpen bij misstanden is daarvoor niet voldoende, dan is het kwaad al geschied, zoals bij de gedwongen coming-out van leerlingen op scholengemeenschap Gomarus. De Onderwijsraad stelt voor om in het schoolplan verantwoording af te leggen over 'mechanismen bij fricties'. Het schooljaarverslag zou een logischer plek voor verantwoording zijn, maar ook dat is onvoldoende. Niet alleen achteraf, maar juist aan de voorkant moet er duidelijkheid zijn over die mechanismen. Scholen moeten, zoals de raad ook zegt, hun pedagogische verantwoordelijkheid nemen in de begeleiding van leerlingen die worstelen met spanningen tussen bijvoorbeeld geloof en hun eigen persoonlijkheid. Daarbij hoort de leerling centraal te staan, niet de overtuiging van de school. En bovenal moet het schoolklimaat veiligheid bieden. Juist op dat punt maakt de Onderwijsraad een terugtrekkende beweging door zich uit te spreken tegen de wettelijke zorgplicht voor de schoolcultuur voor het bevoegd gezag. De raad noemt het 'een uiterst open en onbepaalde norm, vooral doordat 'schoolcultuur' een weinig tastbaar iets is'. Het zou aan scholen zelf zijn om er aan te werken en er zouden daarvoor intern genoeg instrumenten zijn, zoals de medezeggenschap.

⁸ Nederlands Dagblad, commentaar, 7 oktober 2021.

De VOO prijst deze waardering voor de medezeggenschap, maar welke instrumenten heeft de MR dan precies als het onderwerp zo 'weinig tastbaar' is? Je kunt moeilijk volhouden dat het schoolklimaat heel belangrijk is en daarna niemand belasten met de zorg daarvoor. Het lijkt dan logischer en verstandiger de zorgplicht te laten bestaan en te zoeken naar meer tastbaarheid, parallel aan de nadere uitwerking van de burgerschapsopdracht. Hoe beter de waarborgen aan de voorkant zijn, hoe minder vaak handhaving achteraf nodig zal zijn.

Het advies van de Onderwijsraad schept zeker enige duidelijkheid, vooral in de keuze voor de democratische rechtsstaat en de rechten van leerlingen. Volgens sommige reacties eindigt daarmee de discussie over artikel 23. Wat de VOO betreft is die evenwel pas net begonnen. Alle argumenten van de Onderwijsraad over gelijke kansen, gelijke behandeling, de onwenselijkheid van indoctrinatie en een veilig schoolklimaat maken dat ook duidelijk. Na de ontzuiling van de samenleving is wat de VOO betreft artikel 23 aan de beurt.

Meer informatie op:

Voor vragen kunt u contact opnemen via 5.1/2@voo.nl of 5.1/5.1/2@voo.nl

Contact met **Marco Frijlink**, voorzitter VOO of 5.1/2@voo.nl beleidsadviseur VOO kan via 5.1/2@voo.nl of 5.1/2@voo.nl

[05-04-2022 11:26:23] ^{5.1/2 e} Ha Dennis Wat ik nog even kwijt wilde nav ons prima overleg vanmorgen: Dat alles wat de Inspectie mag, moet totaal dichtgeregeld is ook met allerlei procesdetails. Dat vind ik best problematisch. Komt mn voort uit artikel 23. Laatste advies Onderwijsraad maakt dit nog erger (dichtgeschroeide wetgeving: is echt niet meer van deze tijd) . Misschien goed om het ook eens over te hebben, los van de casuÄstiek.

[05-04-2022 12:09:31] Dennis Wiersma: Ha ^{5.1/2 e} dat is een goed punt. Eens. Artikel 23... gaan we doen!